

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE

Elemente de limbă latină și de cultură romanică

Clasa a VII-a

Alexandru Dudău
Simona Georgescu
Theodor Georgescu

art Klett

Acest manual școlar este proprietatea Ministerului Educației Naționale.

Acest manual școlar este realizat în conformitate cu *Programa școlară aprobată prin Ordinul ministrului educației naționale nr. 3393/28.02.2017*.

116.111 – numărul de telefon de asistență pentru copii

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE

Elemente de limbă latină și de cultură romanică

Clasa a VII-a

Alexandru Dudău
Simona Georgescu
Theodor Georgescu

art Klett

Manualul școlar a fost aprobat de Ministerul Educației Naționale prin ordinul de ministru nr. 4500/18.07.2019.

Manualul este distribuit elevilor în mod gratuit, atât în format tipărit, cât și în format digital, și este transmisibil timp de patru ani școlari, începând din anul școlar 2019 – 2020.

Inspectoratul Școlar

Școala/Colegiul/Liceul

ACEST MANUAL A FOST FOLOSIT DE:

Anul	Numele elevului	Clasa	Anul școlar	Aspectul manualului*			
				format tipărit		format digital	
				la primire	la predare	la primire	la predare
1							
2							
3							
4							

* Pentru precizarea aspectului manualului se va folosi unul dintre următorii termeni: **nou, bun, îngrijit, neîngrijit, deteriorat.**

- Cadrele didactice vor verifica dacă informațiile înscrise în tabelul de mai sus sunt corecte.
- Elevii nu vor face niciun fel de însemnări pe manual.

Referenți științifici:

prof. dr. habil. **Liviu FRANGA**, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București

prof. grad I **Carmen STOICA**, Colegiul Național „Mihai Eminescu”, Buzău

Redactor-șef: **Roxana Jeler**
Redactor: **Florin Ioniță**
Corector: **Theodor Zamfir**
Design: **Faber Studio**
Editor foto: **Ionuț Bănuță**
Tehnoredactor: **Ionuț Bănuță**

Activități digitale interactive și platformă e-learning: **Learn Forward Ltd.** Website: **learnfwd.com**
Înregistrări și procesare sunet: **ML Systems Consulting**
Voci: **Simona Georgescu, Camelia Pintilie**
Credite video: **Dreamstime**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GEORGESCU, THEODOR

Elemente de limbă latină și de cultură romanică: clasa a VII-a / Theodor Georgescu, Simona Georgescu, Alexandru Dudău. –

București: Art Klett, 2019

ISBN 978-606-8964-81-2

I. Georgescu, Simona

II. Dudău, Alexandru

811.124

Pentru comenzi vă puteți adresa Departamentului Difuzare

C.P. 12, O.P. 63, sector 1, București

Telefoane: 021.796.73.83, 021.796.73.80

Fax: 021.369.31.99

www.art-educational.ro

Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate Editurii Art Klett.

Nicio parte a acestei lucrări nu poate fi reprodusă, stocată ori transmisă, sub nicio formă

(electronic, mecanic, fotocopiare, înregistrare sau altfel), fără acordul prealabil scris al Editurii Art Klett.

© Editura Art Klett SRL, 2019

Draga noastră elevă/Dragul nostru elev,

Manualul pe care tocmai l-ai deschis a fost scris numai cu gândul la tine. Acum ești elev în clasa a VII-a, ai deci aproape cei „șapte ani“ de... școală. Pentru ca formarea ta să fie una armonioasă, noi credem că mai lipsește ceva. Ai studiat până acum diferite discipline: limba română și alte limbi moderne, matematică, fizică, biologie, educație socială, istorie, geografie, educație plastică, muzică. Te-ai întreat însă vreodată când au apărut aceste discipline și de când sunt studiate în școală? Credem că a venit momentul să te conducem către acea perioadă în care s-au născut nu doar toate aceste materii de studiu, dar chiar școala însăși. Îți propunem, așadar, să ne întoarcem împreună privirile către Antichitate. Și pentru că ești elev român și european în același timp, credem că este bine să afli câteva elemente de limbă latină și de civilizație greco-romană, nu doar pentru a ști ce a fost înaintea ta, ci mai ales pentru a înțelege mai bine lumea în care trăiești acum. Deși la început ți se va părea că se referă doar la trecut, acest manual îți va oferi elementele care te vor ajuta să înțelegi mai degrabă prezentul: limba ta maternă, limbile străine pe care le înveți la școală și, mai ales, civilizația europeană, așa cum este ea astăzi. Îți propunem, așadar, un drum „înapoi“, la capătul căruia vei descoperi că ai ajuns mult „înainte“. Știm însă că acest drum nu este întotdeauna ușor. Ne-am gândit, de aceea, să nu te lăsăm singur. De cum vei întoarce această pagină, te vei întâlni cu trei elevi de vârsta ta, Luca, Iulia și Doris, cu care suntem siguri că te vei împrieteni. Au aceleași întrebări ca și tine și aceeași dorință de a afla de unde a început lumea civilizată în care trăiesc acum. Ei au de făcut o călătorie și sunt gata de drum. Tu ești gata?

Dragi profesori,

Disciplina „Elemente de limbă latină și de cultură romanică“ este, prin natura sa, integratoare. Programa acestei noi discipline a fost concepută atât pentru a oferi elevilor elementele de bază ale limbii latine (cu deschidere în primul rând către limba română, dar și către alte limbi romanice), cât și pentru a veni în sprijinul unei formări umaniste generale, armonizând cunoștințe dobândite în gimnaziu și la alte discipline, precum istorie, geografie sau educație socială. Manualul prezintă conținuturile din programă într-un mod *integrat*, cu o trecere firească între cele trei componente: limbă, elemente de cultură și civilizație și valori. Structurat în trei unități a câte patru lecții, manualul nu trebuie interpretat drept un ghid de învățare indispensabil, care trebuie parcurs în detaliu. Fiecare lecție este concepută astfel încât să asigure flexibilitate procesului de predare – învățare – evaluare. Timpul alocat unei lecții este de 2 – 3 ore, în funcție de demersul didactic propus de profesor și de particularitățile și nevoile specifice grupului de elevi. În acest sens, o lecție oferă suficiente ocazii pentru a satisface *lectura personalizată* a programei, realizată de către profesor, care este astfel invitat să aleagă ceea ce consideră potrivit pentru elevii săi. Atât secvențele teoretice, cât și activitățile de învățare valorifică recomandările și exemplele din programa școlară. Acestea sunt proiectate gradual, pe nivele diferite de dificultate, astfel încât să constituie un sprijin eficient pentru educația diferențiată. De asemenea, modul de prezentare a domeniilor de conținut din programă permite profesorului să pună un *accent diferit* pe oricare dintre domenii, în funcție de modul în care își proiectează demersul didactic. Întregul demers didactic este conceput astfel încât să stârnească curiozitatea elevilor și să le trezească dorința de a explora mai departe căile pe care le deschide manualul. Varianta digitală completează, prin aprofundare, informațiile oferite de-a lungul lecțiilor, iar profesorul poate prelua din această secțiune informații și activități de învățare pentru a le trata la clasă în locul celor propuse în formatul tipărit, acolo unde consideră necesar.

Sursum corda!

Autorii

Ce cuprinde manualul?

Acest manual cuprinde:

- varianta tipărită (disponibilă și în format pdf);
- varianta digitală, similară cu cea tipărită, dar care cuprinde, în plus față de cea tipărită, numeroase activități multimedia interactive de învățare (AMII), menite să ofere aprofundări, deschideri culturale, activități de învățare eficiente și atractive.

Cum sunt marcate activitățile multimedia interactive de învățare?

 Activitate statică, de ascultare activă și observare dirijată a unor imagini semnificative

 Activitate animată (filmuleț sau scurtă animație)

 Activitate interactivă, de tip exercițiu sau joc, în urma căreia elevul are feedback imediat

Ce propune acest manual?

- Manualul de față este conceput în conformitate cu programa școlară pentru disciplina *Elemente de limbă și de cultură romanică* (aprobată prin OMEN nr. 3393/28.02.2017). Atât conținuturile propuse în programă, cât și sugestiile metodologice sunt valorificate creativ, cu accent pe latura formativă a demersului didactic. Principiul călăuzitor al întregului demers îl constituie **învățarea integrată**, care să valorizeze atât achizițiile elevilor de la alte discipline sau din propria experiență de viață, cât și posibilitățile lor imaginative și creative.
- Scenariul didactic propus imaginează o **călătorie** (turistică, istorică și culturală) cât se poate de **verosimilă**, prin care elevii, alături de trei personaje de vârsta lor, să descopere în contexte desprinse din realitate nu doar noțiuni fundamentale referitoare la limba latină și civilizația romană, ci și concepte, idei, valori, mentalități din lumea de azi, care sunt produsul sau ecoul modern al lumii antice.
- Noutatea demersului este constituită de proiectarea călătoriei în mod natural, dinspre prezent înspre trecut, nu în mod tradițional, scolastic, dinspre trecut înspre prezent. Hotărâți să afle mai multe despre civilizația romană, în urma descoperirii întâmplătoare a unei inscripții la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, cei trei prieteni pleacă în vacanță într-o călătorie la Roma, apoi pe Via Appia până la Pompei, continuă pe mare până în Grecia, pentru a reveni la Sarmizegetusa, unde reușesc să înțeleagă sensul complet al inscripției: prin cele 12 rânduri al căror sens se va dezvălui treptat pe parcursul lecțiilor, textul inscripției surprinde *in nuce* universul civilizației romane și al moștenirii sale actuale. Astfel, la finalul călătoriei, elevii vor ajunge alături de prietenii lor virtuali la **rădăcinile culturii și identității europene**, precum și la **valorile** care definesc nu doar Europa, ci întreaga lume civilizată.
- Manualul este structurat pe trei unități de învățare, ale căror titluri sunt definatorii pentru perspectiva propusă asupra lumii romane:
 - Roma – *caput mundi*
 - Roma – o cetate a culturii
 - Europa – o călătorie spre origini

Manualul este structurat în 3 unități de învățare

Luca, Iulia și Doris, cei trei prieteni care te vor însoți pe un drum „înapoi“, la capătul căruia vei descoperi că ai ajuns mult „înainte“.

STRUCTURA UNEI UNITĂȚI DE ÎNVĂȚARE

- Fiecare unitate se deschide prin două imagini sugestive pentru orizontul tematic al unității respective, însoțite de scurte explicații referitoare la conținutul lor și, mai ales, la mesajul transmis de ele în raport cu conținutul unității.
- O unitate de învățare cuprinde **patru lecții**. Numărul de pagini alocat fiecăreia nu este întâmplător: lecțiile de debut și de final au câte șase pagini, astfel încât să lase spațiu profesorului pentru propriul demers introductiv/concluziv, iar celelalte au, de regulă, câte opt pagini. Cele trei lecții care au alocate câte zece pagini (*Roma, Columna Traiani și Dei et homines*) constituie lecții „de vârf”, atât din perspectiva densității de conținut și a varietății aplicațiilor, cât și din cea a importanței lor pentru demersul didactic. Având în vedere numărul minimal de ore pe săptămână, lecțiile se recomandă a fi parcurse astfel (incluzând evaluările): câte 2 ore – lecțiile 1 și 12; câte 3 ore – lecțiile 2, 6 și 9; 2 – 3 ore – celelalte, în funcție de accentul pus de profesor pe o lecție sau alta.
- Toate unitățile se finalizează cu două secvențe de evaluare: o evaluare sumativă și una complementară (investigație/proiect, care includ armonios autoevaluarea și interevaluarea), întregind evaluarea formativă realizată în cadrul fiecărei lecții.

STRUCTURA UNEI LECȚII

Quo vadis?

(= „Încotro te îndrepti?”)

Încotro?

Rubrică de introducere în tema lecției

- secvență ce oferă o deschidere înspre noțiunile de bază ale lecției din perspectiva prezentului sau/și a cunoștințelor elevilor
- urmărește stimularea interesului elevilor pentru tematica lecției

Latine dicta

(= „cuvinte/texte rostite/scrise”)

Text în limba latină

Text-suport pentru conținuturile de limbă latină

- scurte enunțuri elaborate de profesor sau inscripții latinești reale
- sunt aplicații în sine, oferind și informații de cultură și civilizație

Memento!

Ține minte!

Secvență teoretică sumară, dar cuprinzătoare, referitoare la primul domeniu de conținut din programă (elemente de limbă latină, fie de gramatică, fie de lexic)

- prezintă sintetic și atractiv elementele de conținut din programa școlară

Fuit olim...

A fost odată...

Secvență teoretică sumară, referitoare la al doilea domeniu de conținut al programei școlare (elemente de civilizație greco-romană și de cultură romanică) sau/și al treilea (valori greco-romane perene)

- scurte texte ce sintetizează problematica abordată

In medias res

(= „În mijlocul lucrurilor”)

Aplicații

Rubrică de activități de învățare

- prezintă după fiecare secvență teoretică
- valorifică în mod creativ și gradual, din punctul de vedere al dificultății, toate exemplele de activități de învățare din programa școlară

Mysterium

Explorare și descoperire

Un rând sau două din inscripția misterioasă de la Sarmizegetusa

- are un scop imediat – aplicarea cunoștințelor achiziționate – și unul general – descifrarea întregii inscripții până la finalul anului școlar

Cogito, ergo sum

(= „Gândesc, deci exist”)

Deschideri. Reflecții

Rubrică ce vizează formarea gândirii critice, reflexive

- text antic în traducere sau imagini pe baza cărora se formulează provocări ce stabilesc punți între Antichitate și actualitate

Primus inter pares

(= „primul între egali”)

Evaluare. Minitest

Secvență de evaluare formativă

- urmărește nu doar măsura dezvoltării competențelor elevilor, ci și progresul realizat
- minitestul de 10 – 15 minute poate fi folosit pentru evaluarea la clasă sau ca temă

La acestea se adaugă **trei casete complementare**, prezente într-un loc sau altul al lecției, în funcție de necesitățile fiecărei secvențe:

- **Auxilia** (= „lucruri ajutătoare”, „instrumente”) – repere/instrumente pentru exercițiile de limbă sau pentru înțelegerea noțiunilor/temelor de istorie, cultură și civilizație;
- **Nota bene!** (= „ia aminte!”) – termeni/noțiuni/concepte importante pentru receptarea adecvată a textelor/elementelor de conținut noi;
- **Non multa, sed multum** (= „nu multe, ci mult”, adică nu cantitate, ci concizie și profunzime) – expresii, citate, aforisme latinești adecvate contextual și semnificative pentru moștenirea culturală și valorică a civilizației greco-romane.

Lecția/pagina	Domeniul de conținut Elemente de limbă latină	Domeniul de conținut Elemente de civilizație greco-romană și de cultură romanică	Domeniul de conținut Valori greco-romane perene
Lecția 1/10 Ulpia Traiana Sarmizegetusa	Alfabetul latin • alfabetul latin; scrierea și pronunțarea Lexic: istoria cuvintelor, de la latină la limbile moderne • straturile lingvistice ale limbii române; stratul latin	Roma – de la cetatea lui Romulus la centrul lumii latinofone • procesul de romanizare	
Lecția 2/16 Roma	Elemente de flexiune în limba latină și în limba română – analogii • sistemul cazual în limba latină și română; cazurile N. și Ac., singular verbul <i>esse</i> – indicativ prezent Geneza limbilor – limbă-mamă / limbă-fiică, relația dintre factorul istoric și cel lingvistic • familii de limbi – limbile indo-europene; etimologia	Roma – de la cetatea lui Romulus la centrul lumii latinofone • poporul roman (sinteză) • statul roman – epocile (sinteză) • mituri fondatoare și eroi fondatori: copilăria lui Romulus și Remus; întemeierea Romei • colinele Romei • simboluri romane: <i>acvila</i> (vulturul), <i>lupoaica</i>	Modele de gândire și de raportare la lume fundamentate etic, civic și științific • cultura legii
Lecția 3/26 Forum Romanum	Elemente de flexiune în limba latină și în limba română – analogii • terminațiile verbale pentru persoana a III-a, singular și plural • structura cuvântului; evoluția în limbile moderne Geneza limbilor – limbă-mamă / limbă-fiică, relația dintre factorul istoric și cel lingvistic • limba latină și limbile romanice	Roma – de la cetatea lui Romulus la centrul lumii latinofone • republica romană: societatea; statul republican • <i>Senatus populusque Romanus</i> Viață publică – viață privată. Mentalități • forme de organizare comunitară: forul	Modele de gândire și de raportare la lume • dialogul/dezbaterea • responsabilitatea • respectul pentru celălalt; coeziunea socială, civică
Lecția 4/34 Colosseum	Elemente de flexiune în limba latină și în limba română – analogii • conjugările verbului în limba latină și în limba română • partea fixă a verbului (tema) • terminațiile verbale pentru toate persoanele și ambele numere • indicativul prezent (conjugările I – IV) • rolul cuvântului în enunț și context	Roma – de la cetatea lui Romulus la centrul lumii latinofone • sfârșitul republicii – spre Roma imperială Viață publică – viață privată. Mentalități • personalități romane: Caius Iulius Caesar	Modele de gândire și de raportare la lume • binele personal/public • gloria Modele estetice în artă • arhitectura: Colosseum
Evaluare sumativă/Investigație/42 – 43			
Lecția 5/46 Imperatores	Elemente de flexiune în limba latină și în limba română – analogii • cazurile G. și D. în limba latină și în limba română (sinteză) • structura substantivului: partea fixă (tema) + terminațiile cazuale • Genitivul singular Lexic: istoria cuvintelor, de la latină la limbile moderne • diferența dintre moștenire și împrumut	Roma – de la cetatea lui Romulus la centrul lumii latinofone • Imperiul Roman; puterea imperială (sinteză) Arta greco-romană și moștenirea ei europeană • arta monumentală: arcul de triumf; alte arcuri în arhitectură	Modele de gândire și de raportare la lume • gloria • moderația/prudența • curajul • pragmatismul
Lecția 6/54 Columna Traiani	Elemente de flexiune în limba latină și în limba română – analogii • Dativul singular • rolul cuvântului în enunț și context: topica; elemente de sintaxă Lexic: istoria cuvintelor, de la latină la limbile moderne • fondul latin al limbii române • câmpuri semantice în limba română	Viață publică – viață privată. Mentalități • personalități romane: Marcus Ulpius Traianus Arta greco-romană și moștenirea ei europeană • coloana și columna: columna lui Traian	Modele de gândire și de raportare la lume • libertatea • binele public Modele estetice în artă • arhitectura: Forul lui Traian • sculptura: basorelieful; statuile
Lecția 7/64 Otium	Elemente de flexiune în limba latină și în limba română – analogii • Ablativul singular • funcțiile sintactice ale substantivului (sinteză) Lexic: istoria cuvintelor, de la latină la limbile moderne • lexic latin în alte limbi romanice	Viață publică – viață privată. Mentalități • grădini și parcuri • băi – terme • masa la romani • <i>otium</i> – timpul liber	Modele de gândire și de raportare la lume • binele personal/public • valoarea timpului Modele estetice în artă • amenajări urbanistice pentru confortul cetățenilor

Unitatea II	Lecția 8/72 Civitas Romana	Elemente de flexiune în limba latină și în limba română – analogii • indicativul imperfect: <i>esse</i> și verbele de conjugările I – IV Lexic: istoria cuvintelor, de la latină la limbile moderne • cuvinte de origine latină în limbi neromanice (cu insistență pe limba engleză)	Viață publică – viață privată. Mentalități • forme de organizare comunitară: basilica • relația public – privat, cetățean – stat: dreptul roman	Modele de gândire și de raportare la lume • adevărul • responsabilitatea • dreptatea/justiția Modele estetice în artă • arhitectura: Circus Maximus; teatrele
	Evaluare sumativă/Proiect/80 – 81			
	Lecția 9/84 Dei et homines	Elemente de flexiune în limba latină și în limba română – analogii • adjectivul: diferențierea de gen; comparativul și superlativul în limba vorbită – moștenirea în limba română Lexic: istoria cuvintelor, de la latină la limbile moderne • moștenirea/împrumutul adjectivului; pleonasmе recurente	Panteonul greco-roman – imagine a universului și a societății umane • cei 12 zei principali • alți zei importanți Arta greco-romană și moștenirea ei europeană • templul	Modele de gândire și de raportare la lume, fundamentate etic, civic și științific • valorile întruchipate de zeii greco-romani Modele estetice în artă • imaginea divinității
	Lecția 10/94 Itinera: Pompei	Elemente de flexiune în limba latină și în limba română – analogii • terminațiile cazuale pentru plural (N., Ac., G., D., Abl. – fără memorare) Alfabetul latin • cifre romane – cifre arabe • numeralul cardinal	Roma – de la cetatea lui Romulus la centrul lumii latinofone • puterea romană: armata Viață publică – viață privată. • drumuri, poduri, apeducte • relația public – privat, urban – rural: casa romană; domeniul privat (<i>villa</i>); orașul Pompei	Modele de gândire și de raportare la lume, fundamentate etic, civic și științific • binele personal/public • responsabilitatea • sacrificiul • modele estetice în artă • pictura romană; mozaicul
Unitatea III Europa – o călătorie spre origini	Lecția 11/102 Itinera: Graecia	Alfabetul latin: egipteni > fenicieni > greci > romani > alfabetul pe care îl folosim astăzi • o istorie a evoluției literelor/alfabetelor • semne lingvistice folosite ca simboluri în domeniul științelor Lexic: istoria cuvintelor, de la latină la limbile moderne • vocabular internațional de origine greco-romană în diverse domenii ale cunoașterii Geneza limbilor • limba – un organism viu	Viață publică – viață privată. Mentalități • relația cetățean – stat	Modele de gândire și de raportare la lume • gloria competițională și spiritul sportiv; jocurile olimpice • dialogul și cultura legii • binele public • adevărul • gândirea critică • raționalitatea în viața umană: filosofia, științele exacte
	Lecția 12/110 Europa	Elemente de flexiune în limba latină și în limba română – analogii • indicativul viitor: <i>esse</i> și verbele de conjugările I – IV		Modele de gândire și de raportare la lume • valori greco-romane – valori europene Modele estetice în artă • Renașterea; modernitatea
Evaluare sumativă/Proiect/Dicționar/116 – 118				

Notă: Cele cinci competențe specifice din programa școlară sunt vizate pe parcursul fiecărei lecții; în concordanță cu demersul integrat propus, nu există în manual o repartizare a competențelor pe lecții.

Competențe generale

- 1 Receptarea adecvată a elementelor lingvistice esențiale ale limbii latine prin raportare la limba română și la alte limbi romanice/moderne
- 2 Valorificarea elementelor de limbă, cultură și civilizație greco-romană în dezvoltarea personalității și în asumarea identității socioculturale

Competențe specifice

- 1.1. Identificarea unor elemente esențiale ale limbii latine în diverse contexte
- 1.2. Utilizarea elementelor lexicale și gramaticale într-o varietate de contexte, în limba latină și în limba română/alte limbi romanice/moderne
- 2.1. Identificarea unor locuri, personaje, fapte, procese și concepte definitorii pentru civilizația romană
- 2.2. Identificarea unor modele culturale clasice relevante pentru reprezentarea lumii
- 2.3. Integrarea faptelor de cultură și civilizație romană în actualitate

U1

Roma – *caput mundi*

Lecția 1	10	Ulpia Traiana Sarmizegetusa
Lecția 2	16	Roma
Lecția 3	26	Forum Romanum
Lecția 4	34	Colosseum
Evaluare	42	
Investigație	43	

Nicolas Mignard, *Păstorul Faustulus aducându-i pe Romulus și Remus soției sale*, 1654, Muzeul de artă din Dallas

Pictura ilustrează momentul miraculos în care păstorul Faustulus îi salvează din sălbăticie pe gemenii Romulus și Remus și îi aduce în civilizație. Unul dintre ei va întemeia Roma.

Amphitheatrum Flavium, ridicat în vremea dinastiei împăraților Flavieni, cunoscut sub numele de Colosseum, simbolizează puterea Romei. De aproape două mii de ani acesta este reperul unei civilizații care a schimbat pentru totdeauna fața lumii.

Lecția 1. Ulpia Traiana Sarmizegetusa

Quo vadis? – Încotro?

- 1 Dacă cineva te-ar întreba „Cine sunt strămoșii noștri?“, ce i-ai răspunde? Cum se numește epoca istorică în care s-a produs romanizarea, proces care a condus și la nașterea poporului român?
- 2 Limbile lumii, precum și popoarele care le vorbesc, păstrează elemente din epocile trecute, de aceea originile unei limbi lămuresc în mare măsură și originile poporului. Astfel, originile poporului român se pot observa și în așa-numitele straturi istorice ale limbii române, identificate de specialiști și reprezentate grafic mai jos:

popor	limbă	strat lingvistic în română	
slavii	limba slavă veche	slav	→
romanii	limba latină	latin (60 – 66% din vocabularul fundamental)	→
geto-dacii	limba geto-dacilor	dac	→

COLONIA
ULPIA TRAIANA
AUGUSTA DACICA
SARMIZEGETUSA

NOTA BENE!

romanizare = proces istoric prin care se imprimă unei țări, unei regiuni, unei populații caracterul civilizației romane;

a se romaniza = a deveni roman sau romanic, prin preluarea limbii latine și a modelului cultural roman

- a Care crezi că este cel mai vechi strat? Dar cel mai semnificativ ca pondere?
- b Având în vedere informațiile lingvistice de mai sus, care strat crezi că este definitoriu pentru originea poporului român?

Aflați într-o excursie la Sarmizegetusa, străvechea capitală a Daciei romane, Luca, Iulia și Doris, trei colegi de clasă, văd aproape de intrarea în cetate un panou pe care este scris numele complet, „oficial“, al orașului, în limba latină, așa cum este el atestat într-o inscripție reală, descoperită în timpul unor săpături arheologice.

Latine dicta – Text în limba latină

Ulpia Traiana Sarmizegetusa

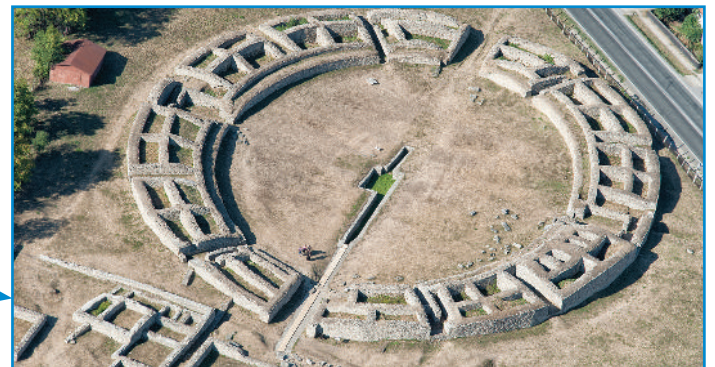
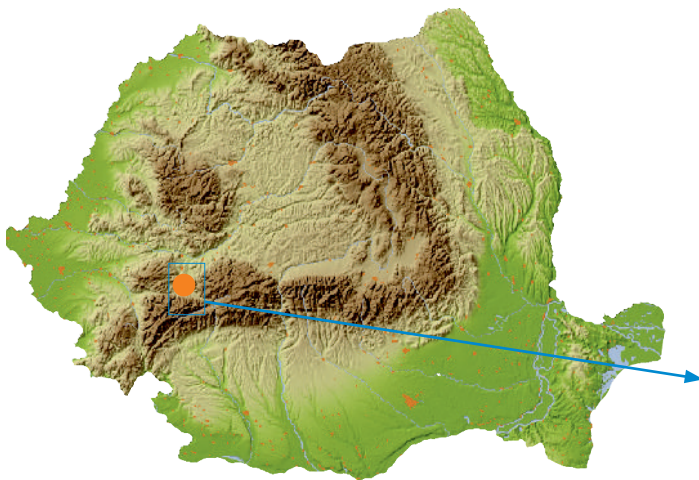
In medias res – Aplicații

- 1 Termeni precum *colonia* sau *municipium* desemnau în limba latină așezările urbane, orașele. Care dintre cei doi termeni are azi un corespondent în limba română, cu sensul de „oraș important, însemnat“? Numește 3 – 4 astfel de orașe aflate în zona geografică unde locuiești.

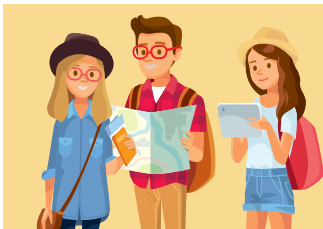
Arcul uneia dintre intrările în Colonia Augusta Perusia (azi, Perugia, Italia)

- 2 În titlul oficial al Sarmizegetusei există două adjective care trimit la numele a doi renumiți împărați romani: unul dintre ei este chiar primul dintre împărați, iar celălalt este cuceritorul Daciei și, totodată, întemeietorul capitalei noii provincii. Identifică adjectivele și numele celor doi împărați.
- 3 Care cuvânt din titlul oficial al Sarmizegetusei trimite la poporul cucerit de romani?
- 4 Ulpia Traiana Sarmizegetusa se află în Țara Hațegului, zonă submontană din județul Hunedoara, la o distanță de 40 km față de vechea capitală dacică (Sarmizegetusa Regia). În ce regiune istorică a României se află?

Ulpia Traiana Sarmizegetusa – amfiteatrul

Cei trei prieteni încearcă să-și amintească, din ceea ce au studiat la școală și din lecturile proprii, cum a ajuns puterea romanilor să se răspândească atât de departe de Peninsula Italică și, mai ales, care este legătura dintre noi, cei de azi, și romani. Doris, pasionată de istorie, face o sinteză...

Fuit olim... – A fost odată...

Originile poporului român și ale limbii române Procesul de romanizare

În secolele I a.Chr. – I p.Chr., teritoriul României de azi era populat în cea mai mare parte de **triburi geto-dace**, popor de origine tracă, organizat în mici regate, care uneori erau reunite sub autoritatea unui rege mai puternic (cum a fost Burebista). Pe măsură ce granițele Imperiului Roman se apropiau de teritoriile dacilor, conflictele dintre daci și romani se întindeau în zonele de contact.

După o campanie nereușită inițiată de împăratul Domițian, **Traian** pornește război împotriva celui mai puternic regat dac, condus de **Decebal**. Traian a justificat noua campanie militară în Dacia prin nevoia de a opri creșterea puterii dacilor, care amenințau, prin incursiuni repetate, siguranța provinciilor romane învecinate. Miza războiului depășea însă

NOTA BENE!

a.Chr. = ante Christum (înainte de Hristos)

p.Chr. = post Christum (după Hristos)

nevoia imperiului de securitate la graniță și urmărea probabil și potențialul economic și militar al Daciei.

În urma celor două războaie, din anii 101 – 102 și 105 – 106 p.Chr., armatele romane au cucerit regatul dac și au pornit un amplu și rapid proces de transformare a teritoriului într-o **provincie romană, Dacia**.

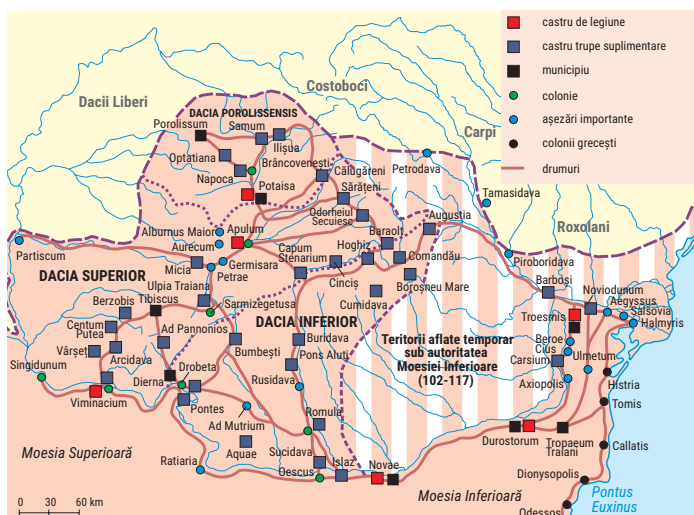
Dincolo de numărul mare de trupe militare (și, implicit, de romani) cantonate în provincie sau de lucrările publice realizate (orașe, drumuri, fortificații etc.), statul roman a adus și un mare număr de coloniști, veniți, după cum spune istoricul Eutropius, *ex toto orbi Romano* („din întreaga lume romană“).

Provincia a prosperat, iar procesul de romanizare al autohtonilor a fost intens, deși stăpânirea romană a provinciei nu a fost îndelungată la scara istoriei – aproximativ 165 de ani. Împăratul Aurelian (270 – 274 p.Chr.), întrucât nu mai făcea față invaziilor repetate și tot mai distructive ale migratorilor în Dacia, precum și din dorința de a întări granițele naturale ale imperiului (cum era Dunărea, mai ușor de apărat), abandonează provincia și retrage armata și funcționarii care lucrau în administrație. Provincia nu este însă părăsită și de locuitorii ei.

În pofida multor secole tulburate de valurile de migrații, precum în cea mai mare parte a Europei, continuitatea daco-romană pe teritoriul fostei provincii a fost neîntreruptă și s-a extins și dincolo de Carpați, în zona Moldovei de azi. Astfel s-a născut poporul român, vorbitor al unei limbi de origine latină, **limba română**, o **limbă romanică**, la care s-au adăugat, la începutul Evului Mediu, importante elemente de origine slavă. De-a lungul următoarelor secole, limba română a primit influențe și de la alte limbi, precum bulgara, maghiara, greaca, turca, franceza etc.

Nu doar o istorie românească, ci una europeană

Începând cu sec. al III-lea a.Chr., stăpânirea romană s-a extins constant în bazinul Mării Mediterane. Apogeul a fost atins în epoca împăraților Traian și Hadrian (prima parte a sec. al II-lea p.Chr.). Imperiul Roman cuprindea o parte însemnată a Europei, nordul Africii și teritorii întinse în Orientul Apropiat. Mediterana devenise astfel o mare proprie, pe care romanii o numeau **mare nostrum**. Într-o bună parte din teritoriile cucerite pe continentul european, transformate astfel în provincii ale Romei, nu s-a impus însă doar puterea politică și militară romană, ci s-au răspândit și limba, cultura, valorile, obiceiurile cotidiene romane etc., ceea ce a condus în timp la nașterea unor popoare noi, vorbitoare de **limbi romanice** – descendente ale limbii latine.

Dacia romană

Hartă a Imperiului Roman în epoca sa de maximă extindere

In medias res – Aplicații

- 1 **CONCURS:** Identificați, în trei minute, pe harta de mai sus, care ilustrează dimensiunile maxime ale Imperiului Roman, cât mai multe țări actuale, care în Antichitate au fost, pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat, parte a puterii romane. Câștigă cea/cel care numește corect cele mai multe țări.
- 2 Discutați în perechi și notați în caiet țările în care știți sau credeți că se vorbesc și azi limbi romanice, deci țări unde, odinioară, s-a impus limba latină. Pentru verificarea corectitudinii, extindeți discuția la nivelul întregii clase.
- 3 Asociază în caiet, după modelul de mai jos, câte un element din prima coloană cu elemente din celelalte două coloane, astfel încât să rezulte o legătură corectă din punct de vedere istoric și lingvistic. Dacă nu poți identifica țara contemporană la care trimite numele provinciei romane, caută informațiile necesare pe internet.

Exemplu: Dacia – România – limba română

Provincie romană	Stat modern	Limbi romanice
GALLIA	Italia	italiana
SARDINIA	Spania	sarda
HISPANIA	România	retoromana
ITALIA	Franța	franceza
LUSITANIA	Portugalia	portugheza
DACIA	Elveția	româna
	Belgia	spaniola
		catalana

Plimbându-se printre ruinele Sarmizegetusei, Luca, Iulia și Doris găsesc o lespede acoperită parțial cu vegetație și pământ. Curioși, o curăță și astfel descoperă o lungă și misterioasă inscripție în limba latină. Fără să știe, scosese ră la iveală începutul lucrării istorice dedicate de Traian războaielor dacice, *De bello Dacico* („Despre războiul cu dacii”). Textul lucrării lui Traian a circulat în Antichitate, dar s-a pierdut: s-au păstrat doar câteva cuvinte, citate de un autor antic. Copiii făcuseră o mare descoperire!

Mysterium – Explorare și descoperire

AUXILIA – REPERE

- Din spațiul Imperiului Roman a ajuns până la noi un mare număr de inscripții în latină, care ne permit azi să înțelegem mai bine istoria, personalitățile și viața publică ori privată a locuitorilor imperiului. Romanii lăsu inscripții nu doar pe monumente dedicate unei anumite persoane, ci și pe clădiri publice și private, pe altare, baze de statui, tăblițe din bronz etc. Scopul inscripțiilor era divers: onorific (omagial), religios, comemorativ, legislativ, informativ etc.
- Uneori, inclusiv fragmente semnificative ca întindere din opere istorice sau literare erau săpate în piatră sau incizate în bronz, pentru a putea fi citite de trecători.
- Tradiția romană a inscripțiilor pe edificii publice a continuat în Evul Mediu și Renaștere, păstrându-se până în ziua de azi.
- Epigrafia este o ramură a istoriei care se ocupă cu studiul inscripțiilor. Textele inscripțiilor se numesc epigrafice.

Inscripție imaginară, similară unor inscripții cu texte latinești autentice

Un subcapitol din *Res Gestae Divi Augusti* (o istorie a Romei atribuită lui Augustus), scris sub forma unei uriașe inscripții pe peretele unei clădiri moderne care adăpostește *Ara Pacis Augustae* (Altarul Păcii lui Augustus), Roma

Dornici să vadă mai bine textul inscripției, cei trei prieteni reușesc să-l transcrie, înlocuind cu liniuțe literele șterse de timp.

Mysterium – Explorare și descoperire

SEPTEM REGES A PRINCIPIO ROMAM HABUERUNT
 DEINDE SPQR REM PUBLICAM CONSTITUIT
 CONSULES ET LEGES ET I — — — CIVIBUS INSTITTUERUNT
 EGO IMP • CAESAR TR — — — — — , NERVAE FILIUS AUGUSTUS
 BELLUM GESSI CUM FORTIBUS ET OBSTINATIS DACIS
 QUI SINE OTIO PRO PATRIA SUA SEMPER PUGNANT
 ROMANAE CIVITATI VETEREM GLOBE — — — — RESTITUIT
 ET VICTORIAM IOVI OPTIMO — — — — — DEDICAVI
 TEMPLA, — ONTES, VIAS REFECI ROMAE ET PER PROVINCIAS
 QVAE SPLENDOREM PERDIDERANT UT URBS SEPULTAE
 NUNC ROMAE — — — — — MEN PER MARE NOSTRUM NAVIGAT
 A HISPANIA ULTRA — — — — — AECIAM, UT ORACULUM RESPONDIT
 DUAS MATRES HABEBIT EUROPA

Septem reges a principio Romam habuerunt.
 Deinde SPQR rem publicam constituit,
 consules et leges et l — — — s civibus instituerunt.
 Ego Imp. Caesar Tr — — — — — , Nervae filius, Augustus,
 bellum gessi cum fortibus et obstinatis Dacis,
 qui sine otio pro patria sua semper pugnant.
 Romanae civitati veterem glo — — — — — restitui
 et victoriam Iovi Optimo — — — — — dedicavi.
 Templa, — ontes, vias refeci Romae et per provincias,
 quae splendorem perdiderant ut urbes sepultae.
 Nunc Romae — — — — — men per mare nostrum navigat
 a Hispania ultra — — — — — aeciam, ut oraculum respondit:
 Duas matres habebit Europa.

Memento! – Ține minte!

- Alfabetul latin, din care sunt derivate azi variante cu cea mai largă răspândire printre limbile lumii, cuprinde următoarele litere:
A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z
- Cuvintele în limba latină se pronunță, de regulă, așa cum se scriu, cu câteva particularități de rostire a unor grupuri de litere.
- Diftongii **ae** și **oe** se citesc în mod tradițional **e**, dar în latina clasică (folosită în scris, mai ales de către persoanele instruite) se citeau **ai**, respectiv **oi**; există și alți diftongi, pe care îi vei descoperi în anumite cuvinte, pe parcursul lecțiilor următoare.
- Grupurile **ce**, **ci** și **ge**, **gi** se citesc așa cum se scriu, cu mențiunea că în latina clasică acestea se citeau **ke**, **ki**, respectiv **ghe**, **ghi**.
- Grupul **ch** se poate citi **c** sau **h**, iar **ph** se citește **f**.
- Grupul **ti** urmat de vocală se citește, tradițional, **ți**, dar în latina clasică se citea așa cum se scrie, **ti**.
- Accentul în limba latină stă, de regulă, fie pe penultima, fie pe antepenultima silabă. În tabelul de mai jos este subliniată silaba accentuată.

Se scrie	Se citește în pronunția tradițională	Se citește în latina clasică
caelum (cer)	<u>ce</u> lum	<u>ca</u> ilum
amicitia (prietenie)	amic <u>i</u> ția	ami <u>k</u> iția
argentum (argint)	arg <u>u</u> ntum	arg <u>h</u> entum
poena (pedeapsă)	<u>pe</u> na	<u>po</u> ina

AUXILIA – REPERE

- Antichitatea nu a cunoscut diferențierea pe care o facem azi între literele mari și cele mici. Practic, se scria doar cu majuscule. Cele mai multe inovații, pe care acum le considerăm aspecte absolut necesare în scriere, apar mai târziu: spațiile clar delimitate între cuvinte, aplicarea unor reguli consecvente de scriere cu majuscule/minuscule (litere mici), diferența dintre scrisul de tipar și cel de mână, semnele de punctuație etc.
- În alfabetul latin sunetele care astăzi sunt **u** și **v** se notau cu aceeași literă, **V**. Pentru a face diferențierea, în textele în limba latină pe care le studiem acum, sunetele respective sunt notate așa cum o facem în limba română, prin literele **u** și **v**. Exemplu: **VENTVS** = **ventus** („vânt”); **VLPIVS** = **Ulpius** (nume propriu).
- Alfabetul latin clasic are doar litera **i**, dar mai târziu va apărea și sunetul **j**, astfel încât **i** și **j** marchează, în limbile moderne, sunete și litere distincte. Exemple: **iocus** = **joc**; **maior** = **major**.

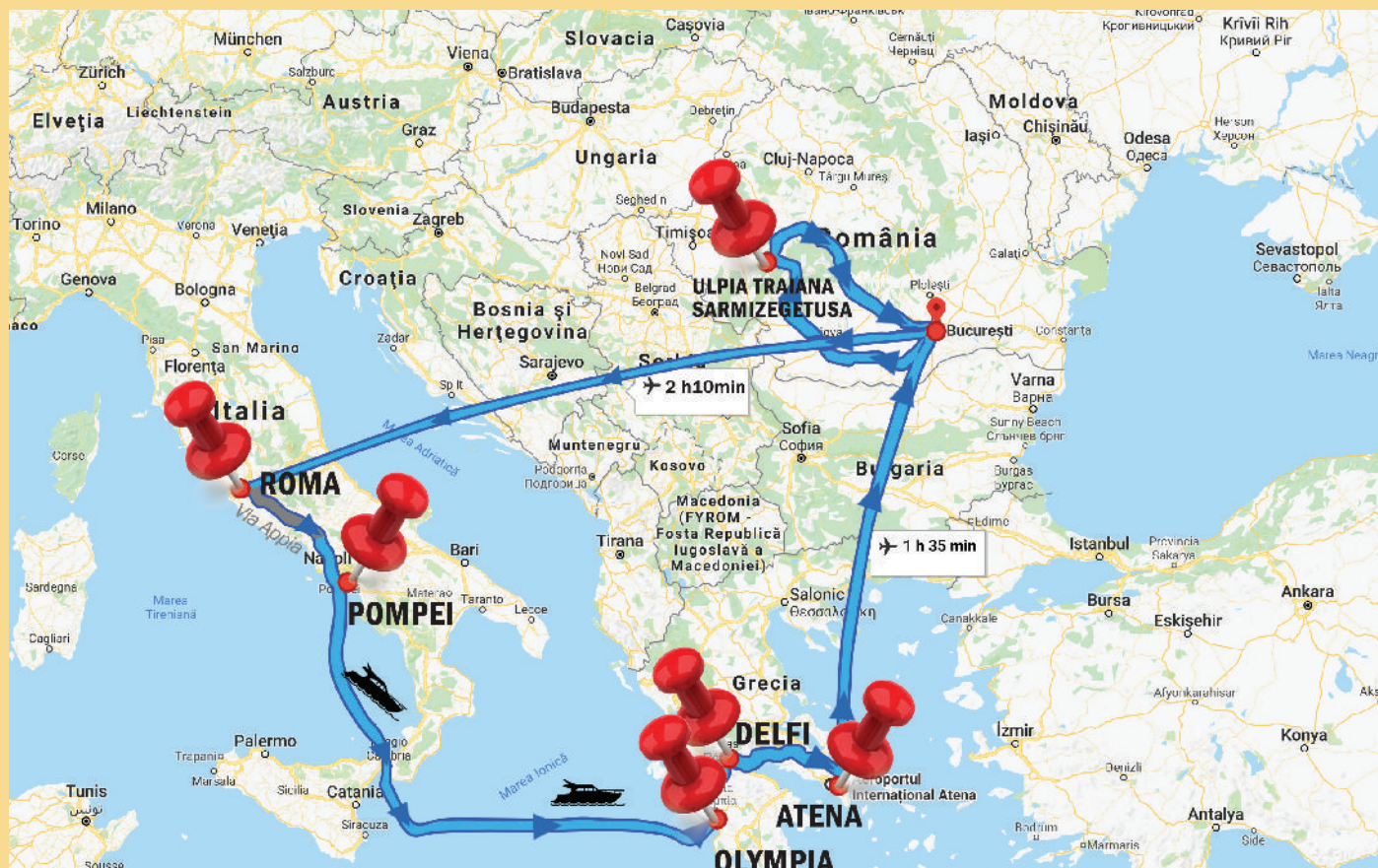

In medias res – Aplicații

- În limbile moderne care folosesc alfabetul latin, există anumite litere care nu se regăsesc în varianta folosită de romani. Descoperă în alfabetul folosit acum în limba română literele care nu apar în alfabetul latin clasic.
- Rândurile următoare, extrase din textul inscripției, au notată cu albastru silaba pe care stă accentul. Alege un rând și pronunță cu voce tare fiecare cuvânt, în ordine. Citește apoi cu voce tare întregul rând și repetă exercițiul pentru celelalte rânduri.
 - Septem reges a principio Romam habuerunt.
 - Bellum gessi cum fortibus et obstinatis Dacis.
 - qui sine otio pro patria sua semper pugnans.
 - quae splendorem perdidit ut urbes sepultae.
- Lucrați în echipe de patru colegi. Transcrieți pe caiete, din primele șase rânduri ale inscripției, toate cuvintele al căror înțeles considerați că îl puteți deduce și notați-le sensurile corespunzătoare din limba română. Câștigă echipa care a notat cele mai multe asocieri corecte cuvânt – traducere (verificate de către profesor sau cu ajutorul dicționarului).
- Identifică în textul inscripției numele unui oraș, numele unei țări și numele unui continent.
- Alcătuiește, începând cu această lecție, un mic jurnal de călătorie (ca și cum i-ai însoții pe cei trei prieteni în aventura lor), în care să notezi impresii și informații suplimentare despre ceea ce ai „văzut” și ceea ce ai învățat pe parcursul lecțiilor, incluzând partea digitală a manualului, dar și alte surse pe care le-ai consultat. Jurnalul trebuie să conțină: aspecte de istorie, cultură și civilizație care ți s-au părut importante sau care te-au impresionat, termeni/expresii latinești, monumente și opere de artă, fotografii. Jurnalul va constitui piesa de bază a portofoliului tău la această disciplină.

La finalul excursiei la Sarmizegetusa, bazându-se pe reperatele geografice ale inscripției, cei trei prieteni decid să pornească în vacanța de vară într-o călătorie, împinși de dorința de a descoperi lumea la care se referă textul și, cine știe, poate chiar de a descifra sensul inscripției. Călătoria îi va purta la Roma și în alte locuri ale Italiei antice, iar apoi, pe mare, în Grecia, pentru a reveni, în final, la Sarmizegetusa.

Lecția 2. Roma

▶ Pentru excursia la Roma, Luca, Iulia și Doris iau cu ei un ghid turistic despre Italia, bogat în informații și prezentări, mai ales în ceea ce privește istoria și cultura marilor orașe. Ajunși la aeroportul din Roma, cei trei prieteni deschid ghidul la capitolul dedicat fostei capitale a Imperiului Roman. Le atrage atenția chiar prima pagină.

ROMA, CAPUT MUNDI

*Toate drumurile
duc la Roma...*

Locuri de vizitat

Unde te găsești

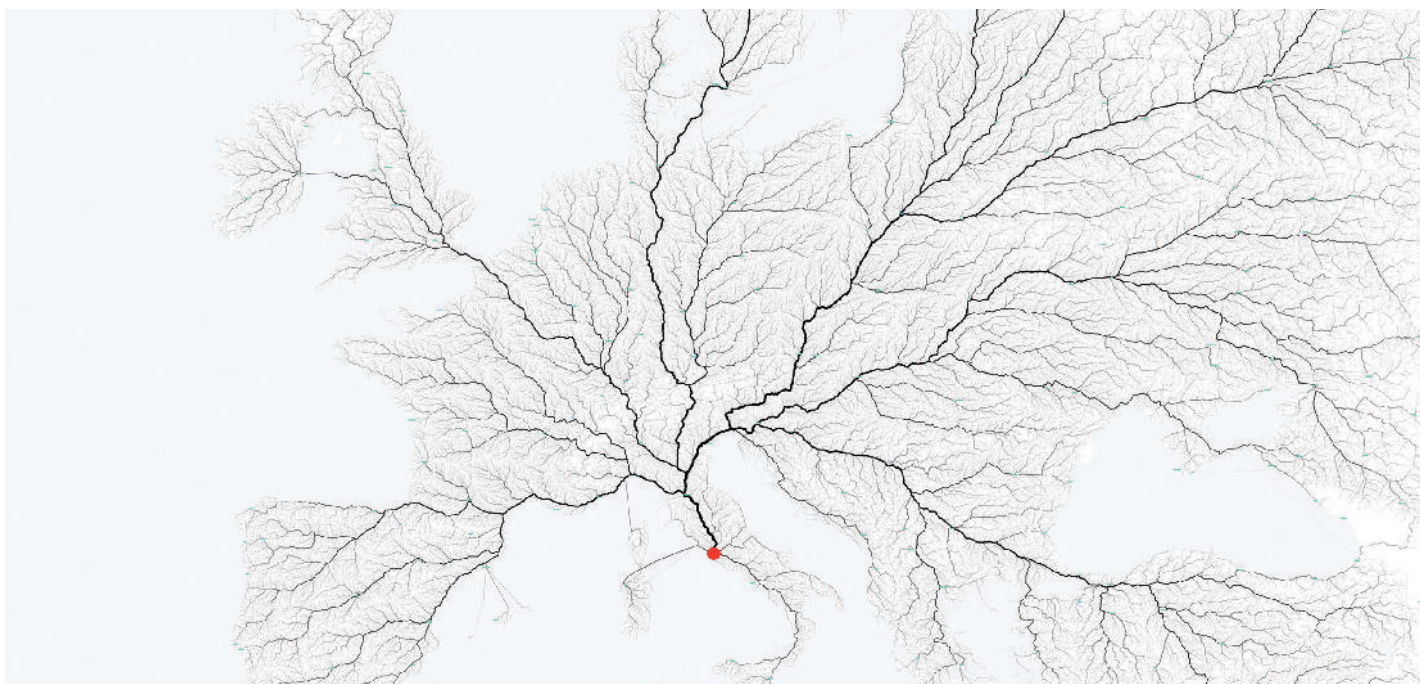
Quo vadis? – Încotro?

- 1 Descifrează sensul expresiei *Roma, caput mundi*.
- 2 Unii istorici afirmă că Roma a fost centrul lumii cunoscute în Antichitate. Ce argumente poți aduce în sprijinul acestei afirmații, din perspectiva cunoștințelor tale istorice și culturale?
- 3 Expresia „Toate drumurile duc la Roma” face referire nu doar la puterea și întinderea în timp și spațiu a Imperiului Roman, ci și la moștenirea sa europeană. Harta de mai jos prezintă o reconstituire a istoriei rețelei de drumuri europene – arterele îngroșate reprezintă importante drumuri actuale, folosite încă din Antichitate. Ce concluzii poți trage examinând harta?

NOTA BENE!

caput = cap; început; (aici) capitală (în sens figurat)

mundus = lume

De la aeroport, copiii iau trenul pentru a ajunge la Roma. La ieșirea din gara principală, Roma Termini, observă în partea dreaptă ruinele uneia dintre cele mai vechi construcții fortificate ale Romei, „zidul lui Servius“, așadar o parte din zidul de incintă, care delimita cetatea antică.

Roma Termini și zidul servian, în stânga

Detaliu cu zidul servian

AUXILIA – REPERE

Cunoscut sub numele de „Zidul lui Servius“, construcția, datată de arheologii în sec. al IV-lea a.Chr., face parte din fortificația care împrejmuia Roma. Numele antic al zidului trimite la unul dintre regii legendari ai Romei, Servius Tullius (sec. al VI-lea a.Chr.), deoarece traseul incintei orașului urma, probabil, în mare măsură, traseul fortificației ridicate de regele Servius.

Latine dicta – Text în limba latină

– Hic **Roma est**. **Romae sumus**.
Aici este **Roma**. Suntem **la Roma**.

– **Romani** hunc murum fecerunt.
Romanii au făcut acest zid.

– At quis **Romam** condidit?
Dar cine a întemeiat **Roma**?

– Romulus **Romam** condidit.
.....

– Ita Romulus primus rex **Romae est**.
Astfel, Romulus este primul rege **al Romei**.

Completează singur/ă traducerea în limba română a propoziției de mai sus, deducând sensul acesteia pe baza întrebării lui Luca.

AUXILIA – REPERE

Substantive:

Romanus (pl. **Romani**) = roman
murus = zid
rex = rege

Verbe:

esse (infinitiv) = a fi

Memento! – Ține minte!

Elemente de flexiune în limba latină și în limba română

- Cele mai multe cuvinte ale limbii latine își schimbă forma în funcție de contextul gramatical în care sunt folosite, situație pe care o regăsești și în limba română. Cuvintele care își schimbă forma gramaticală se numesc **cuvinte flexibile**. Aceleași părți de vorbire, care sunt flexibile în română, sunt flexibile și în limba latină.
- Substantivele își schimbă forma în funcție de număr (singular/plural) și de cazul la care sunt folosite. În limba latină existau șase cazuri: **nominativ (N.)**, **acuzativ (Ac.)**, **genitiv (G.)**, **dativ (D.)**, **ablativ (Abl.)** și **vocativ (V.)**. Limba română a moștenit din limba latină cinci dintre ele – cazul ablativ a fost asimilat în timp de către acuzativ. În dialogul în limba latină de mai sus, substantivul *Roma* apare cu forme diferite, ceea ce marchează cazurile diferite la care apare în text.

Cazurile nominativ și acuzativ – singular

	Nominativ	Acuzativ
latină	Roma magna est.	Pueri Romam vident.
română	Roma este mare.	Copiii văd Roma.
	→ subiect (<i>cine?/ce?</i>)	→ complement direct (<i>pe cine?/ce?</i>)

Substantivul *Roma* apare în ambele propoziții. În limba română, acesta are aceeași formă la ambele cazuri. Observă în ce constă, concret, diferența dintre cele două forme în limba latină. Urmărește aceeași diferență și în exemplul:

	Nominativ	Acuzativ
latină	Murus antiquus est.	Murum pueri vident.
română	Zidul este vechi.	Copiii văd zidul.
	→ subiect (<i>cine?/ce?</i>)	→ complement direct (<i>pe cine?/ce?</i>)

Sintează

Nominativ	Roma	murus	rex
Acuzativ	Romam	murum	regem

NOTA BENE!

- Literele sau grupurile de litere de la finalul substantivelor, care arată cazul și numărul acestora, se numesc **terminații**.
- Terminațiile pentru cazul **acuzativ singular** ale substantivelor latinești sunt **-am, -um** sau **-em**: de exemplu, pentru substantivele din text, *Romam, murum, regem*. Toate au, așadar, în comun litera **-m**.

In medias res – Aplicații

1 În dicționar, prima formă a substantivului este la nominativ singular. Mai jos este dată o listă de substantive cu prima lor formă de dicționar. Completează pentru fiecare dintre acestea:

- pe a doua coloană, terminația pentru cazul acuzativ singular, pe care s-o adaugi la rădăcina cuvântului;
- pe a treia coloană, forma de nominativ sau cea de acuzativ singular, impusă de sensul propoziției (alege în funcție de traducere, distingând între subiect și complement direct).

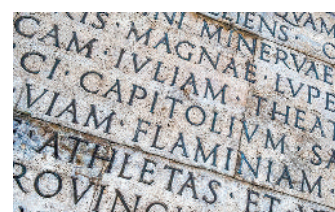
lupa	Ac. sg. lupam	Romulum et Remum lupa nutriit. (Pe Romulus și Remus i-a hrănit o lupoaică.)
aquila	Ac. sg. aquil___	Romulus ... in caelo videt. (Romulus vede vulturul pe cer.)
deus	Ac. sg. de___	Romulus Iovem ... oravit. (Romulus l-a rugat pe zeul Iuppiter.)
lex	Ac. sg. leg___	Dura ..., sed lex. (Este dură legea, dar e lege.)

Bustul lui Iuppiter (Jupiter), zeitatea supremă a romanilor, Muzeul din Sabratha, Libia

2 Pe baza modelului dat, completează sensul și forma cuvintelor care lipsesc din tabel. Consultă și dicționarul de la sfârșitul manualului pentru a rezolva corect cerințele.

Forma de dicționar și sensul	Nominativ	Acuzativ
lupa = lupoaică	lupa	lupam
terra =	terram
lupus = ...	lupus	...
bellum =	bellum
via =

Detaliu de pe clădirea care adăpostește Ara Pacis Augustae (Altarul Păcii lui Augustus), Roma

Memento! – Ține minte!

- Verbele își schimbă și ele forma, în funcție de mod, timp, persoană, număr sau diateză. Diferențele de persoană și număr sunt marcate în forma verbului prin **terminații**. Observă în tabelul de mai jos terminațiile marcate cu portocaliu și notează-le în caiet, în funcție de persoane și numere. Acestea sunt valabile pentru aproape orice verb din latină, deci, dacă le reții, vei putea identifica ușor persoana și numărul verbului. Astfel, vei putea deduce inclusiv dacă subiectul este, de exemplu, un „el”, „tu” sau „noi”.
- Compară, urmărind tabelul de mai jos, formele verbului *esse* („a fi”) în limba latină cu formele aceluiași verb în principalele limbi romanice.

Verbul *esse* – indicativul prezent

		<i>esse</i>	<i>(a) fi</i>	<i>être</i>	<i>essere</i>	<i>ser</i>	
		latină	română	franceză	italiană	spaniolă	portugheză
sg.	I	sum	sunt	suis	sono	soy	sou
	II	es	ești	es	sei	eres	és
	III	est	este	est	è	es	é
pl.	I	sumus	suntem	sommes	siamo	somos	somos
	II	estis	sunteți	êtes	siete	sois	sois
	III	sunt	sunt	sont	sono	son	são

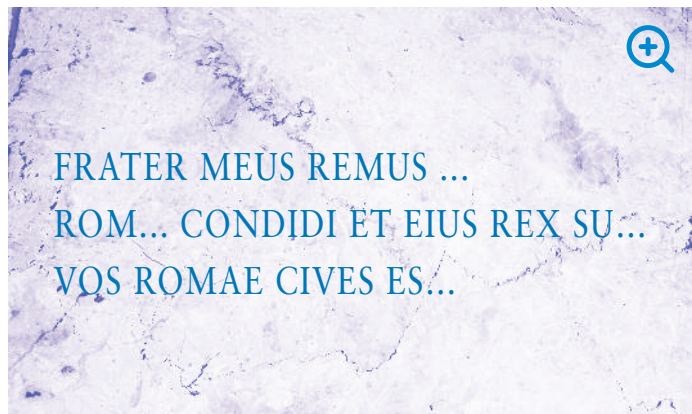
AUXILIA – REPERE

Atât în latină, cât și în limbile moderne, verbele care își schimbă în funcție de persoană și număr nu doar o parte din formă, ci întreaga formă, se numesc *verbe neregulate*. Verbul *esse* („a fi”), care își schimbă la indicativ prezent nu doar terminațiile, ci toate formele, este un verb neregulat.

In medias res – Aplicații

- 1 După ce ai examinat formele verbale din tabelul de mai sus, scrie în caiet, pe o coloană, asemănările pe care le sesizezi între limba latină și limbile-fiice, iar pe alta – diferențele. Sunt mai multe asemănări sau mai multe diferențe? Care dintre limbi crezi că păstrează cel mai bine formele latinești?
- 2 De pe inscripția alăturată s-au șters câteva litere/cuvinte. Reconstituie inscripția, știind că înțelesul ei este: „Remus este fratele meu. Am întemeiat Roma și sunt regele ei. Voi sunteți cetățenii Romei.”
- 3 Iulia îi scrie lui Doris un mesaj în latină. Completează spațiile libere cu formele potrivite ale verbului *esse*, ținând seama de traducerea în română:

Salve! Ubi ... ?
Salut! Unde ești?

In templo Romano Tu et Luca ubi ... ?
Sunt într-un templu roman. Tu și Luca unde sunteți?

... in mercatu.
Suntem la piață.

Cei trei prieteni observaseră deja că unele cuvinte importante sunt asemănătoare în mai multe limbi. Ajunși la Roma, au descoperit că pot înțelege din conversațiile localnicilor nu doar mai multe cuvinte decât în alte limbi, dar uneori chiar propoziții întregi. Care să fie explicația pentru toate aceste asemănări?

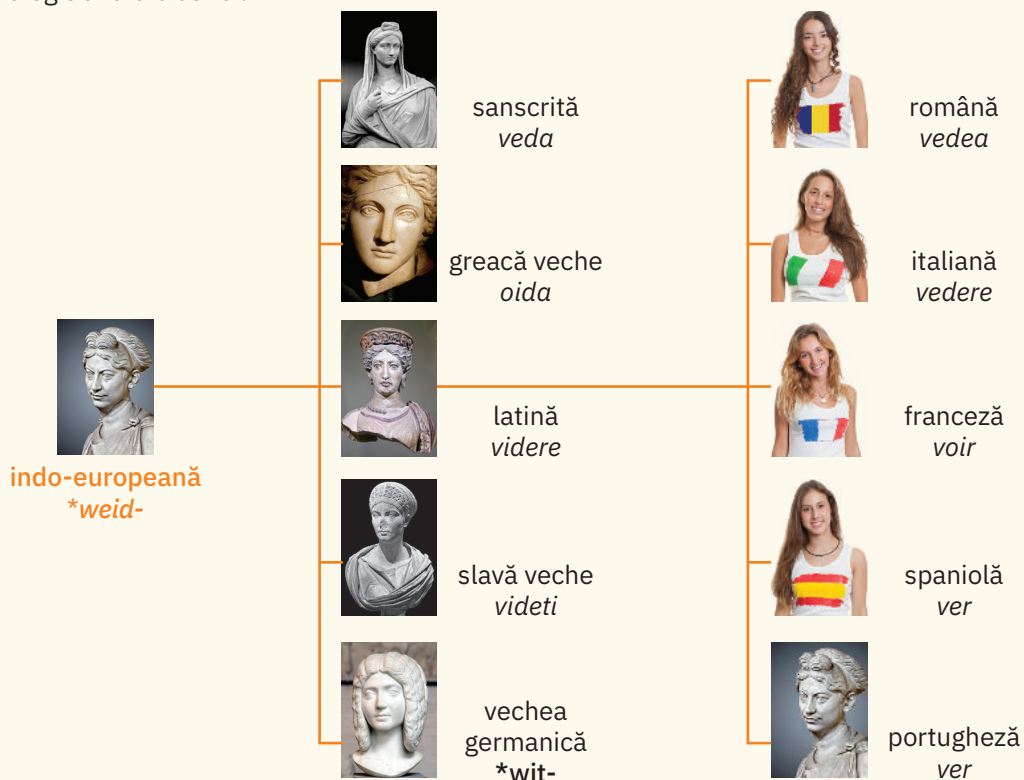
Memento! – Ține minte!**Familii de limbi. Limbile indo-europene**

Legăturile dintre limbi nu sunt întâmplătoare, ci sunt, de cele mai multe ori, rezultatul unui trecut comun. Limbile se nasc, cresc și mor precum ființele. În această evoluție, ele se modifică neîncetat. Limba română pe care o vorbim noi nu seamănă întru totul cu cea scrisă de Eminescu și de contemporanii lui, iar uneori diferă chiar de limba pe care o vorbesc bunicii noștri. Imaginați-vă că limba română nu este altceva decât continuarea limbii latine și în felul acesta vă veți da seama cât de mult s-a putut schimba vreme de 2 000 de ani, mai ales că a fost influențată de-a lungul timpului și de alte limbi.

Totodată, limbile nu evoluează la fel: din latină provin și italiana, franceza, spaniola și portugheza, și totuși aceste limbi nu sunt identice. Motivul este că fiecare a avut istoria ei, vorbitorii au avut contact cu limbi diferite și au înțeles lumea în mod diferit. Așa cum nici frații nu sunt identici în evoluția lor (nici măcar gemenii), nici limbile care provin din aceeași mamă nu cresc la fel.

Și latina, la rândul ei, are numeroase surori. Atunci cine e bunica limbii române?

Să zicem că bunica este o limbă care se vorbea în urmă cu aproximativ 5 000 de ani, probabil în zona Ucrainei de astăzi, dar de la care nu ni s-a păstrat nici măcar un singur cuvânt scris (poate pentru că nu s-a scris niciodată în această limbă). Așadar, tot ce putem face este să încercăm să o *reconstituim*, prin **etimologie**, pe baza trăsăturilor comune ale „fiiceleor” ei. Acestei limbi (bunica!) i s-a dat numele de **indo-europeană**, pentru că „fiicele” ei au lăsat urme din India până în Europa. De exemplu, pentru verbul „a vedea”, arborele genealogic ar arăta astfel:

AUXILIA – REPERE

- **Etimologia** este o ramură a lingvisticii care stabilește originea cuvintelor unei limbi.
- Cercetările etimologice arată originea și evoluția în timp a unui cuvânt într-o limbă sau în mai multe limbi în care acesta circulă, fie prin înrudire, fie prin împrumut.
- Prin etimologie s-au putut reconstitui originile comune ale familiilor de limbi. Astfel, a fost posibilă descoperirea originilor indo-europene ale celor mai multe dintre familiile de limbi care se vorbesc în Europa.

* Asteriscul marchează aici rădăcini reconstituite de lingviști (cuvintele respective nu există).

In medias res – Aplicații

- 1 În grupe de 4 – 5, identificați pe baza arborelui genealogic prezentat mai sus limbile-mame pentru următoarele limbi-fiice: neogreacă, engleză, germană, rusă, bulgară. Comparați soluțiile grupelor și stabiliți care sunt cele corecte.
- 2 Verbul sanscrit *veda*, la fel ca și cel grecesc *oida*, cel slav *videti* și cel german *wissen* înseamnă „a ști” (ca o consecință a faptului de a *vedea*). Caută într-un dicționar cuvântul englezesc *wisdom*, înrudit cu *wissen*, și încearcă să explici evoluția sensului său.
- 3 Din aceeași rădăcină indo-europeană (la origine „a vedea”), provin cuvintele *evident*, *vizibil*, *providență* (prin intermediul limbii latine); *idee*, *idol*, *ideal* (prin intermediul limbii grecești). Caută sensul lor în dicționar și explică legătura cu sensul inițial.

4 Numeralul este una dintre părțile de vorbire care se păstrează cel mai bine în istoria limbilor.

- a Pe primele trei coloane sunt notate numeralele „trei” și „zece” în trei limbi surori din Antichitate, iar pe următoarele, aceleași numerale în limbi moderne care au tot origini indo-europene. Completează lacunele din tabel, după ce ai consultat un dicționar, și observă asemănările.

sanscrită	greacă veche	latină	engleză	germană	rusă
tri	tria	tres	tri
dasha	deka	decem	desiat

- b Limbile romanice conservă numeralele latinești *tres* și *decem*, cu mici modificări fonetice. Completează tabelul de mai jos cu formele acestui numeral în limbile romanice propuse. Caută într-un dicționar formele pe care nu le cunoști.

română	italiană	franceză	spaniolă	portugheză
...	tre	tres
...	diez	dez

- 5 a Grupați-vă în echipe de 3 – 4 colegi și notați cel puțin patru cuvinte din limba română care încep cu rădăcinile numeralelor din exercițiul anterior:

- tri-
- dec-/deca-/dece-/deci-

- b Nu toate cuvintele care încep cu *tri-* sau *dec-* au legătură cu numeralele respective. În unele cazuri, poate fi vorba despre o coincidență lingvistică. Verificați, cu ajutorul profesorului, dacă există astfel de cuvinte în lista echipei voastre.

Prietenii se pregătesc pentru vizitarea centrului istoric al Romei, așa că încearcă să-și amintească ce au învățat la istorie: cine erau romanii, când a apărut Roma, de cine era condusă etc.; de ajutor le sunt și informațiile sintetice din ghid. Lucrurile devin astfel mai clare: istoria romană cuprinde trei mari epoci, care presupun trei forme diferite de guvernare.

Fuit olim... – A fost odată...

Poporul roman

Spațiul etnic și lingvistic de naștere a poporului roman (etnogeneza) este Latium (azi, Lazio), regiune istorică aflată în zona centrală a Italiei, pe coasta de vest – de aici provine termenul de „latin”. Procesul de formare a poporului roman începuse înaintea întemeierii Romei și a continuat în epoca regalității. În esență, poporul roman este rezultatul unui amestec între **latini** (ca element dominant) și vecinii lor **sabini** și **etrusci**. Contribuția etruscă a fost considerabilă în planul dezvoltării politice, militare și tehnologice a Romei (v. harta alăturată).

Influența greacă, exercitată inițial de coloniile grecești din sudul Peninsulei Italice și din Sicilia, a fost semnificativă la nivelul dezvoltării urbane, al culturii și științei (romanii au preluat de la greci inclusiv alfabetul) și a continuat să modeleze civilizația romană până la sfârșitul acesteia.

Statul roman

Harta populațiilor Italiei antice

Regalitate 753 – 509 a.Chr.

REX (regele) deține întreaga putere în stat. Instituțiile sunt puține și au rol limitat (senatul are rol consultativ). Istoria legendară reține numele a doar câțiva regi romani.

Republică 509 – 27 a.Chr.

SENATUS (senatul) este instituția care deține cele mai importante puteri/atribuții de conducere. Înalții funcționari publici (de exemplu consulii) au un rol foarte important în stat, dar nu decisiv.

Imperiu 27 a.Chr. – 476 p.Chr.

IMPERATOR (împăratul) deține puterea supremă în plan politic și militar, dar la nivel local, mai ales în provincii, sistemul de conducere este parțial autonom.

Mysterium – Explorare și descoperire

SEPTEM REGES A PRINCIPIO ROMAM HABUERUNT

AUXILIA – REPERE

septem (numeral)

rex = rege (la plural, *reges*)

a principio = la început

habuerunt = au deținut,

au stăpânit, au condus

Traducerea: _____

Roma este supranumită și „orașul celor șapte coline“. În prima zi la Roma, Luca, Iulia și Doris își propun să descopere principalele coline pe care este așezat orașul, aflate în apropierea fluviului Tibru. Prietenii descoperă astfel nu doar colinele Romei, ci și rolul lor legendar în nașterea și evoluția puterii romane.

Fuit olim... – A fost odată...**Legenda lui Romulus și Remus. Mitul fondator al Romei (I)****Copilăria eroilor**

Aeneas, supraviețuitor al miticului război troian, este legendarul erou fondator al poporului care, mai târziu, se va numi roman. Fiul său întemeiază în **Latium** o puternică cetate, **Alba Longa**. În Alba Longa domnește (după un timp nedeterminabil, mitic, probabil câteva generații) un urmaș în linie directă al fiului lui Aeneas, regele **Numitor**.

 Fratele regelui, Amulius, apare în mit ca fratele malefic, care îl detronează pe Numitor și devine astfel rege. Mai mult, Amulius o determină pe unica fiică a lui Numitor, **Rhea Silvia**, să devină **vestală** (lat. *vestalis*), mare preoteasă a zeiței Vesta, ceea ce ar fi împiedicat-o să se căsătorească și, prin urmare, să aibă urmași care să revendice tronul.

Voința zeilor este însă ca Rhea Silvia să fie mama întemeietorului Romei. După un timp, se nasc gemenii **Romulus** și **Remus**, fiii Rheeli Silvia și ai zeului **Marte**, ceea ce îl înfurie pe Amulius, care își vede domnia amenințată de urmașii legitimi ai fratelui. El poruncește ca gemenii să fie uciși, însă cel însărcinat cu misiunea criminală decide să-i depună într-un coșuleț de nuielie și să-i abandoneze în voia celui mai important curs de apă care brăzdează Latium, **Tibrul**. Apa lasă însă la un moment dat coșulețul intact la mal, iar plânsetele copiilor atrag atenția unei lupoaice (lat. *lupa*), care îi

salvează și îi alăptează. Copiii sunt apoi descoperiți de păstorul turmelor regale, Faustulus. Fără să le cunoască identitatea, îi va crește până la vârsta adolescenței, împreună cu soția sa, Larentia. Romulus și Remus, ajunși deja la vârsta primei tinereți, descoperă adevărul despre familia lor, se întorc în Alba Longa și îl repun pe tron pe bunicul lor, pe regele de drept, Numitor.

Castelul Sant'Angelo (Mausoleul lui Hadrian) și podul Aelius peste râul Tibru

In medias res – Aplicații

- 1 Gemenii Romulus și Remus par protejați de divinitate încă dinainte de naștere. Identifică în legendă trei elemente miraculoase sau neobișnuite, care demonstrează că eroii se aflau sub protecția zeilor.
- 2 Civilizația romană se întemeia atât pe puterea cetățeanului și a familiei, cât și pe puterea militară, aspecte simbolizate în legendă de cei doi zei menționați: Vesta și Marte. Grupați în echipe de 4 – 5 colegi, realizați câte o fișă care să cuprindă informații despre zeii Marte și Vesta și notați câte un argument care să susțină importanța lor pentru societatea romană. Căutați informațiile necesare într-un dicționar mitologic sau pe internet. Pe baza fișelor, extindeți discuția la nivelul clasei.

Fuit olim... – A fost odată...

Legenda lui Romulus și Remus. Mitul fondator al Romei (II)

Întemeierea Romei

Gemenii Romulus și Remus decid să fondeze o nouă cetate în Latium, pe una dintre colinele de lângă Tibru și astfel să devină, ca înaintașii lor, *conditores* (eroi întemeietori). Între protagoniștii mitului se iscă însă o dispută cu privire la dreptul de **întemeietor**: cine va da numele cetății și cine o va conduce ca rege.

▶ Se impune, prin urmare, consultarea voinței divine, pentru a se putea determina alesul zeilor, de vreme ce regele trebuie, printr-o străveche tradiție, să reprezinte voința divinității pe pământ. În acest sens, frații invocă zeii. În așteptarea răspunsului divin, **Romulus** și tabăra sa de susținători se stabilesc pe colina **Palatin**, locul ales de erou pentru întemeierea noii cetăți, în vreme ce Remus a ales ca loc al întemeierii colina opusă Palatinului, **Aventin**. Răspunsul zeilor nu se lasă așteptat, iar pe cer apar **vulturi**, păsările sacre ale zeului suprem, **Iuppiter (Jupiter)**. Deasupra Palatinului, colina lui Romulus, se rotesc doisprezece vulturi, iar deasupra colinei Aventin, șase. Romulus este în mod evident alesul zeilor. În această calitate trasează pe Palatin perimetrul centrului sacru al viitoarei cetăți, pe care o numește după numele său și este proclamat rege. Conform tradiției, Roma a fost astfel întemeiată pe 21 aprilie **753 a.Chr.**

Remus nu acceptă decizia divină, nu recunoaște autoritatea de drept a fratelui său și calcă acest perimetru înarmat, cu intenții războinice. Romulus se vede nevoit să îl ucidă, pentru ca astfel cetățenii viitorului stat să înțeleagă că legea și autoritatea legală sunt mai presus de orice fel de relații între oameni, inclusiv cele de rudenie.

NON MULTA, SED MULTUM

Dura lex, sed lex

„Legea este dură, dar e lege“.

Expresia subliniază caracterul suprem al legii în comunitate; legea trebuie respectată, indiferent cât de grave sunt efectele sale pentru fiecare individ.

Palatinul azi, văzut de pe colina Aventin

In medias res – Aplicații

- Unul dintre cele mai cunoscute simboluri nu doar ale statului roman, ci ale civilizației romane în ansamblul său, este **aquila**, vulturul. Pe steagurile legiunilor (cele mai importante formațiuni militare romane) apărea întotdeauna vulturul, astfel încât **aquila** a ajuns să însemne și „steag de luptă“. Pentru dușmanii Romei, timp de secole, imaginea vulturului a fost sinonimă cu cea a statului roman. Prin ce trăsături se remarcă vulturul, astfel încât să simbolizeze puterea unui stat?
- Aquila Romana** a depășit hotarele Romei antice. Pentru a observa cât de departe în timp și spațiu a ajuns acest simbol al puterii statale, privește imaginile alăturate, în centrul cărora se află vulturul. Descoperă căror țări le aparțin stemele/steagurile ilustrate.
- Discutați despre valorile Romei antice:
 - Finalul mitului întemeierii Romei (uciderea fratelui geamăn) surprinde prin cruzime. În grupe de 4 – 5 colegi, aduceți argumente care să justifice fapta lui Romulus, dar și argumente care să o condamne.
 - Votați în clasă care valoare din lista de mai jos este urmărită cel mai mult în a doua parte a mitului întemeierii Romei. Discutați apoi, ghidați de profesor, în ce măsură sunt importante în mit și celelalte valori din listă.
 - respectul • dialogul • adevărul • binele personal
 - cultura legii • gloria

Steag roman cu *aquila* (reconstituire)

Cogito, ergo sum – Deschideri. Reflecții

Pe harta de mai jos vei găsi mai multe capitale europene așezate pe malul unor fluvii. Numele lor este cel antic, în latină. Identifică numele moderne ale capitalelor/fluviilor.

Provocare. Cicero vorbește în lucrarea *Despre stat* despre avantajele și dezavantajele așezării unui oraș antic. În echipe de 3 – 4 colegi, alegeți-vă câte un oraș modern și aduceți argumente pentru avantajele și dezavantajele așezării geografice a orașului ales.

Oratorul, filosoful și omul politic **Marcus Tullius Cicero** scria următoarele rânduri despre Romulus, primul rege al Romei:

A existat vreodată un om mai inspirat decât Romulus? El a știut să aleagă toate avantajele mării și în același timp să evite pericolele ei. A așezat orașul Roma pe malul unui fluviu cu ape care nu seacă niciodată și care nici nu cresc, nici nu descresc, ci se deschid către mare printr-un estuar larg. Orașul putea astfel să importe lucrurile de care avea nevoie și să le exporte pe cele care-i prisoseau. Pe același fluviu ajungeau în oraș, fie de pe mare, fie de pe uscat, toate cele necesare pentru o viață civilizată. Mi se pare că vestitul Romulus și-a dat seama încă de atunci că acest oraș va deveni cândva capitala celui mai mare imperiu. Nicio altă parte a Italiei nu ar fi putut găzdui un oraș cu o atât de mare putere.

Cicero, *Despre stat*, 2.10

Templul lui Iuppiter Optimus Maximus, model realizat de Italo Gismondi

Harta Romei antice, cu cele șapte coline

Colinele Romei. Palatinul, colina pe care a fost întemeiată Roma, a rămas un simbol al civilizației romane până în timpurile noastre. Dar nu doar Palatinul este reprezentativ pentru Roma, supranumită și „orașul celor șapte coline“. Alte coline, precum Capitoliul sau Esquilinul, au avut, de asemenea, un rol semnificativ în dezvoltarea orașului.

Lecția 3. Forum Romanum

A doua zi la Roma. Purtând în minte imaginea impunătoarelor ruine ale construcțiilor pe care le zăriseră în spatele statuii lupoaicei de pe Capitoliu, cei trei prieteni stabilesc planul zilei: vizitarea forului, piața centrală a Romei antice. Citesc în ghid: „Forum Romanum reprezintă și azi esența orașului republican, fiind spațiul unde oamenii au învățat să fie cetățeni“.

Quo vadis? – Încotro?

- 1 Scrie în caiet numele a trei orașe importante al căror centru l-ai vizitat (poți include și orașul în care locuiești, dacă este cazul).
 - a Selectează din coloanele de mai jos trei elemente pe care le consideri definitorii pentru centrul istoric al orașelor vizitate (elementele pot coincide parțial sau total între orașe). Confruntă-ți lista cu cea a colegilor, pentru a descoperi punctele comune.

<p>case/blocuri de locuințe parc biserică/catedrală/templu restaurante piață principală spitale primărie/prefectură</p>	<p>bănci consiliu local/județean/parlament magazine mari statuie/grup statuar școală/universitate terenuri de sport clădiri de birouri/firme/fabrici</p>
---	--
 - b Discutați în clasă și stabiliți, cu ajutorul profesorului, care dintre elemente selectate reflectă dimensiunile cele mai importante ale noțiunii de *cetățean*.
- 2 Enumeră 2 – 3 evenimente semnificative care s-ar putea petrece în piața principală a unui oraș.

NOTA BENE!

Forum Romanum

Așezat între colinele Capitoliu și Palatin, Forul Roman, *piața principală a Romei*, era centrul vieții politice și sociale încă din cele mai vechi timpuri. Epoca republicană transformă forul într-un simbol al statului și al puterii cetățenilor romani. În vremea lui Caesar și a împăraților romani, s-au construit și alte foruri: *Forum Iulium* (al lui Iulius Caesar), *Forum Augusti* (al lui Augustus), *Forum Traiani* (Forul lui Traian). În acesta din urmă se găsește și Columna lui Traian.

Latine dicta – Text în limba latină

Amici per Forum Romanum **ambulant**. Multi peregrini in forum **veniunt**.
Prietenii se plimbă prin Forul Roman. Mulți străini vin în for.

Doris basilicam **videt** et Luca columnam **spectat**.

.....
Utilizând informațiile de la rubrica *Auxilia*, încercă să descifrezi singur/ă sensul frazei de mai sus. Confruntă-ți apoi traducerea cu cea a colegului de bancă.

Iulia inscriptionem in pavimento **observat** et suos amicos **vocat**.
Iulia observă o inscripție pe pavaj și își cheamă prietenii.

Pueri **legunt** et **intellegunt**: Senatus populusque Romanus.
Copiii citesc și înțeleg: „Senatul și poporul roman“.

AUXILIA – REPERE

Substantive:

basilica = bazilică (edificiu public cu roluri diverse: juridic, administrativ, comercial etc.)
columna = columnă

Verbe:

videt = vede
spectat = privește

Memento! – Ține minte!

Elemente de flexiune în limba latină și în limba română

Așa cum ai aflat din lecția precedentă, **verbul** are terminații diferite în funcție de persoană și număr. Dacă îți amintești verbul **esse** („a fi”) la indicativ prezent, știi deja terminațiile pentru toate persoanele.

I sg. (eu)	II sg. (tu)	III sg. (el/ea)	I pl. (noi)	II pl. (voi)	III pl. (ei/ele)
-m sau -o	-s	-t	-mus	-tis	-nt

Cel mai des întâlnite în textele latinești sunt **terminațiile de persoana a III-a**.

Verbe la persoana a III-a, singular	Verbe la persoana a III-a, plural
Puer per forum ambulat . Copilul se plimbă în for.	Pueri per forum ambulant . Copiii se plimbă în for.
Iulia monumentum videt . Iulia vede un monument.	Doris et Luca monumentum vident . Doris și Luca văd un monument.
Doris inscriptionem intellegit . Doris înțelege inscripția.	Pueri inscriptionem intellegunt . Copiii înțeleg inscripția.
Caesar in forum venit . Cezar vine în for.	Caesar et Brutus in forum veniunt . Caesar și Brutus vin în for.

NOTA BENE!

- **Predicatul** în limba latină stă, de obicei, la **finalul propoziției** (ultimul cuvânt).
- **Nu există articol** în limba latină. În funcție de context, un substantiv se traduce articulat sau nu. În exemplele date se întâlnesc toate posibilitățile:
(per) **forum** = (prin/în) for (**nearticulat**)
inscriptionem = inscripția (**articol hotărât**)
monumentum = un monument (**articol nehotărât**)

In medias res – Aplicații

- 1 Treci verbele de la singular la plural sau invers, după model:
Puer monumentum spectat. ⇒ **Pueri monumentum spectant.**

- a Luca murum observat. ⇒ Luca et Iulia murum
b Pueri forum visitant. ⇒ Puer forum
c Aquilae in caelo apparent. ⇒ Aquila in caelo
d Romulus aquilas numerat. ⇒ Romulus et Remus

- 2 Tradu cu ajutorul dicționarului propozițiile completate mai sus.

- 3 Completează textul de mai jos, ghidându-te după traducerea dată. Alege forma potrivită a verbului dintre paranteze. În cazul verbului **esse** („a fi”), vei completa cu forma potrivită în funcție de persoană și număr.

Cezar intră în for. Un cetățean roman îl vede pe Cezar și strigă: „Cezar este aici!”. Mulți cetățeni îl observă pe Cezar, vin la el și spun: „Noi suntem viitorul Romei.”

Caesar forum ... (*intrat/intrant*). Civis Romanus Caesarem ... (*videt/vident*) et ... (*clamat/clamant*): „Caesar hic ... !” Multi cives Caesarem ... (*observat/observant*), ad eum ... (*venit/veniunt*) et ... (*dicit/dicunt*): „Nos Romae futurum”

- 4 Transcrie substantivele la cazul **acuzativ** din propozițiile de la rubrica *Latine dicta*, precizând terminația lor și funcția sintactică.

Reconstituire a Forului Roman

Luca studiază la școală limba spaniolă, iar Iulia și Doris, franceză. Niciunul nu știe italiană, dar constată din nou că pot înțelege unele dintre cuvintele auzite pe stradă, chiar dacă nu seamănă cu vreun cuvânt românesc. Seamănă însă cu unele cuvinte pe care le-au întâlnit în spaniolă sau în franceză. Pare ciudat să înțelegi un cuvânt dintr-o limbă străină gândindu-te la o altă limbă străină, dar cei trei prieteni încep să descopere că între limba română și aceste limbi există o legătură puternică.

Memento! – Ține minte!**Limba latină și limbile romanice**

În arborele genealogic al limbilor indo-europene (vezi pag. 20) sunt prezentate principalele „fiice“ ale limbii latine, **limbile romanice** (numite și **limbi neolatine**). Data nașterii lor nu poate fi stabilită cu precizie: nașterea unei limbi presupune, de fapt, secole de transformări fonetice, morfologice și lexicale. De aceea, putem spune doar că procesul de formare a limbilor romanice începe spre sfârșitul Antichității și se desăvârșește în Evul Mediu. Te vei întreba, poate, de ce s-au „născut“ mai multe limbi și nu una singură, o unică moștenitoare a limbii latine. Privește harta de mai jos.

Răspândirea limbilor romanice în teritoriile stăpânite în Antichitate de romani

Învățau latina în urmă cu două milenii, în provinciile romane, nu erau ajutați de profesori și, prin urmare, făceau greșeli. Aceste greșeli, transmise în comunitate de diversele grupuri de vorbitori, au devenit, în timp, general acceptate și au dus treptat la schimbarea înfățișării limbii latine în provincia respectivă. Cu timpul, fiecare provincie ajunge să aibă o „latină“ a ei, proprie, o formă de **latină populară**. De exemplu, în Dacia și în provincia de la sud de Dunăre, Moesia, se vorbea probabil așa-numita **latină dunăreană**.

După căderea Imperiului Roman, fiecare dintre aceste teritorii, vorbitoare ale unei anumite varietăți de latină, va fi invadat de **popoare migratoare**, dintre care unele se vor stabili acolo. Astfel, în Dacia se vor stabili slavii, iar limba latină vorbită aici va împrumuta numeroase cuvinte din limba slavă. În Nordul Italiei, se vor stabili longobarzii, în Franța – francii, iar în Peninsula Iberică – vizigoții, toate aceste trei popoare fiind de origine germanică. Mai mult, fiecare dintre limbile rezultate în aceste zone va avea contacte cu diverse alte limbi, de la care va prelua multe cuvinte. De exemplu, româna va prelua cuvinte din limbile bulgară, maghiară, greacă, turcă sau, mai târziu, franceză, iar spaniola se va îmbogăți simțitor cu termeni din limba arabă.

Acestea sunt motivele pentru care latina are mai multe limbi-fiice, și nu doar una singură.

AUXILIA – REPERE

Când populațiile aflate pe teritoriile cucerite de romani au început să folosească limba latină în viața de zi cu zi, limba lor autohtonă a fost treptat uitată, până când a dispărut. Limbile autohtone peste care se suprapune latina constituie **substratul** viitoarelor limbi romanice. **Stratul** este reprezentat de limba latină, care devine principala limbă a populațiilor cucerite. Limbile suprapuse peste latină formează **superstratul** limbilor romanice.

Cuceririle teritoriale ale romanilor au însemnat nu numai impunerea administrației romane, ci și folosirea limbii latine în provinciile imperiului, unde autohtonii vorbeau, desigur, propriile limbi. De exemplu, pe teritoriul actual al României trăiau getodacii, în Franța de azi (pe atunci Gallia) trăiau galii, Spania (Hispania) era populată de ibero-celți etc. Toate aceste comunități, odată ce au fost supuse de romani, au fost nevoite să învețe limba cuceritorilor, latina, nu doar pentru viața publică, ci, cu timpul, și pentru viața privată.

Dar oamenii din aceste provincii nu învățau și nu vorbeau latina exact la fel. În învățarea unei limbi străine apar adesea dificultăți în privința pronunției, a gramaticii sau a vocabularului. Majoritatea celor care

In medias res – Aplicații

- 1 Pe harta de mai sus este prezentată răspândirea limbilor romanice în Europa. Numește țările/regiunile actuale în care se vorbesc aceste limbi.
- 2 Asociază cuvintele din listă cu imaginile, astfel încât enunțurile date să fie completate corect.

Ego sum ...

italiana

Je suis ...

portuguesa

Eu sunt ...

españolă

Io sono ...

Romana

Yo soy ...

româncă

Eu sou ...

française

- 3 Completează următoarele serii de cuvinte moștenite în limbile romanice cu etimologul latin sau cuvântul corespondent în limba română.

latină	română	italiană	franceză	spaniolă	portugheză
...	templu	tempio	temple	templo	templo
cantare	...	cantare	chanter	cantar	cantar
caelum	...	cielo	ciel	cielo	céu
...	șapte	sette	sept	siete	sete

- 4 Prepozițiile cel mai des folosite în limba latină au fost moștenite de limbile romanice și, precum în limba-mamă, sunt intens folosite ca prefixe; de exemplu: **in-**, **co(n)-**, **su(b)-**, **inter-**, **trans-**, **pre-**, **de-**. În echipe de 4 – 5 colegi, alegeți prefixele potrivite din lista dată și construiți serii de cuvinte derivate, pornind de la fiecare dintre cuvintele următoare:

- **complet** • **național** • **a pune** • **a stabili** • **a vedea**
- **a lucra** • **text** • **a veni** • **a strânge** • **scris**.

Exemplu: **a scrie** – **a înscrie**, **subscrie**, **transcrie**

- 5 Pe baza seriilor construite, identificați sensul/sensurile prefixelor (prepozițiilor) respective în limba latină. Pentru verificarea corectitudinii celor două aplicații, extindeți discuția la nivelul întregii clase.
- 6 Descoperă în dicționarul de la sfârșitul manualului cuvintele latinești din care provin următoarele serii de cuvinte în limba română:

Exemplu: **nominal**, **renume**, **nominativ** ⇒ **nomen, -inis** (subst. n.) = **nume**

- a** spectacol, a inspecta, prospect, respect ⇒
- b** tăcut, tăcere, taciturn ⇒
- c** speranță, disperat, a prospera ⇒
- d** vivace, viu, a învia ⇒

- 7 Cuvântul latinesc **forum** (piață publică, for) provine de la verbul **fari** (a vorbi), pentru că forul era în primul rând un loc al dezbaterii între cetățeni. Termenul a fost împrumutat în limba română atât în forma **for**, cât și **forum**. Precizează ce au în comun cei doi termeni din limba română, plecând de la sensul originar al substantivului latin.

NOTA BENE!

etimon = cuvânt (de obicei dintr-o limbă străină) din care provine un anumit cuvânt al unei limbi; **cuvânt de origine**

NON MULTA, SED MULTUM

Quot capita, tot sententiae

„Câte capete, atâtea păreri.“

Inspirată dintr-o comedie a autorului latin Terentius, expresia evidențiază pluralitatea de opinii, precum și dificultatea de a găsi consensul într-o problemă discutată.

Cei trei prieteni se opresc un moment pentru a privi un detaliu care le atrăsese atenția și în ziua precedentă. Pe un capac de canal era scris un grup de litere aparent fără sens: SPQR. Nu putea fi ceva neînsemnat: văzuseră acest SPQR în multe alte locuri, pe clădiri, pe pavaj, ba chiar și pe autobuzul din care coborâseră în apropierea forului. Oare ce reprezenta?

Fuit olim... – A fost odată...

Puterea romană. Evoluție în timp și spațiu Republica romană (509 – 27 a.Chr.)

Societatea

Încă din epoca regalității, se constituie două clase sociale, **patricienii** (lat. *Patres*) și **plebeii** (lat. *plebs* – plebea), care se vor confrunta și, apoi, în primele secole de existență a republicii, vor sfârși prin a se accepta reciproc. Patricienii reprezentau clasa socială superioară (nobilii, aristocrații), alcătuită din familii cu un prestigiu și o istorie îndelungată la Roma. Pentru patricieni, pământurile deținute nu constituiau doar avere, ci și statut social superior. Plebeii reprezentau clasa socială inferioară, lipsită inițial de drepturi politice. Plebeii erau cetățeni liberi, dar nu dețineau mari proprietăți, ci se ocupau mai ales cu agricultura (unii lucrau pe domeniile patricienilor), meșteșugurile și comerțul.

NOTA BENE!

Respublica

Cuvântul latinesc care desemnează noțiunea de republică este un substantiv compus; în textele antice este scris de multe ori în două cuvinte: **res publica** („lucru public“). Statul republican își propune deci să fie deschis pentru popor, astfel încât politica să aparțină poporului, nu doar unei persoane sau unui grup restrâns de persoane.

Statul republican

La nivel teoretic, Roma nu a fost prima republică a Antichității – există exemplele micilor state grecești, ca Atena, care, prin organizarea lor de tip democratic, pot fi considerate sisteme republicane. Dar, față de alte sisteme politice de același fel, statul republican roman era mai avansat sub aspectul complexității, al eficienței și mai ales al deschiderii față

de inovație, de aceea se poate afirma că, în practică, Roma antică a fost prima **republică** europeană. Aici se află rădăcinile sistemelor republicane moderne.

În reprezentarea grafică de mai jos sunt reflectate ierarhiile puterii în cele trei epoci ale istoriei romane. Urmărește simbolurile și poziția lor pentru a înțelege diferențele.

Senatul roman (*Senatus*) devine în epoca republicană cea mai importantă instituție a statului. Acesta deținea în primul rând **puterea legislativă**, exercitată prin *senatus consulta* (decrete ale senatului), dar avea mai multe atribuții: putere **administrativă** (senatul numea, de exemplu, guvernatorii de provincii), **financiară** (administra tezaurul statului – „bugetul”, cum ar fi numit azi), **religioasă** (stabilea calendarul religios oficial roman, zilele de sărbătoare, festivitățile publice) și chiar **judiciară** (judeca aspecte grave referitoare la acte de corupție ale senatorilor sau la infracțiuni care amenințau sistemul statal roman).

Campus Martius (Câmpul lui Marte), locul unde se afla Curia Pompeia (clădire a senatului în care a fost asasinat Caesar de către un grup de senatori romani radicali)

AUXILIA – REPERE

Senatus

- Termenul provine de la substantivul *senex* (bătrân), de unde deducem că, la origine, senatul roman s-a constituit după modelul cunoscut al „sfatului bătrânilor” (bătrâni în sensul de personalități mature, cu prestigiu social), consiliu al regilor în monarhiile antice. Statul republican face din acest organ consultativ unul decizional și, totodată, îi conferă statutul de instituție supremă de conducere.
- Senatul roman este „strămoșul” parlamentului modern, care, pentru lumea civilizată, reprezintă în continuare esența democrației. Numărul senatorilor romani (*patres conscripti/senatores*) crește continuu pe parcursul epocii republicane, ajungând spre finalul acesteia la 500.
- Senatul Romei republicane se întrunea cel mai des în *Curia Iulia*, aflată în Forul Roman.

Curia Iulia

Magistrații (*magistratus*) erau înalți funcționari publici integrați într-un sistem administrativ complex; fiecare aspect al vieții cotidiene publice se regăsea în domeniul de competență al unui magistrat. Ierarhia funcțiilor (demnităților) publice se numea *cursus honorum* și reprezenta traseul obligatoriu al oricărui cetățean roman care dorea să parcurgă o carieră politică; treptele acestei cariere trebuiau parcurse integral, nu puteau fi ocolite. Magistratura supremă era reprezentată de consulat.

Cei doi **consuli** (*consules*) aleși anual, cu putere egală între ei, dețineau **puterea executivă** (*imperium* – drept de decizie directă) și proveneau, de regulă, din rândurile senatorilor. Echivalentul modern al funcției de consul ar fi cel de prim-ministru. Atribuțiile consulilor erau în primul rând administrative (guvernau statul) și, pe timp de război, militare (erau comandanții supremi ai armatelor). Primul consul a fost Lucius Iunius Brutus, conducătorul revoltei din 509 a.Chr., în urma căreia a fost instaurată **republica** (*respublica*). Printre consuli Romei s-au numărat și Scipio Africanus (sec. al III-lea a.Chr.), învingătorul lui Hannibal, regele punilor, sau Caesar (sec. I a.Chr.), cuceritorul Galliei, important om politic și general.

NON MULTA, SED MULTUM

Cedant arma togae! „Armele să facă loc togii!”

Toga este o mantie largă, înfășurată pe corp, care constituia principala piesă de îmbrăcăminte oficială a romanilor.

Metafora aparținând lui Cicero exprimă întâietatea puterii civile, a cetățenilor, în fața celei militare.

Toga, simbolul cetățeanului, devine astfel un simbol al republicii, care, spre deosebire de statele tiranice, își sprijină puterea pe dialog și luptă politică, nu pe forța armelor.

Veto „Mă opun!”

Veto este formula prin care unii magistrați (tribunii plebei) respingeau decretul senatului; reprezintă dreptul unui „nu” absolut.

In medias res – Aplicații

- 1 Verifică în DEX sensurile cuvântului *plebe* și exprimă un punct de vedere despre evoluția lor în limba română.
- 2 Termenul de „magistrat”, chiar dacă poate desemna în anumite contexte un funcționar din administrația unui oraș, s-a restrâns în uzul actual la un anumit domeniu, care constituie una dintre puterile statului. Numește domeniul și două profesii actuale asociate acestuia.
- 3 Analizați cu atenție reprezentarea grafică de la pag. 30 și discutați în perechi semnificația acesteia. În funcție de concluziile trase, stabiliți care ierarhie socio-politică este cea mai apropiată de democrația actuală, respectiv care este cea mai îndepărtată. Formulați câte un argument pentru fiecare alegere și notați-le în caiete.
- 4 Consideri că numărul mare de senatori era important în statul roman? Precizează, raportându-te la noțiunea modernă de parlament, două avantaje și două dezavantaje ale unui număr mare de senatori (parlamentari).
- 5 Notează în caiet, în 60 – 80 de cuvinte, ideile principale din textul prezentat mai sus, la rubrica *Fuit olim...*

Luca: SPQR trebuie să fie un fel de abreviere.

Doris: Da, dar de la ce?

Iulia: Nu știu, dar sigur e în latină, nu în italiană. „S” cred că vine de la „senatus,” e ceva cu republica...

Tot încercând să găsească o explicație pentru omniprezentul SPQR, privirile li se înalță către coloanele impunătoare ale templului lui Saturn, care domină Forul Roman.

Fuit olim... – A fost odată...

Senatus populusque Romanus

Sintagma SENATUS POPULUSQUE ROMANUS – abreviat SPQR – reprezenta, de fapt, numele oficial al statului roman republican (formula va fi preluată și în epoca imperială). De aceea SPQR se regăsea într-o formă sau alta, alături de *aquila*, pe steagurile romane (v. imaginea de la pag. 23).

Asocierea simbolică dintre **senat** și **popor** sugera participarea directă a poporului, alături de senatori, la exercitarea puterii în stat. Republica romană nu echivalează însă cu o democrație modernă, chiar dacă la nivel de principii și instituții era mult mai democratică decât alte state antice și medievale. Totuși, spre sfârșitul republicii (sec. I a.Chr.), când din rândurile plebeilor se constituise deja o clasă socială de mijloc puternică, cavalerii (*equites*), senatul roman nu mai era doar o instituție a aristocrației, a patricienilor. Cavalerii dobândesc

treptat drepturi politice extinse, sunt aleși în senat și reprezintă cu succes interesele clasei lor sociale și, implicit, pe ale plebeilor. Astfel se constituie în senat două grupări (facțiuni) politice, pe care le putem considera „**strămoșii**” **partidelor politice moderne: optimații (optimates) și popularii (populares)**. Optimații reprezentau gruparea conservatoare a senatorilor patricieni, în vreme ce gruparea popularilor, chiar dacă includea nume prestigioase de nobili romani, reprezenta în senat mai degrabă vocea cavalerilor și a plebeilor.

Azi SPQR reprezintă nu doar sigla oficială a regiunii Lazio (anticul Latium) din Italia, ci și un simbol al civilizației romane în ansamblul ei, astfel încât a fost perpetuat în cultura modernă în cele mai diverse moduri, așa cum se poate observa din colajul foto următor.

Monumentul lui Giuseppe Mazzini (1805 – 1872), important om politic, care a contribuit la unificarea Italiei, Torino

Mozaic de pe podeaua Galeriei Vittorio Emanuele din Milano

Capac de canalizare, Roma

Stema Romei deasupra „Porta Angelica”, una dintre intrările Vaticanului

Stema orașului Reggio Emilia

Soclul unei statui din Piața Campidoglio, Roma

Mysterium – Explorare și descoperire

DEINDE SPQR REM PUBLICAM CONSTITUIT

AUXILIA – REPERE

deinde (adverb) = apoi
constituit (verb) = au întemeiat

Obs. În latină, subiectul multiplu admite un predicat la singular.

Traducerea: _____

Res publica – corpus

După abolirea regalității (509 a.Chr.), plebea luptă pentru a obține mai multe drepturi politice, în timp ce reprezentanții vechilor familii, patricienii, vor să-și păstreze privilegiile. O formă specială de luptă a plebeilor a fost secesiunea (*secessio*), care consta în retragerea în afara Romei și în refuzul de a mai îndeplini vreo sarcină pentru stat. Nemulțumiții se întorceau numai după satisfacerea revendicărilor.

Secesiunea plebeilor pe Mons Sacer (Muntele Sacru) – gravură de B. Barloccini (1849)

Așa s-a întâmplat și în anul 494 a.Chr., atunci când plebeii hotărăsc să se retragă pe Muntele Sacru (Mons Sacer). Senatul îl trimite pe patricianul Menenius Agrippa să negocieze cu aceștia revenirea în cetate. Iată cum descrie istoricul roman Titus Livius episodul:

Menenius Agrippa, după ce a fost primit de plebei în tabăra lor, le-a vorbit în limba bătrânească de atunci, foarte simplă, și le-a spus doar atât: „Pe vremea când în corpul omenesc nu exista armonia de acum și fiecare

parte acționa după cum voia și pe limba ei, toate aceste părți ale corpului s-au revoltat împotriva burții (venter), supărate că trebuie să-i servească prin grija și munca lor, în timp ce burta nu face nimic și are parte numai de plăceri. De aceea ele au hotărât pe ascuns ca nici mâinile (manus) să nu mai ducă mâncarea la gură (os), nici gura să nu mai primească ce i se dă, nici dinții (dentes) să se mai ostenească cu mestecatul. Numai că, mânioase cum erau, voind să-i dea o lecție burții în felul acesta și s-o aibă sub stăpânire, rând pe rând, toate organele și întreg corpul (corpus) au ajuns într-o stare de slăbiciune îngrozitoare. Abia atunci și-au dat seama celelalte părți ale corpului că slujba (ministerium) burții nu este lipsită de importanță; că ea hrănește toate organele în măsura în care este hrănită de către ele, că burta este aceea care preface hrana în sânge (sanguis), prin care noi trăim și avem forță.“

Titus Livius, *Ab Urbe condita*
(De la întemeierea Romei) 2, 32 – 33

Prin această pildă în care compara dezbinarea dintre plebei și patricieni cu revolta părților corpului, Menenius Agrippa a reușit să reconcilieze cele două tabere.

Statuia lui Titus Livius din fața parlamentului austriac (Viena)

Provocare

- 1 Secesiunea plebeilor din Antichitate poate fi asemănată cu o formă modernă de protest? Motivează.
- 2 Patricienii și plebeii erau la un pas de război, dar Menenius Agrippa îl evită prin dialog. Într-un text de 60 – 100 de cuvinte, pornind de la explicarea punctului de vedere al lui Agrippa, argumentează dacă și azi societatea poate fi comparată cu un organism în care părțile nu pot trăi separat.
- 3 În text apare cuvântul *ministerium*, care înseamnă „slujbă”, „îndatorire”, dar și „slujitori”. În limbile moderne, din acest cuvânt provine cuvântul „ministru”. Oferă o explicație pentru sensul de azi, în raport cu sensul cuvântului de origine.

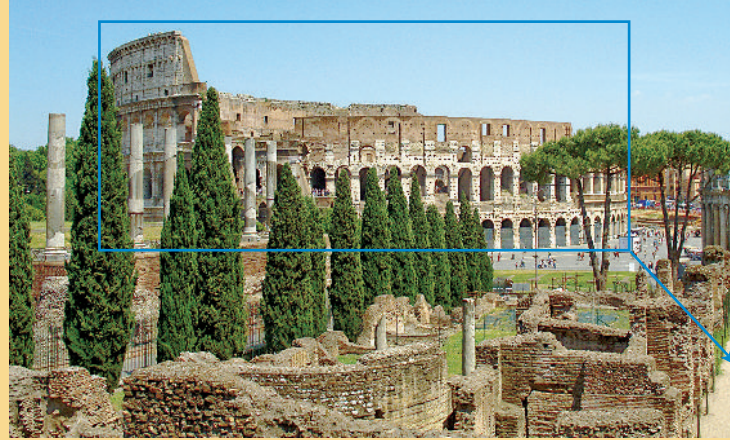
Primus inter pares – Evaluare

- 1 (1 p. x 4 = 4 p.) Formele verbului în limba română, la indicativ prezent, provin din formele latinești. Tradu verbele de mai jos cu ajutorul dicționarului de la finalul manualului și notează schimbarea pe care o suferă finalul cuvântului în română.
Exemplu: cantat ⇒ (el/ea) cântă: se pierde consoana finală **t**, iar **a** devine **ă**.
a tacet ⇒ b tacent ⇒ c dicit ⇒ d dicunt ⇒
- 2 (0,5 p. x 2 = 1 p.) Precizează sensul prepozițiilor latinești *trans* și *prae* (regăsite în toate limbile romanice), pe care le întâlnești deseori în română ca prefixe în cuvinte precum „transatlantic”, „Transfăgărășan”, „prevedere”, „prezicere” etc.
- 3 (1 p. x 4 = 4 p.) Asociază termenii latini din lista **a** cu corespondentul lor actual în republicile moderne, din lista **b**:
a senatus, consul, imperium, senatus consulta b prim-ministru, legi, putere executivă, parlament

Total: 9 puncte + 1 punct din oficiu = 10 puncte

Lecția 4. Colosseum

Pe măsură ce plimbarea prin Forul Roman se apropia de sfârșit, Luca, Iulia și Doris deveneau tot mai atrași de impresionantul edificiu care se zărea în depărtare. Îl văzuseră și din avionul cu care călătoriseră la Roma. Nu-l puteau rata – din paginile manualului de istorie de clasa a V-a până la coperta ghidului turistic din rucsac, imaginea monumentului cunoscut în toată lumea devenise și pentru ei sinonim cu Roma însăși: Colosseum. Următoarea zi avea să-i fie dedicată în întregime.

Colosseum văzut din Forul Roman

AUXILIA – REPERE

Colosseum

Numele original al Colosseumului este **Amphitheatrum Flavium** (Amfiteatrul Flavian). A fost construit de către împărații Vespasian și Titus, din dinastia flaviană (cu numele de familie Flavius), în sec. I p.Chr. Se pare că numele de Colosseum a fost derivat de la statuia din bronz de 30 m înălțime a împăratului Nero (*Colossus Neronis*), care se afla în apropiere.

Quo vadis? – Încotro?

- 1 Identifică termenul din limba română care se regăsește în rădăcina numelui Colosseum. Ce aspect definitoriu pentru monument crezi că este subliniat prin acest nume?
- 2 În Evul Mediu a circulat o profeție devenită faimoasă pentru felul în care imaginea Colosseumului era asociată lumii de atunci: *Quamdiu stat Colisæus, stat et Roma; quando cadet Colisæus, cadet et Roma; quando cadet Roma, cadet et mundus.* („Cât timp Colosseum stă în picioare, și Roma stă în picioare; când va cădea Colosseum, va cădea și Roma; când va cădea Roma, va cădea și lumea.“). Exprimă un punct de vedere despre semnificația acestei afirmații.
- 3 Precizează, din ceea ce ai aflat la orele de istorie, în ce scop a fost construit Colosseum.

Latine dicta – Text în limba latină

Salve, Luca! Quo vadis?
Salut, Luca! ?

Salve! Ad Amphitheatro Flavium vado.
Salut! Merg la Amfiteatrul Flavian.

Quid in amphitheatro vides?
Ce vezi la amfiteatru?

AUXILIA – REPERE

Substantive:
spectaculum = spectacol

Adjective:
cruentus = crud

Pronume:
me – pronume personal, pers. I, sg.
te – pronume personal, pers. a II-a, sg.
(-cum = cu; aici se plasează după pronume)

Verbe:
vado = merg
volo = vreau

Nunc nihil **est**, sed olim multa erant: ludi, naumachiae, gladiatorum certamina, bestiarum venationes. Acum nu este nimic, dar altădată erau multe (lucruri): jocuri sportive, lupte navale (naumahii), întreceri ale gladiatorilor, lupte cu animalele sălbatice.

Întreceri și lupte în arenele romane – mozaic. Villa Dar Buc Ammera, sec. I p.Chr., Jamahiriya Museum, Tripoli, Libia

Imaginari **possumus**: alius gladiator cum urso **pugnat**, alius a leopardis se **defendit**, duo gladiatores armis **certant** ...
Putem să ne imaginăm: un gladiator luptă cu ursul, altul se apără de leoparzi, doi gladiatori se luptă cu armele ...

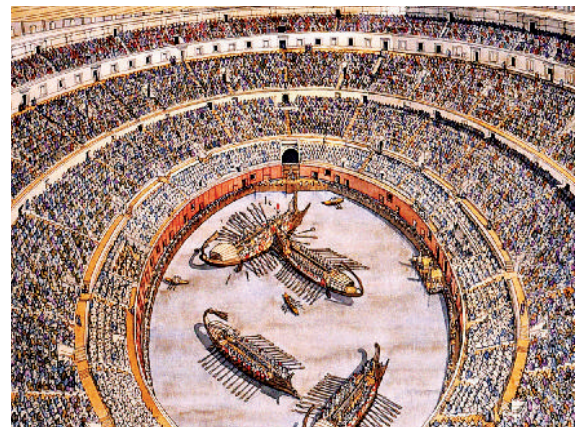

Ergo **mecum venitis**?
Deci veniți cu mine?

Non venimus tecum. Cruentum spectaculum imaginari non volumus.

Completează secvențele omise în traducere, cu ajutorul cuvintelor de la *Auxilia* și al informațiilor de la *Memento!*.

Naumachia (luptă navală) în Colosseum – reconstituire

Memento! – Ține minte!

Elemente de flexiune în limba latină și în limba română

Ai învățat deja terminațiile verbului pentru persoanele a III-a singular și plural (-t și -nt). Pornind de la un verb cunoscut, **esse** („a fi”), poți observa **terminațiile verbelor** la toate persoanele, aplicate în cazul unui alt verb, **habere** („a avea”), conjugat la indicativ prezent.

ESSE a fi	HABERE a avea	Terminație	Persoană și număr
sum	habeo	-o/-m	I sg. (eu)
es	habes	-s	II sg. (tu)
est	habet	-t	III sg. (el/ea)
sumus	habemus	-mus	I pl. (noi)
estis	habetis	-tis	II pl. (voi)
sunt	habent	-nt	III pl. (ei)

În cazul verbelor regulate, la persoana I, singular, terminația este -o sau -m, în funcție de modul și timpul folosite în text. La indicativ prezent se folosește -o.

AUXILIA – REPERE

- În limba latină se făcea diferența în pronunțare între vocale lungi și vocale scurte. **Vocalele lungi** se marchează azi, în mod convențional, astfel: **ā, ē, ī, ō, ū**. Vocalele scurte sunt marcate diferit: **ă, ě, ĭ, ă, ŭ**.
- Vocalele lungi se pronunțau prelung, spre deosebire de cele scurte. De aceea, în cazul verbelor la infinitiv, vocala -e din temă s-a moștenit diferit:
 - ē devine în română diftongul **ea**
 - ě rămâne în română **e**
- **Accentul** în limba latină depinde de vocala din **penultima silabă**. Dacă este lungă, o pronunțăm accentuat: **vi-dē-re**. Dacă vocala din penultima silabă este scurtă, atunci ea nu va fi accentuată, ci se va accentua **antepenultima silabă**: **di-cē-re**.

Pentru a putea înțelege cum se aplică terminațiile verbale, este necesar să recunoști **conjugarea verbului**. Limba română este singura care a moștenit și păstrat cele patru conjugări din latină. În ambele limbi, infinitivul este forma verbală principală (de dicționar), cu ajutorul căreia se recunoaște conjugarea. În limba latină, forma de infinitiv se termină, de regulă, în **-re**. Prin eliminarea grupului **-re** se obține partea relativ fixă, neschimbată a verbului, numită **temă**, care arată conjugarea acestuia și apare și la celelalte moduri și timpuri. Tabelul de mai jos arată cum se pot deduce conjugările verbelor în limba latină.

Conjugarea	Latină			Română
	Infinitiv	Partea fixă (temă)	Vocală finală	Infinitiv
I	cant are	canta-	a	a cânta
II	vid ere	vidē-	ē	a vedea
III	dic ere	dicē-	ē	a zice
IV	aud ire	audi-	i	a auzi

In medias res – Aplicații

- Treci următoarele forme verbale extrase din textul de la rubrica *Latine dicta* la celălalt număr, schimbând terminația, și tradu formele astfel obținute. Sensul verbelor îl poți afla consultând traducerea în română a textului.
Model: **vides** (II sg.) – **videtis** (II pl.) – (voi) vedeți
pugnat, certant, venitis, venimus, est
- În limba română s-a moștenit și forma de infinitiv terminată în **-re**. Numită „infinitiv lung”, această formă a devenit în limba română substantiv. După modelul de mai jos, caută în dicționarul de la sfârșitul manualului sensul verbelor date în latină și notează-l în caiet. Transformă infinitivele din limba română în substantive terminate în **-re**.
Model: **habere** – a avea – **avere**
venire, dicere, tacere, petere, spectare, clamare
- Concurs.** În decurs de 5 minute trebuie să grupați pe conjugări cât mai multe verbe din dicționarul de la finalul manualului. Lucrați în echipe de 4 – 5 colegi, împărțiți-vă sarcinile și alcătuiți o listă comună. Fiecare eroare de stabilire a conjugării anulează o alegere corectă. Verificați soluțiile cu ajutorul profesorului. Câștigă echipa cu cele mai multe alegeri corecte.

Memento! – Ține minte!

Indicativul prezent

Structura unei forme verbale la indicativ prezent

Temă + Terminație (= infinitiv fără -re)		Formă completă
canta	s	cantas = (tu) cânti
canta	tis	cantatis = (voi) cântați

AUXILIA – REPERE

- La persoana I sg., la conjugările I și a III-a, terminația **-o** înlocuiește vocala finală a temei (**a**, respectiv **ē**).
- La conjugarea a III-a, vocala tematică este **i**, cu excepția ultimei forme (pers. a III-a pl.), unde este **u**. Acest **u** apare și la conjugarea a IV-a, unde terminația de pers. a III-a pl. devine astfel **-unt**.

Modele de conjugare la indicativ prezent (verbe cu conjugarea moștenită în română)

Conjugarea I CANTARE = a cânta		Conjugarea a II-a VIDERE = a vedea		Conjugarea a III-a DICERE = a zice		Conjugarea a IV-a AUDIRE = a auzi	
cant o	(eu) cânt	vide o		dico		audio	
cantas	(tu) cânti	vides		dici s		audis	
cantat	(el/ea) cântă	videt		dici t		audit	
cantamus	(noi) cântăm	videmus		dici mus		audimus	
cantatis	(voi) cântați	videtis		dici tis		auditis	
cantant	(ei/ele) cântă	vident		dici unt		audiunt	

In medias res – Aplicații

- În tabelul cu modele de conjugare, la indicativ prezent traducerea în limba română este dată doar pentru formele verbului *cantare*. Completează în mod similar, pe caiet, celelalte coloane ale tabelului cu traducerea formelor verbale.
- În dialogul dintre cei trei prieteni (vezi secțiunea *Latine dicta*), au fost evidențiate cu verde toate verbele la indicativ prezent. Notează-le pe caiet și menționează persoana și numărul fiecăruia.
- În timp ce Luca așteaptă să intre în Colosseum, Iulia și Doris se odihnesc lângă Arcul lui Titus, recitind o carte dragă, „Micul Prinț”, de Antoine de Saint-Exupéry, a patra cea mai tradusă carte a lumii (în peste 250 de limbi). Aveau o ediție bilingvă, în limba latină și română, cu ilustrațiile autorului. Ajungând la momentul întâlnirii Micului Prinț cu Vulpea, constată că pe pagina cu traducerea în română există câteva lacune datorate unor erori de tehnoredactare:

Vulpes: – Salve!

Regulus: – Salve!

V: – Hic sum, sub malo.

R: – Quis es? Valde venusta es.

V: – Vulpes sum.

R: – Veni mecum lusum. Adeo tristis sum!

V: – Tecum ludere non possum. Nam non mansueta sum.

R: – Quid est „mansuescere“?

V: – Huius loci certe non es. Quid petis* hic?

R: – Homines peto.

Vulpea: – S _____ !

Micul Prinț: – _____ !

V: – Aici _____ , sub măr.

MP: – Cine _____ ? _____ foarte drăguță.

V: _____ .

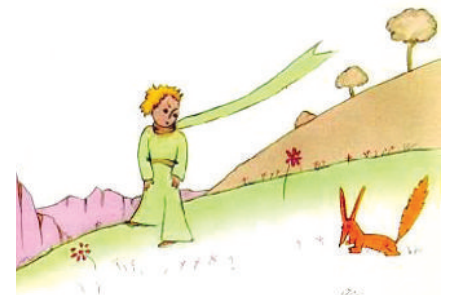
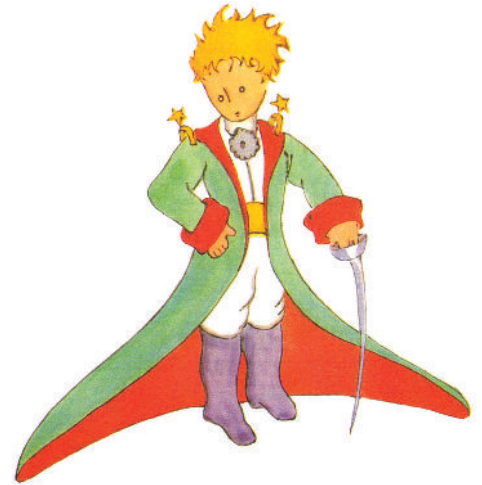
MP: – Vino să te joci cu mine. Atât de tristă _____ !

V: – Nu pot să mă joc cu tine. Căci _____ îmblânzită.

MP: – Ce-i „a îm _____“?

V: – Nu _____ de prin partea locului. Ce _____ pe-aici?

MP: – _____ oamenii.

*petere = a căuta (aici); a cere

Lucrați în perechi: Ghidați de textul în limba latină, completați lacunele din versiunea în română cu formele verbale potrivite.

a De câte ori apar formele verbului *esse* în text?

b Căutați în DEX (online) sensul cuvintelor „petiție“, „a peți“ și „pețitor“. Descoperiți ce au în comun aceste cuvinte din punctul de vedere al sensului, identificând cuvântul de origine (etimonul) în textul latinesc.

Între timp, așteptând să intre în Colosseum, Luca află din ghidul care îl însoțea în permanență că pasiunea romanilor pentru jocuri și spectacole, cea care a condus la crearea Colosseumului, era mai veche decât imperiul însuși. Consulii republicii sunt cei care au adus jocurile și întrecerile sportive în spațiul public, printr-un calendar oficial, urmând tradiția greacă a promovării gloriei competiționale. Un cuvânt dintr-un vers al poetului Ovidius, citat în ghid pentru a sublinia cât de populare erau jocurile și spectacolele din arenele Romei, îl va ajuta pe Luca să descifreze și sensul unui rând din inscripția de la Sarmizegetusa...

Rusticus ad ludos populus veniebat in Urbem

„Poporul de la țară venea pentru jocuri la Roma.“

Mysterium – Explorare și descoperire

CONSULES ET LEGES ET IUDICIA CIVIBUS INSTITUERUNT

AUXILIA – REPERE

consules = consulii
lex (la plural, **leges**) = lege
civibus = pentru cetățeni
instituerunt = au instituit

Traducerea: _____

Fuit olim... – A fost odată...

Puterea romană. Evoluție în timp și spațiu

Sfârșitul republicii – spre Roma imperială (sec. I a.Chr.)

Din anul 509 a.Chr. până în sec. I a.Chr., dominația republicii romane s-a extins în întreaga Italie, în Europa Occidentală, Grecia și Balcani, Asia Mică (Turcia de azi) și Nordul Africii. Teritoriile cucerite sunt organizate în **provincii**, sub autoritatea unui **governator**, de regulă un magistrat renumit, fost **consul** sau pretor. Totuși, în ciuda succesului său, sistemul politic republican intră într-o criză profundă în **secolul I a.Chr.**

Dimensiunile foarte mari ale statului făcuseră practic din Roma un imperiu fără împărat. În provincii, guvernatorii, desemnați de Senat dintre membrii săi, erau de obicei și comandanți de **legiuni** (principalele unități militare). În mâinile lor era așadar concentrată întreaga putere asupra provinciilor, unde nu existau instituții de control, ca la Roma. Reveniți în capitală, unii dintre ei, dar și alți senatori influenți, doresc să-și sporească puterea, încercând astfel să se plaseze deasupra autorității supreme a Senatului. O metodă des folosită în perioada crizei republicane era provocarea de revolte ale populației sau chiar de **războaie civile** – între o parte din populație și armată, care susținea Senatul și pe generalul care îl apăra, respectiv o parte care susținea autoritatea câte unui om politic sau general răzvrătit.

Două războaie civile au marcat sfârșitul republicii, punând capăt puterii supreme a Senatului. Primul dintre ele i-a avut ca protagoniști pe senatorii și generalii **Caesar și Pompei**. Celălalt a tranșat soarta sistemului republican: în bătălia navală de la Actium (Grecia), din anul 31 a.Chr., moștenitorul lui Caesar, **Octavian Augustus**, câștigă nu doar confruntarea cu **Marcus Antonius** (care controla partea orientală a statului roman și Egiptul), ci întreaga putere politică și militară de la Roma. Augustus devine, așadar, primul împărat al Romei.

Personalități romane. Caius Iulius Caesar

Caius Iulius Caesar se implică în politica de vârf a Romei începând cu anul 60 a.Chr., atunci când încheie o alianță secretă, un **triumvirat**, împreună cu **Pompei**, celebru general roman, și **Crassus**, un foarte bogat om de afaceri. Fiecare obține ceva, dar marii câștigători sunt **Caesar și Pompei**: **Pompei** rămâne la Roma să controleze senatul, iar **Caesar** pornește, cu sprijinul militar și financiar al Senatului, o campanie de cucerire a Galliei (Franța de azi), încheiată triumfal în anul 52 a.Chr. Însă la final, Caesar intră în conflict deschis cu Pompei și cu senatul, care îl acuzau că acumulasă prea multă putere. Pompei fuge în Grecia, unde Caesar îl va înfrânge, în anul 49 a.Chr.

Începând cu acest an, pentru a-și impune supremația, Caesar se folosește de o magistratură (funcție) excepțională, **dictatura**. În situații critice (războaie, revolte civile, calamități etc.), senatul roman numea un **dictător**, căruia îi conferea putere de decizie absolută în stat până la rezolvarea crizei, dar nu mai mult de 6 luni. Senatul i-a reînnoit constant mandatul, iar în anul 44 a.Chr. l-a numit **dictător perpetuus**, „dictator pe viață“.

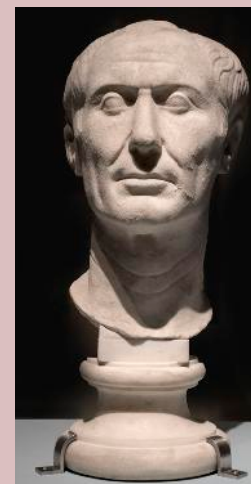
Cicero îl acuză în Senat pe Catilina, un influent senator patrician, de conspirație împotriva republicii. Pictură de H. Schmidt (1920)

NON MULTA, SED MULTUM

Alea iacta est

„Zarul a fost aruncat.“

În anul 49 a.Chr., Caesar refuză cererea senatului de a se despărți de armata cu care luptase în Gallia și traversează râul Rubicon, granița care delimita autoritatea sa de general și guvernator de provincie. Conștient că nu mai era cale de întoarcere și că va declanșa un război civil, a rostit, înainte de a ordona trecerea Rubiconului: *Alea iacta est*.

Portretul lui Caesar, probabil singura sculptură care-l înfățișează pe Caesar realizată în timpul vieții acestuia, Muzeul de Arheologie, Torino

AUXILIA – REPERE

„Când Caesar se așază pe scaun, conspiratorii l-au înconjurat părând că-și fac datoria. Îndată Cimber Tillius, care-și asumase primul rol, s-a apropiat de el, ca pentru a-l ruga ceva. În momentul când Caesar îl refuza cu un gest și amâna chestiunea pe altă dată, acesta îi smulse toga de pe amândoi umerii. Atunci Caesar strigă: «Dar ăsta e un act de violență!». [...] Încercând să se ridice, a fost împiedicat de o altă lovitură. Când și-a dat seama că este amenințat din toate părțile cu pumnalele, și-a acoperit capul cu toga. În același timp, cu mâna stângă, și-a tras toga spre picioare pentru a cădea decent, cu partea de jos a corpului acoperită. A căzut străpuns de douăzeci și trei de lovituri de pumnal, scoțând numai la prima lovitură un geamăt fără un cuvânt clar, deși unii spun că i-ar fi adresat aceste cuvinte lui Marcus Brutus, care se repezise asupra lui: «Și tu, fiule»“.

(Suetonius, *Viețile celor doisprezece Cezari*)

Chiar dacă Caesar părea iubit de popor și îi iertase pe mulți dintre foștii dușmani, erau încă numeroși senatori și o parte a poporului care regretau vremea când republica era condusă de instituții și nu de un singur om, un „tiran“, după cum îl numeau adversarii. Astfel, un grup de senatori îi plănuiește asasinarea în Senat, acolo unde Caesar intra întotdeauna neînsoțit de gărzile de corp.

În ziua de 15 martie (**Idele lui Martie**) 44 a.Chr., Caesar, fără să bănuiască nimic, intră în Curia Pompeia, o clădire a Senatului construită de Pompei, iar conspiratorii, între care se afla și fiul adoptiv al lui Caesar, Brutus, îlucid. Istoricul grec Plutarh menționează, în „Viața lui Caesar“, că scena s-ar fi petrecut chiar lângă pedestalul statuii lui Pompei, „încât părea că însuși Pompei a asistat la pedepsirea dușmanului său, care a căzut la picioarele sale“.

Asasinarea lui Caesar, Vincenzo Camuccini, 1804 – 1805, Galleria Nazionale d'Arte Moderna, Roma

In medias res – Aplicații

- Pictura lui Vincenzo Camuccini înfățișează uciderea lui Caesar. Pe baza informațiilor de la *Fuit olim...* și *Auxilia*, desprinde semnificațiile scenei surprinse de artist, răspunzând la întrebările:
 - Către cine crezi că întinde mâna Caesar și de ce?
 - Pe cine reprezintă statuia bărbatului din al doilea plan?
 - Ce semnificație are faptul că Caesar cade la picioarele statuii?
 - Toți cei de față participă la asasinat? Care este atitudinea fiecărui grup?
- Ultimele cuvinte ale lui Caesar au fost rostite în limba greacă: **kai sy teknon** (καὶ σὺ τέκνον) – „Și tu, fiule“. Cum știi deja, în Antichitate nu se foloseau semnele de punctuație și cuvintele lui Caesar au ajuns până la noi fără a ști sigur dacă trebuie să punem la finalul lor „!“ sau „?“ . Lucrați în perechi și formulați câte un argument pentru ambele opțiuni, gândindu-vă la sugestia oferită de fiecare semn de punctuație. Formulați apoi o concluzie dacă traducerea replicii ar putea fi redată și așa: „Și tu, fiule?!“, explicând motivul.
- După moartea lui Caesar, împărații Romei și-au luat cu toții numele de Caesar în amintirea acestuia, astfel încât termenul de Cezar/cezăr a devenit sinonim cu cel de „împărat“. Numele lucrării din care este extras textul de la *Auxilia* este „Viațile celor 12 Cezari“: primul dintre ei este chiar Caesar, iar ultimul împăratul Domițian. Identifică-i pe ceilalți zece Cezari din opera istoricului roman Suetonius, cu ajutorul internetului și folosind cuvintele-cheie „Dinastia Iulio-Claudiană“ și „Dinastia Flaviilor“.
- În secolul al XV-lea, faimosul om politic italian Cezare Borgia își luase ca deviză formula latinească: „Aut Caesar, aut nihil“. Tradu cu ajutorul dicționarului aceste cuvinte și exprimă un punct de vedere despre semnificația lor.
- Încă din Antichitate circulă expresia „Să-i dai Cezarului ce-i al Cezarului“. Află, utilizând un motor de căutare pe internet, de unde provine expresia, ce sens avea inițial și prezintă pe scurt colegilor o situație din viața cotidiană în care ar putea fi folosită.

Fuit olim... – A fost odată...

Modele estetice în artă – arhitectura

Colosseum

Colosseum este cel mai cunoscut **amfiteatru** (arenă de formă rotundă sau ovală) din lume, nu doar pentru dimensiunile sale impresionante, ci și pentru complexitatea arhitecturii. Aflat lângă Forul Roman, în spatele Palatinului, Colosseum a fost construit după o idee atribuită lui Augustus. Construcția, menită să sublinieze splendoarea Romei și generozitatea împăratului, a fost începută de Vespasian în anul 70 a.Chr. și inaugurată de fiul său Titus 10 ani mai târziu. Capacitatea amfiteatrului era între 50 000 și 80 000 de oameni, iar intrările la jocuri și spectacole erau gratuite.

Organizarea accesului în arenă era similară cu cea din timpurile noastre: fiecare arcadă avea un număr corespunzător unui sector, care se regăsea, alături de rând și loc, și pe biletul distribuit gratuit spectatorului. Erau prevăzute loje speciale pentru **împărat și vestale**, iar rândurile cele mai apropiate de arenă erau ocupate de nobili (senatori și cavaleri).

Cele mai populare erau jocurile cu **gladiatori**, dar arena găzduia și alte feluri de întreceri și spectacole. Solul arenei (lat. *(h)arena* – nisip) era impermeabil, astfel încât interiorul putea fi umplut cu apă pentru a se organiza lupte cu corăbii (*naumahi*), în care actori erau gladiatorii. Sub arenă se aflau coridoare și încăperi prin care erau introduși în arenă gladiatori sau animale sălbatice în diferite momente ale jocurilor. Astăzi, nivelul de sub arenă este vizibil pentru turiști.

Despre edificiu:

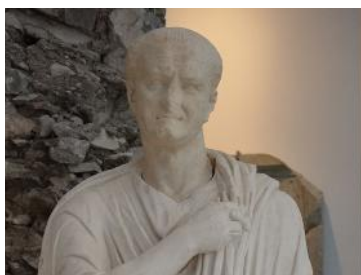
- în Antichitate, fațada era împodobită cu statui, iar arcadele primelor trei etaje erau despărțite prin stâlpi cu capitelluri **dorice** la parter, **ionice** la primul etaj și **corintice** la etajul al treilea.
- are forma unei elipse rotunjite cu axele exterioare de 188 m în lungime și 156 m în lățime.
- printr-un sistem special numit **velarium** (lat. *velum* – pânză, văl), amfiteatrul putea fi acoperit cu pânze mari de in pentru ca spectatorii să fie protejați de soare.
- după ce jocurile de gladiatori au fost interzise, odată cu adoptarea creștinismului drept religie oficială a imperiului, Colosseum a fost abandonat și a devenit o sursă de materiale de construcții pentru locuitorii din Roma și pentru repararea unor monumente oficiale. Folosirea pietrei din Colosseum a fost interzisă abia în 1749, atunci când Papa Benedict al XIV-lea a declarat monumentul loc de amintire în memoria creștinilor care și-au pierdut viața acolo, uciși în timpul unor persecuții imperiale.

NON MULTA, SED MULTUM

Ave, Caesar, morituri te salutant!

„Salutare, Cezar, cei care urmează să moară te salută!”

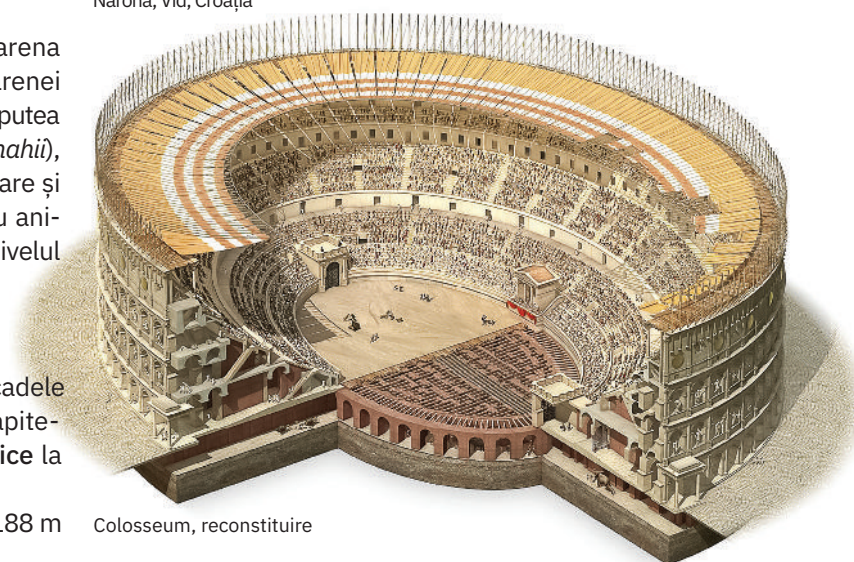
– salutul gladiatorilor adresat împăratului, înainte de a începe luptele

Împăratul Vespasian, inițiatorul construcției Colosseumului și unul dintre Cezarii din opera lui Suetonius, Muzeul de Arheologie Naronna, Vid, Croația

Intrarea/Sectorul 52 din Colosseum, cu cifrele romane păstrate: LII

Colosseum, reconstituire

In medias res – Aplicații

- 1 Colosseum a rămas un model arhitectonic pentru un tip de amfiteatru modern, răspândit în întreaga lume și la fel de popular ca în Antichitate. Privește imaginile și numește tipul de construcție actuală care este moștenitoarea Colosseumului.
- 2 Investigație. Grupați în echipe de 4 – 5 colegi, comparați reconstituirea de mai sus a Colosseumului cu imaginile date și identificați elementele comune. Căutați și alte exemple de construcții actuale, din întreaga lume, care îi împărtășesc modelul. Descoperiți și explicați trei avantaje ale arhitecturii Colosseumului, preluate de „copiii” moderne. Realizați la finalul investigației un produs al echipei (poster, colaj foto etc.), însoțit de explicațiile necesare, pe care să-l prezentați în clasă.

1

2

3

- 1 Colosseum, reconstituire
- 2 Arena Națională, București
- 3 Maracanã Stadium, Rio de Janeiro

Cogito, ergo sum – Deschideri. Reflecții

Pollice Verso, Jean Léon Gérôme, 1872, Phoenix Art Gallery

Pictura înfățișează un gladiator învingător, gata să-și ucidă adversarul învins, care cere publicului îndurare. În primul rând al spectatorilor sunt împăratul (în planul depărtat) și mai multe femei în alb (**vestalele** fecioare), care arată cu degetul mare în jos.

Provocare

- 1 Tabloul l-a inspirat pe regizorul american Ridley Scott în producerea filmului *Gladiatorul*, câștigător a cinci premii Oscar, în anul 2000. Regizorul mărturisea într-un interviu: „Imaginea aceea mi-a arătat Imperiul Roman în toată **gloria** și **totodată decadența** lui. Am știut pe loc că am fost cucerit.“ În urma unei discuții realizate în perechi, identificați în tablou elementele care sugerează ideea de prestigiu/**glorie** și pe cele care evidențiază **cruzimea/decadența** societății imperiului.
- 2 **Vestalele** fecioare (lat. *Vestales*) erau pretesele zeiței Vesta, însărcinate la Roma cu paza focului sacru al cetății. Ele reprezentau, în vremea republicii, un simbol al purității. Gândește-te ce a dorit să transmită artistul francez, pictându-le cu degetul în jos (*pollice verso*) într-un tablou care înfățișează o scenă de mare violență. Dezbateți la nivelul clasei punctele de vedere.
- 3 Ce semnifică azi gesturile corespunzătoare celor antice, din imaginea alăturată?

Primus inter pares – Evaluare

- 1 (4x1 p. = 4 p.) Citește fiecare dintre următoarele enunțuri și încercuiește litera A, dacă îl consideri adevărat, și litera F, dacă îl consideri fals.
 - a A – F Seria *sum, es, estis* se traduce „sunt“, „ești“, „este“.
 - b A – F Forma verbală *cantamus* înseamnă „(noi) cântăm“.
 - c A – F Caesar a fost un apărător al republicii, pe care Pompei dorea să o supună.
 - d A – F Primul împărat al Romei a fost Augustus, care a luat și numele de Caesar.
- 2 Privește seria alăturată de imagini. Atât pe medaliile acordate la Jocurile Olimpice din zilele noastre, cât și pe monedele romane este reprezentat același edificiu.
 - a (1 p) Numește construcția.
 - b (4 p) De ce crezi că apare clădirea pe monedele romane? Dar pe medaliile olimpice din contemporaneitate? Explică într-un text de 10 – 20 de cuvinte.

Monede din vremea lui Vespasian și Titus

Medalii olimpice: Melbourne 1956, Seul 1988, Sydney 2000

9 puncte + 1 punct din oficiu = 10 puncte

Primus inter pares Evaluare sumativă

I. (4 puncte)

Iulia și Doris poartă o discuție online. După cum vei observa, Doris folosește, în joacă, unele expresii prezente în manual drept titluri ale diferitelor rubrici.

 – Quid **agis**? (*agĕre*, „a face“, II sg.)

 – In medias res me (*invenire*, „a găsi“, II sg.). Linguam latinam (*discĕre*, „a învăța“, I sg.). Tu quid agis?

 – Ego cum historia (*pugnare*, „a se lupta“, I sg.)

 – Fuit olim...

 – Difficile (*esse*, III sg.). Magnam lectionem (*habĕre*, „a avea“, I pl.).

 – Memento! Non scholae (*discĕre*, „a învăța“, I pl.), sed vitae.

 – At multa exercitia ! (*habĕre*, „a avea“, I sg.)

 – Non multa, sed multum!

 – Da mihi pacem!

 – Ce **faci**?

 – Mă **găsești** în mijlocul lucrurilor. **Învăț** limba latină. Tu ce faci?

 – Eu mă **lupt** cu istoria.

 –

 – dificil. **Avem** o lecție mare.

 – ! Nu pentru școală **învățăm**, ci pentru viață.

 – Dar **am** multe exerciții!

 – Nu multe, ci mult!

 – Dă-mi!

- (7 x 0,2 p. = 1,4 p.) Scrie, în coloana din stânga, formele potrivite în context ale celor șapte verbe din paranteză, la persoana și numărul indicate, astfel încât textul latinesc să fie completat corect.
- (5 x 0,2 p. = 1 p.) Întregește traducerea de pe coloana din dreapta, scriind în ordine cele cinci cuvinte omise.
- (2 x 0,5 p. = 1 p.) Transcrie din textul latinesc (coloana din stânga), un substantiv la cazul Ac., singular, precizându-i funcția sintactică.
- (3 x 0,2 p. = 0,6 p.) Identifică printre cuvintele latinești din dialogul de mai sus (coloana din stânga) pe acelea care constituie cuvintele de origine (etimoanele) pentru următoarele serii de cuvinte din câteva dintre limbile romanice:
 - leçon, lezione, lección, lição*
 - école, escuela, escola, scuola*
 - je, io, yo, eu*

II. (2 puncte)

(10 x 0,2 p. = 2 p.) Completează cu termenii potriviți următorul text:

753 a.Chr. este anul în care, conform tradiției, (1) _____ devine primul rege roman. În epoca regalității continuă procesul de formare a poporului roman, ca rezultat al unui amestec între (2) _____ (din Latium) și vecinii lor sabini și (3) _____. Aceasta este și perioada în care se constituie cele două clase sociale, (4) _____ (aristocrații, nobilimea) și (5) _____ (cetățenii de rând). După alungarea ultimului rege, Roma devine (6) _____, în care instituția cea mai importantă a statului era (7) _____, numit în latină (8) _____. O personalitate marcantă de la sfârșitul epocii republicane a fost Caius Iulius (9) _____, precursorul viitorilor (10) _____ ai Romei.

III. (3 puncte)

Redactează un text de 40 – 50 de cuvinte, în care să explici ce reprezintă imaginea alăturată și de ce este ea și astăzi un simbol al originii romane.

Se acordă 1 punct din oficiu. Total: 10 puncte

Investigație: Cezarii

Tema investigației: Contribuția Cezarilor la dezvoltarea civilizației romane în lumea antică

Modul de lucru:

- formați nouă echipe;
- alegeți (prin negociere sau prin tragere la sorți) câte unul dintre cei nouă împărați din lista de mai jos, care au contribuit în mod deosebit la dezvoltarea civilizației romane:
 - Iulio-Claudienii:** Augustus, Claudius; **Flavienii:** Titus; **Antoninii:** Hadrian, Marcus Aurelius;
 - Severii:** Septimius Severus, Caracalla; **Împărații creștini:** Constantin cel Mare, Theodosius I.
- alcătuiți – pe baza surselor digitale indicate de profesor, dar și a informațiilor obținute prin rezolvarea aplicației numărul 3, *In medias res*, pag. 39, unde i-ați identificat pe Cezarii despre care a scris istoricul roman Suetonius în *Vitae duodecim Caesarum* („Viețile celor doisprezece Cezari”) – câte o fișă de prezentare, un poster sau un material video pentru fiecare dintre cei nouă împărați. Fișele de prezentare/posterele/materialele video trebuie să conțină:
 - două imagini antice ale împăratului, de tip diferit (sculptură, pictură, monede etc.);
 - numele dinastiei din care face parte – enumerați-i aici și pe ceilalți împărați din dinastie;
 - anii de domnie și un scurt paragraf biografic;
 - două – trei realizări semnificative în plan intern, la nivel politic/cultural/militar etc.;
 - două – trei realizări semnificative în plan extern;
 - o concluzie despre modul în care a fost perceput de contemporani și apoi de istorie.
- expuneți fișele/posterele sau proiectați materialele video și alegeți câte un reprezentant al grupei pentru a le prezenta; puneți apoi întrebări, faceți eventuale sugestii privind conținutul, discutați pe marginea celor aflate și, important, notați în caiete informațiile pe care le considerați interesante. Realizarea investigației se va dovedi utilă și pentru înțelegerea lecției următoare, *Imperatores*.

Notă: În cazul în care un împărat se remarcă – de exemplu – mai mult în planul realizărilor urbanistice, sau militare, sau politice etc., prezentarea voastră va accentua planul dominant.

Autoevaluare/Interevaluare:

- la finalul prezentării, echipa completează punctajele de pe fișa de evaluare oferită de profesor (punctajele se stabilesc prin negociere în cadrul echipei);
- în mod similar, celelalte echipe realizează interevaluarea temei prezentate;
- profesorul face media punctajelor acordate prin autoevaluare și interevaluare, prezintă propriul punctaj și discută cu echipele eventualele diferențe.

Portretul de familie al lui Septimius Severus. Singura pictură pe lemn păstrată din Antichitatea romană, descoperită la Djemila (Algeria) și aflată azi la Berlin.

U2

Roma, o cetate a culturii

Lecția 5 46 Imperatores

Lecția 6 54 Columna Traiani

Lecția 7 64 Otium

Lecția 8 72 Civitas Romana

Evaluare 80

Proiect 81

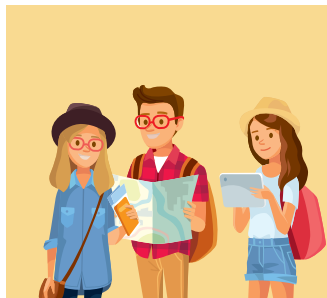

Arcul de triumf al lui Septimius Severus din Leptis Magna (Libia). Pe sub arcurile construite de romani nu vor trece doar armatele învingătoare, ci, odată cu ele, o civilizație care își va impune cultura din Orientul îndepărtat până la Atlantic, din Britannia până în Africa.

Vila lui Hadrian, Tivoli, Italia. Civilizația romană a lăsat moștenire Europei cea mai armonioasă relație dintre individ și stat: fiecare om care respectă comunitatea din care face parte are libertatea de a se bucura de propria tihnă.

Lecția 5. Imperatores

Din fața Colosseumului, cei trei prieteni se îndreaptă spre colina Palatin pentru a face câteva fotografii cu impresionantul monument și astfel ajung lângă un arc de triumf. Era locul unde se odihniseră mai devreme Iulia și Doris. Au hotărât să înceapă plimbarea prin Roma din ziua următoare de la acest arc, a cărui imagine apărea și în ghidul lor de călătorie. Privind cu atenție, observă că inscripția de dimensiuni foarte mari de pe frontispiciu se poate desluși destul de clar.

Quo vadis? – Încotro?

- 1 Remarcă frecvența cu care apare în inscripție litera V. Ea marchează, de fapt, două sunete diferite, așa cum ai învățat în prima lecție. Precizează-le.
- 2 Ce aspecte specifice textelor antice remarci în inscripție, din punctul de vedere al scrierii (litere mari/mici, spațiile dintre cuvinte, punctuația etc.)?
- 3 Descoperă în ce rânduri ale inscripției este scris numele împăratului care a inițiat construcția Colosseumului.
- 4 La o primă lectură, fără ajutorul profesorului, identifică în text alte cuvinte pe care le-ai mai întâlnit în lecțiile anterioare și precizează-le sensul în limba română.

Latine dicta – Text în limba latină

Senatus

Populusque Romanus

Divo Tito, Divi Vespasiani f(ilio),

Vespasiano Augusto

[dedicavit / fecit]

Între paranteze rotunde se află completarea unui cuvânt abreviat în inscripție, iar între paranteze drepte un verb (predicatul) subînțeles.

Cu ajutorul informațiilor de la *Auxilia* și *Memento!*, oferă o variantă de traducere a inscripției.

AUXILIA – REPERE

Substantive:

filius = fiu

Titus Vespasianus Augustus – numele împăratului Titus

Adjective:

divus = divin (aici, folosit ca apelativ acordat de către senat unora dintre împărații romani, după moarte)

- Substantivele și adjectivele din text, cu terminația **-o**, sunt la cazul **dativ**, iar cele cu terminația **-i** sunt la cazul **genitiv**.

Verbe:

dedicavit/fecit = „a dedicat“/„a făcut“ (monumentul)

Memento! – Ține minte!
Elemente de flexiune în limba latină și în limba română
Cazurile genitiv și dativ

Compară propozițiile:

	Genitiv	Dativ
latină	Traianus, <u>filius Nervae</u> , Romanus imperator est.	Senatus <u>Nervae</u> imperium <u>confert</u> .
română	Traian, <u>fiul lui Nerva</u> , este un împărat roman.	Senatul îi <u>acordă lui Nerva</u> puterea.
funcție sintactică	⇒ atribut (al/a/ai/ale cui?)	⇒ complement indirect (cui?)

Substantivul „Nerva“ apare în ambele propoziții. Observă că în exemplele date diferențierea dintre cele două cazuri nu poate fi făcută nici în limba latină, nici în română, pe baza formei substantivului, ci doar pe baza cuvântului de care depinde (elementul/termenul regent, subliniat). În exemplul de mai jos, însă, în limba latină genitivul și dativul aceluiași cuvânt au forme diferite.

	Genitiv	Dativ
latină	<u>Arcus Titi</u> in Via Sacra est.	<u>Tito</u> Senatus arcum dedicavit.
română	<u>Arcul lui Titus</u> este pe Via Sacra.	Senatul i-a dedicat <u>lui Titus</u> un arc. Senatul a dedicat un arc <u>pentru Titus</u> .
funcție sintactică	⇒ atribut (al cui arc?)	⇒ complement indirect (cui a dedicat?)

Genitivul singular

Ai observat în exemplele de mai sus că substantivele în limba latină au terminații diferite pentru cazul genitiv. Același lucru se poate observa și în română, comparând, de exemplu, formele următoare:

Latină – N.	Roma	murus	rex
Latină – G.	Rom <u>ae</u>	muri	regis
Română – G.	(al, a, ai ale) Romei	(al, a, ai ale) zidului	(al, a, ai ale) regelui

Forma de genitiv singular este trecută în dicționare în dreptul celei de N. sg., pentru a vedea ce terminație are la cazul respectiv fiecare substantiv. De aceea, în dicționarele latin-român sau latin-o limbă modernă, există două **forme de bază (N. sg., G. sg.)**. A doua formă, cea de G. sg., fie este notată integral, fie, mai des, este notată terminația ei sau un segment mai mare, acolo unde se schimbă și o parte din temă (partea relativ fixă a cuvântului). Urmărește exemplele:

- via, -ae ⇒ G. viae
- templum, -i ⇒ G. templi
- lex, -gis ⇒ G. legis
- corpus, -oris ⇒ G. corporis
- imperator, -is ⇒ G. imperatoris

SINTEZĂ

Forme de bază (N. sg., G. sg.)	Roma, -ae	murus, -i templum, -i	rex, -gis corpus, -oris
Genitivul	Rom <u>ae</u>	muri templi	regis corporis

AUXILIA – REPERE

- **Terminațiile** se adaugă, ca la verb, **la finalul temei**. O terminație o înlocuiește pe alta, în funcție de caz.
- Prin excepție, în cazul **unor substantive**, terminația de G. sg. se adaugă la finalul formei N. sg.:
 - N. *puer*, G. *pueri*
 - N. *imperator*, G. *imperatoris*
- **Tema unor substantive** se deduce de la G. sg., nu de la N. sg.: *corpus*, *corporis* – tema *corpor-*.
- **La unele categorii de substantive**, G. sg. poate avea terminația -us sau -ei.
- Genitivul se poate traduce și printr-un atribut prepozițional în română:
 - *pars muri* = o parte din zid
 - *flos rosae* = floare de trandafir

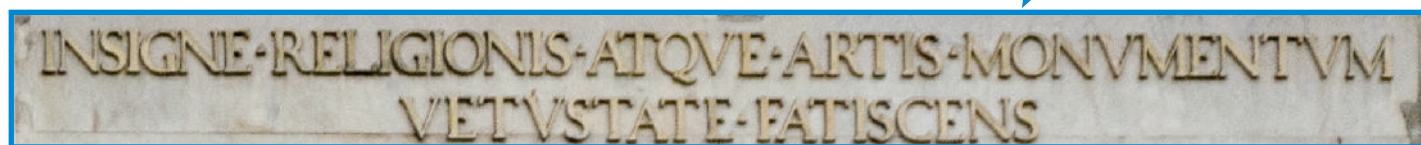

In medias res – Aplicații

- Pe Arcul lui Titus se află și o inscripție adăugată în anul 1821, după o amplă restaurare realizată de Papa Pius al VII-lea, în semn de apreciere a valorii artistice și spirituale a monumentului, pe care îl numește *insigne religionis atque artis monumentum*.
 - Identifică, pe baza terminațiilor, cele două forme de G. sg. din citat.
 - Tradu, cu ajutorul dicționarului, citatul de mai sus – ține cont de faptul că adjectivul *insigne* se referă la substantivul *monumentum* și se acordă cu el.

Arcul lui Titus. Detaliu de pe fațada dinspre Forul Roman

- În decurs de 5 minute, extrageți din dicționarul de la finalul manualului cât mai multe substantive, pe care să le grupați pe cinci coloane, pe tipuri de terminații de G. sg.: *-ae, -i, -is, -us, -ei*. Lucrați în echipe de 4 – 5 colegi, împărțiți-vă sarcinile și alcătuiți o listă comună. Câștigă echipa cu cele mai multe alegeri corecte, stabilite cu ajutorul profesorului.
- Completează, după modelul dat, seria următoare, care îți va dezvălui unele relații de rudenie din familiile imperiale romane, iar la final, o „înrudire” între noi, românii, și romani:

Traianus Nerv__ filius est (Nerva): Traianus Nervae filius est = Traian este fiul lui Nerva.

- Nero Agrippin__ filius est. (Agrippina)
- Valeria Messalina uxor Claudii__ est. (Claudius)
- Hadrianus Traian__ filius est. (Traianus)
- Marcus Aurelius Commod__ pater est. (Commodus)
- Domitianus frater Tit__ est. (Titus)
- Domitianus et Titus Vespasian__ filii sunt. (Vespasianus)
- Titus Imperator__ Caesar__ Vespasian__ August__ filius est. (Imperator Caesar Vespasianus Augustus)
- Septimius Severus Iuli__ Domn__ uxor est. (Iulia Domna)
- Helena Constantin__ mater est. (Constantinus)
- Tu Romul__ adnepos es. (Romulus)

Septimius Severus

Iulia Domna

Vocabular: *filius* (pl. *fili*) = fiu; *frater* = frate; *mater* = mamă; *pater* = tată; *uxor* = soț/soție; *adnepos* = stră-strănepot.

Luca: Ați văzut în inscripțiile de pe arc că unele cuvinte din română sunt aproape identice cu cele din latină, iar altele nu, deși provin tot din latină?

Iulia: Da, uite, *monumentum* e clar că înseamnă *monument*, *senatus* – *senat*, dar *popor* e destul de diferit față de *populus*.

Doris: La fel și împărat față de *imperator*!

Luca: Bine, dar de ce? Unele cuvinte par mai „noi” decât altele, ca și cum n-ar avea tot 2 000 de ani.

Memento! – Ține minte!

Lexic: istoria cuvintelor, de la latină la limbile moderne

Diferența dintre moștenire și împrumut

Deși limba română, la fel ca toate celelalte limbi romanice, provine direct din latină, ne este totuși greu astăzi să înțelegem un text în limba latină. Foarte multe cuvinte românești, deși păstrate din latină, s-au modificat atât de mult, încât nu mai sunt ușor de recunoscut.

De exemplu, substantivul românesc *femeie* este un cuvânt moștenit din latinescul *familia*. Dar, după cum observi, forma s-a schimbat destul de mult, trecând – presupun lingviștii – prin următoarele faze:

familia > *famelia > *fameia > *fămeie > femeie.

Însă nu numai forma s-a schimbat. În limba latină, *familia* desemna totalitatea celor care locuiau în casă. Mai târziu, cuvântul a ajuns să desemneze numai soția și copiii, elementele centrale ale familiei. Dar pentru că definitorie pentru

familie, din perspectiva tatălui, era soția, „familie“ devine echivalent cu „soție“, deci „femeie“. Acesta a fost drumul parcurs de cuvântul nostru, din latină până în româna de azi. Orice limbă, deoarece este folosită zi de zi de către un număr mare de vorbitori, se modifică în timp, își pierde din trăsăturile inițiale și capătă altele noi.

Iar istoria acestui cuvânt nu se încheie aici. Într-o perioadă mai târzie, românii au simțit nevoia unui cuvânt cu care să se refere la totalitatea rudelor și atunci au recurs tot la limba latină. Au preluat din nou cuvântul *familia*. De data aceasta, el nu mai este un cuvânt moștenit, ci un **cuvânt împrumutat**, care nu a avut timp să se modifice, nici ca formă, nici ca sens.

Așadar, se întâmplă frecvent în limba română să găsim un cuvânt de origine latină sub două forme diferite, una veche și una nouă: termenul latinesc *familia* se află în limba română atât în forma **moștenită**, *femeie*, cât și în varianta **împrumutată**, *familie*. Cele două cuvinte constituie un **dublet etimologic**.

monumentum (obiect/construcție realizat(ă) pentru amintirea cuiva)
terra (pământ)

moștenit: *mormânt*
împrumutat: *monument*
moștenit: *țară*
împrumutat: *Terra* („planeta Pământ“)

NOTA BENE!

- **Dubletele etimologice** sunt perechile de cuvinte care provin din același cuvânt (în cazul nostru, latinesc), dar au pătruns pe căi diferite: unul este **moștenit** – așadar păstrat pe cale orală, din generație în generație –, iar celălalt este **împrumutat** – adică preluat pe cale cultă, într-o perioadă mai recentă (fiind deci un neologism).
- **Neologismele** sunt cuvinte împrumutate de curând (v. prefixul *neo-*, „nou“) din altă limbă sau create recent într-o limbă, prin mijloace proprii.

Modelul de origine

Templul grecesc Erehteion, Atena

Clădirile, precum cuvintele, se alterează odată cu trecerea timpului. Uneori, arhitecții împrumută elementele principale de la o clădire aflată în ruină și le folosesc în construcții noi, care aduc aminte de înfățișarea inițială a monumentului respectiv. Altfel spus, ruinele vechii clădiri ar reprezenta **moștenirea**, iar clădirea nouă, realizată prin imitație, ar fi **împrumutul**.

Erehteion
astăzi –
moștenirea

Ateneul Român
(București) –
împrumutul

In medias res – Aplicații

1 Lucrând în perechi, căutați în dicționarul de la sfârșitul manualului etimonul (cuvântul de origine) latinesc pentru dubletele date, notând sensul/sensurile oferit(e) de dicționar. Realizați la final o interevaluare: verificați corectitudinea soluțiilor colegului.

Indiciu: Ghidați-vă după cuvântul împrumutat, foarte apropiat ca formă de etimon.

Model: *bătrân* – moștenit

veteran („militar care a participat la unul sau mai multe războaie“) – împrumutat

Soluție: *veteranus* – vechi în serviciu; soldat care și-a încheiat cariera militară

drept – moștenit
direct – împrumutat
Soluție:

câine – moștenit
canin – împrumutat
Soluție:

miez – moștenit
mediu – împrumutat
Soluție:

soare – moștenit
solar – împrumutat
Soluție:

2 Pentru două dublete la alegere, elaborați împreună o explicație pentru evoluția sensului lor, de la termenul în latină la cuvântul moștenit în română.

3 Îți amintești, probabil, plimbarea prin for a copiilor (lecția 3, *Latine dicta*, pagina 26). Reluăm aici o parte din text:

Amici per Forum Romanum ambulat. Doris basilicam videt et Luca monumentum spectat.

Prietenii se plimbă prin Forul Roman. Doris vede o bazilică, iar Luca privește un monument.

Iulia inscriptionem in pavimento observat.

Iulia observă o inscripție pe pavaj.

- Caută în dicționarul de la sfârșitul manualului sensul cuvintelor *basilica* și *pavimentum* și precizează dacă formele moștenite în română („biserică“ și „pământ“) restrâng sau largesc sensul termenilor latinești.
- Cuvântul *ambulare* s-a moștenit în română cu forma „a umbla“. Identifică în limba română cel puțin un cuvânt împrumutat din verbul *ambulare* (poate fi adjectiv sau substantiv).
- Chiar și din numele de popoare pot proveni dublete etimologice. Care este cuvântul **moștenit**, în limba română, de la substantivul *Romanus* (cel împrumutat fiind *roman*)?
- Cuvintele românești *for*, *inscripție*, *a observa* sunt moșteniri sau împrumuturi? Caută, pentru fiecare, cuvântul de origine, în dicționarul de la sfârșitul manualului, și justifică-ți răspunsul în funcție de cât de asemănătoare sau de îndepărtate sunt formele din română, comparativ cu cele din latină.

Plecând dinspre Arcul lui Titus spre Arcul lui Constantin, aflat tot în apropierea Colosseumului, cei trei prieteni își dau seama că ar putea să afle numele unora dintre cei mai importanți împărați romani nu doar citind biografii, ci și încercând să descifreze unele dintre inscripțiile de pe arcuri și nu numai: tocmai văzuseră în ghid imaginea unei monede de aur cu chipul împăratului Traian înconjurat de o înșiruire de litere care le părea lipsită de sens.

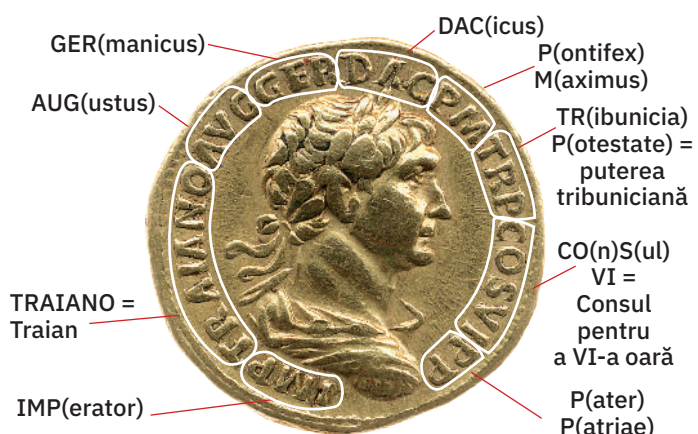
Fuit olim... – A fost odată...

Puterea romană. Evoluție în timp și spațiu

Imperiul (27 a.Chr. – 476 p.Chr.)

La patru ani de la victoria decisivă de la Actium, Senatul roman, în ședința din 16 ianuarie 27 a.Chr., îi conferă lui Octavian titlul onorific de **Augustus** („alesul zeilor“), care devine în scurt timp numele său uzual, precum și titlul de **princeps**, „primul om (în stat)“. Acesta este de fapt „actul de naștere“ al imperiului. Fără să schimbe legal forma de organizare republicană, Augustus devine împărat prin titlul de **princeps** și apoi de **imperator** (comandant suprem al armatei), precum și prin cumularea celor mai înalte funcții publice.

Pe moneda de aur (*aureus*) de mai jos, din vremea împăratului Traian (98 – 117 p.Chr.), pe ambele fețe este sintetizată **întreaga putere deținută de împărat**, după modelul inițiat și promovat de Augustus, putere pe care cetățenii o puteau vedea astfel reprezentată pe un obiect cotidian.

AUXILIA – REPERE

Puterea împăratului (titluri și funcții oficiale)

- ÎNTÂIETATE SOCIO-POLITICĂ (primul om în stat)
Augustus – alesul zeilor
Princeps – primul om în senat/stat
Pater patriae – părintele patriei
Pontifex Maximus – Mare Preot (Pontif), funcția religioasă supremă
- PUTERE MILITARĂ
Imperator – comandant suprem al armatei
Titluri triumfale: *Germanicus*, *Dacicus* (învingătorul germanilor și al dacilor)
- PUTERE EXECUTIVĂ
Consul – magistratura cea mai înaltă
- PUTERE LEGISLATIVĂ
Tribunicia potestas – puterea tribunilor plebei de a opri prin veto legile Senatului

Textul este redactat la cazul **dativ** (**Imperatori Traiano**... = Împăratului/ Pentru împăratul Traian...), moneda fiind dedicată de senat și popor (SPQR) „celui mai bun împărat“ (**optimo principi**).

Mysterium – Explorare și descoperire

EGO IMP • CAESAR TR NERVAE FILIUS AUGUSTUS

AUXILIA – REPERE

ego = pronume personal,
pers. I sg.

Traducerea: _____

Indiciu: În exercițiul 3 de la pag. 48 vei găsi ușor celelalte cuvinte necesare pentru completarea și traducerea rândului de inscripție, inclusiv cele două virgule care lipsesc din el.

Dar nu numai inscripțiile despre împărați le atrăgeau atenția celor trei prieteni. Arhitectura măreață a arcurilor le înfățișa ample și rafinate decorațiuni: dantelării de piatră, sculpturi decorative, figuri mitologice, armate și generali, simboluri misterioase... Rând pe rând, drumul și ghidul îi conduc spre numeroasele arcuri ale Romei și ale imperiului ei.

Fuit olim... – A fost odată...
Arta greco-romană și moștenirea ei europeană

O moștenire importantă a epocii imperiale este reprezentată de **arta monumentală**. Puterea împăraților romani a fost simbolizată prin monumente de mare însemnătate nu doar din punct de vedere istoric, ci și cultural, artistic – cum este cazul amfiteatrului (v. lecția anterioară).

Arcul de triumf

Arcul de triumf – *arcus triumphalis* – este un monument comemorativ, ridicat pentru a transmite de la o generație la alta **celebrarea unei victorii militare** decisive.

Cum a apărut acest monument specific roman? În vremuri străvechi, întoarcerea din război a unui general victorios și a armatei sale era sărbătorită cu fast: fie la porțile orașului pe unde se făcea intrarea solemnă, într-un car de luptă, a comandantului biruitor, fie pe arcuri de lemn special construite pentru ceremonie, erau așezate trofee câștigate

în luptă (arme ale dușmanilor, prăzi de război), alături de o inscripție care lauda triumful. Pentru a asigura păstrarea amintirii victoriei, cu timpul, toate aceste elemente au fost reprezentate vizual într-un material durabil – **piatră** sau **cărămidă** –, prin sculpturi decorative asociate unei porți într-o secțiune de zid.

Inițial de o simplitate geometrică, monumentul a căpătat, în timp, un aspect complex, încărcat de ornamente. În vârf se află statuia învingătorului (de regulă, împăratul), fie pe cal, fie într-un car de luptă. Împărații romani au văzut în arcul de triumf nu doar posibilitatea glorificării victoriilor militare, ci și o ocazie de etalare a splendorii artei romane. Cele mai multe arcuri de triumf antice se găsesc în Italia, dar există exemple relevante și în provincii. Deși au existat arcuri încă din vremea republicii, cele păstrate până în vremea noastră datează din epoca imperială.

1

2

3

1 Arcul lui Titus (reconstituire)

2 Arcul lui Septimius Severus a fost construit în anul 202 p.Chr. pe Via Sacra, la poalele Capitoliului

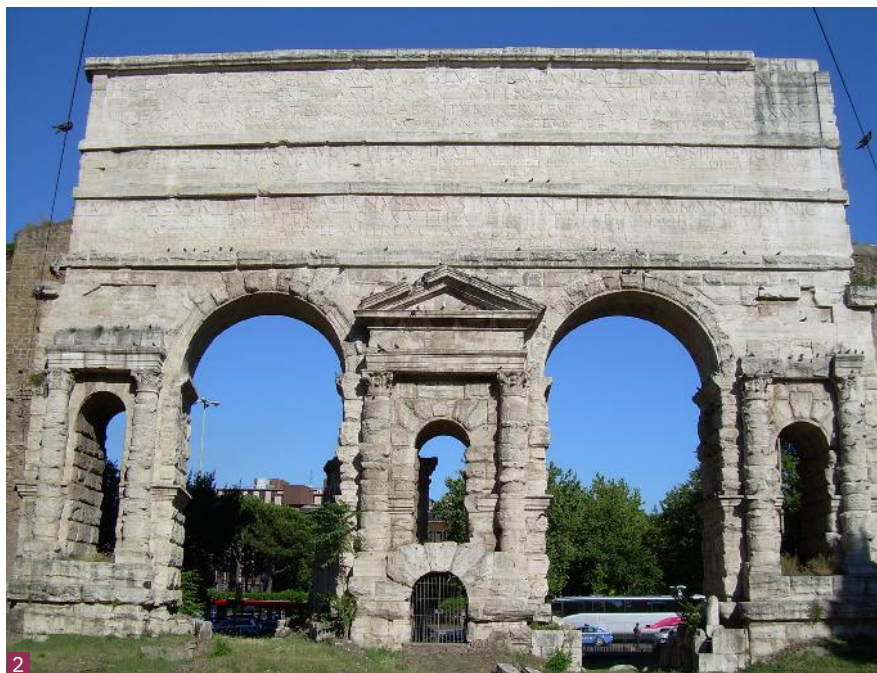
3 Arcul lui Constantin, realizat după modelul arcului severian, a fost inaugurat în anul 315 p.Chr. între Colosseum și colina Palatin

Alte arcuri

Au existat și arcuri care nu comemorau un triumf, ci aveau alte roluri. În imaginea **1** ai un exemplu de arc onorific (în onoarea lui Traian), iar în imaginea **2** poți observa o utilizare a arcului ca element arhitectural și în alte construcții: porțile orașului și apeductele (structuri care susțineau conductele de apă).

1 Arcul lui Traian din Ancona (Italia), ridicat de arhitectul Apollodor din Damasc

2 Porta Maggiore (Roma), construită în timpul împăratului Claudius (52 p.Chr.)

In medias res – Aplicații

- 1** Ai văzut la pag. 50, pe moneda de aur din vremea lui Traian, principalele elemente ale puterii imperiale.
 - a** Scrie, pe două coloane, **titlurile onorifice** primite de Traian, respectiv **funcțiile publice, oficiale**, asumate de împărat.
 - b** Dezbateți, la nivelul clasei, care dintre cele două categorii (titlurile sau funcțiile) este mai importantă pentru puterea supremă a împăratului sau dacă există un echilibru între cele două.
- 2** Pe Arcul lui Septimius Severus apare sintagma *imperium populi Romani*. Exprimă un punct de vedere despre sensul ei.
- 3** În inscripția de pe Arcul lui Constantin este menționată o trăsătură a împăratului: *magnitudo mentis*. Tradu structura în limba română și numește trăsătura.
- 4** Lucrați pe grupe de 4 colegi. Priviți cu atenție cele două arcuri de triumf moderne de alături:
 - a** identificați elementele tipice arcurilor de triumf romane – moștenirea arhitecturală;
 - b** descoperiți diferențele dintre cele două arcuri moderne;
 - c** alegeți împreună, dintre exemplele oferite la *Fuit olim*, arcul roman de triumf cel mai asemănător (modelul), justificându-vă opțiunea.

Arcul Wellington,
Londra

Arcul
de triumf
din Paghman,
Afganistan

Cogito, ergo sum – Deschideri. Reflecții

Numele unor împărați romani a rămas legat și de anumite replici pe care le-ar fi rostit, definatorii pentru personalitatea și valorile lor. Cuvintele acestora au rămas celebre pentru încărcătura de semnificații, care nu și-au pierdut actualitatea.

Augustus. Moderația și prudența erau calități pe care istoricul Suetoniu le atribuia împăratului Augustus:

Augustus considera că pentru un comandant desăvârșit nimic nu se potrivește mai puțin decât graba și lipsa de judecată. De aceea repeta adesea: „Grăbește-te încet!” și „Un șef prudent este mai bun decât unul îndrăzneț.” sau „Orice se face bine, se face suficient de repede”. Spunea că nu trebuie să începi un război decât dacă ești sigur că este mai mare speranța câștigului, decât frica pagubei. Susținea de asemenea că cei care urmăresc avantaje mici cu pericole mari sunt precum pescarii care prind pește cu o undiță de aur, pe care, dacă o pierd, nicio captură nu le poate compensa paguba.

Suetonius, *Viața lui Augustus*, 25

Provocare. Compară semnificația maximei *Festina lente!* cu o altă maximă celebră, *Fortuna audaces iuvat* (Soarta îi ajută pe cei îndrăzneți). Ele opun, de fapt, două valori: moderația (care presupune prevedere) și curajul (care presupune risc). Împărțiți-vă în două grupe (una care susține moderația, cealaltă, care susține curajul), alegeți dintre cele două maxime pe cea potrivită și susțineți-o cu argumente.

**NON MULTA,
SED MULTUM**

Festina lente!

„Grăbește-te încet!”

Statuia împăratului Octavian Augustus aflată la Poarta Palatină, Torino

Pragmatismul lui **Vespasian** care a încercat, așa cum se spune azi, „să facă bani din orice”, a rămas celebru. Nevoia de a finanța proiecte grandioase (de exemplu, Colosseum) l-a determinat pe împărat să instituie taxe inclusiv pentru accesul în toaletele publice, până atunci gratuit. Când fiul său Titus i-a reproșat această nouă taxă, considerată rușinoasă, împăratul ar fi avut următoarea reacție:

I-a pus sub nas [lui Titus] primii bani obținuți din această taxă și l-a întrebat dacă este șocat de miros. Când Titus a spus că nu miros, Vespasian a răspuns: „Și totuși toaletele i-au produs.”

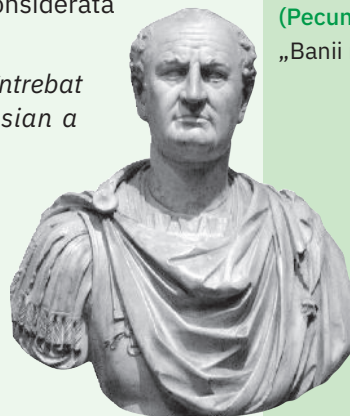
Suetonius, *Viața lui Vespasian*, 23

Provocare. Descoperă, citind pe internet o biografie a lui Vespasian, ce alte lucrări finanța cu banii obținuți în urma taxelor și impozitelor. Pornind de la acest caz, exprimă-ți opinia dacă originea banilor este relevantă sau nu în raport cu scopul pentru care sunt folosiți.

**NON MULTA,
SED MULTUM**

(Pecunia) non olet.

„Banii n-au miros.”

Bustul împăratului Vespasian, mulaj din ipsos în Muzeul Pușkin după originalul aflat la Muzeul Luvru

Primus inter pares – Evaluare

- Brainstorming!** În ultimele două lecții ai întâlnit multe nume de împărați.
 - (0,6 p. x 5 = 3 p.) Numește cinci dintre ei, alții decât cei menționați la subpunctul următor.
 - (1 p. x 2 = 2 p.) Construiește forma de G. sg. a numelor împăraților Caracalla și Septimius Severus.
- (0,5 p. x 4 = 2 p.) Se dau cuvintele latinești *aqua* („apă”) și *terra* („pământ”). Identifică în limba română, pentru fiecare din ele, câte două cuvinte împrumutate (neologice) care să provină din cuvintele date.
- (1 p. x 2 = 2 p.) Extrage intrusul din fiecare serie de cuvinte:
 - intrus lexical – *bonificație, bonusuri, bun, bonom, bonitate.*
 - intrus istoric – *împărat, arc de triumf, consul, părinte al patriei, putere tribuniciană.*

Total: 9 puncte + 1 punct din oficiu = 10 puncte

Lecția 6. Columna Traiani

Celor trei prieteni, porniți de dimineață în explorarea orașului, li se deschide în fața ochilor, lângă Capitoliu, un bulevard imens.

Iulia: Uitați-vă la indicator – Via dei Fori Imperiali.

Luca: Da, e Calea Forurilor Imperiale. Aici, lângă Forum Romanum, sunt mai multe foruri construite de împărați. Am auzit că Forul lui Traian este cel mai interesant dintre ele. E chiar primul, uite-l în stânga.

Doris: A, uite și Columna lui Traian! În sfârșit, o vom vedea de-a aproape...

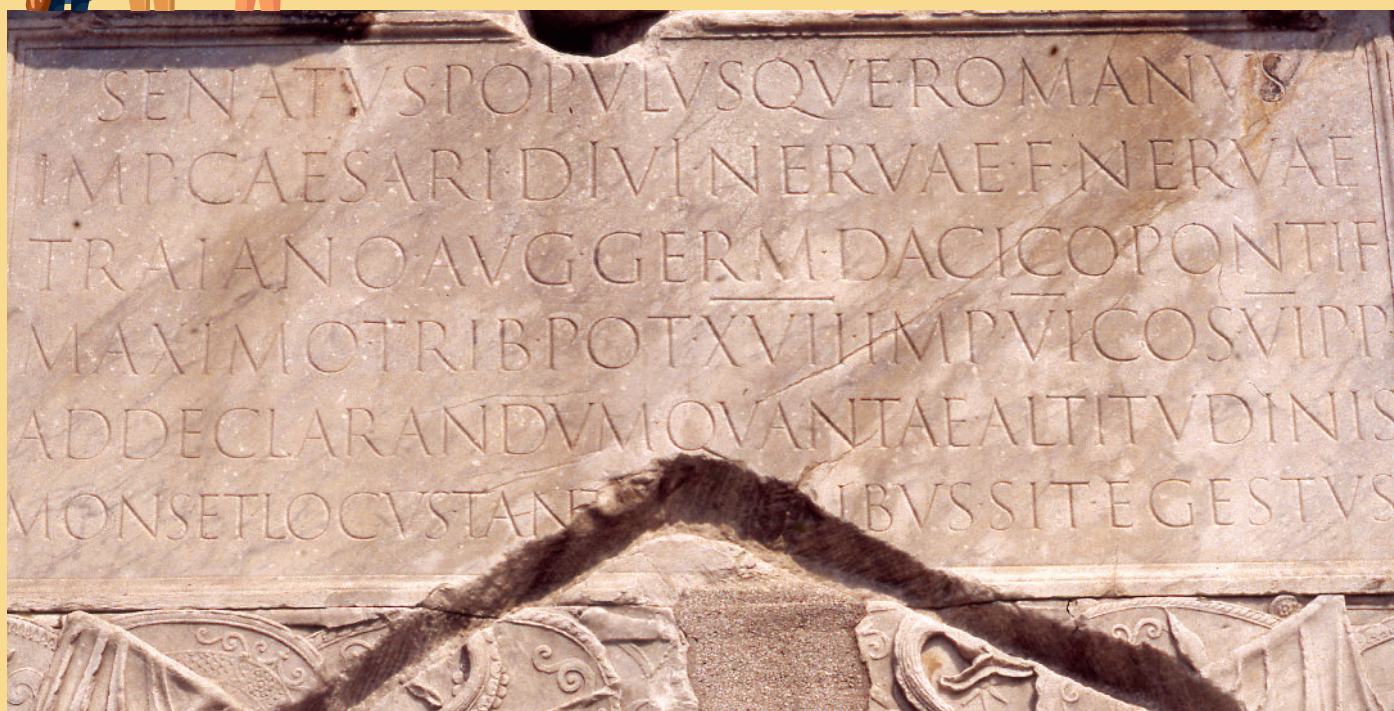

Quo vadis? – Încotro?

- 1 În limba română există două cuvinte care provin din cuvântul latin *columna*. Unul este un neologism preluat direct din latină (*columnă*). Celălalt este tot un neologism, dar împrumutat din franceză (*colonne*), care desemnează elementul de arhitectură esențial al unei colonne. Numește-l.
- 2 Columna lui Traian este un monument triumfal important pentru arta și istoria universală, care celebrează o victorie decisivă în război, dar reprezintă, totodată, și o sursă de cunoaștere esențială pentru istoria românilor. Apelând la cunoștințele tale de istorie, precizează:
 - a numele poporului învins de romani;
 - b numele regelui învins;
 - c secolul și anii în care au avut loc războaiele comemorate de Columnă.

Ajunși lângă Columnă, cei trei vizitatori observă la baza ei inscripția dedicată de statul roman împăratului Traian, la inaugurarea monumentului. Știau deja că în inscripțiile romane nu există semne de punctuație, că multe cuvinte sunt scrise prescurtat, dar constată și că unele dintre ele lipsesc, fiind distruse de trecerea timpului. Așadar, pentru a-i afla sensul, ei caută pe internet o variantă întregită, cu semne de punctuație și cuvinte complete.

Latine dicta – Text în limba latină

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS
 IMP CAESARI DIVI NERVAE F NERVAE
 TRAIANO AVG GERM DACICO PONTIF
 MAXIMO TRIB POT XVII IMP VI COS VI PP
 AD DECLARANDVM QVANTAE ALTITVDINIS
 MONS ET LOCVS TAN[tis oper]IBVS SIT EGESTVS

Senatus populusque Romanus,

.....

Imperatori Caesari, Divi Nervae filio, Nervae Traiano Augusto,

.....

Germanico, Dacico, Pontifici Maximo,

.....

tribunicia potestate XVII, Imperatori VI,

investit pentru a XVII-a oară cu puterea de tribun, aclamat a VI-a oară ca *imperator*,

Consuli VI, Patri patriae,

.....

ad declarandum quantae altitudinis

[(i-)au dedicat acest monument] pentru/spre a arăta cât de înaltă era

mons et locus tantis operibus sit egestus.

colina și locul săpat cu eforturi atât de mari.

Completează secvențele omise în traducere, cu ajutorul informațiilor de la *Auxilia*. Pentru numele, titlurile și funcțiile împăratului, folosește informațiile din lecția precedentă (p. 50 – moneda de aur).

AUXILIA – REPERE

- Substantivele și adjectivele din text scrise cu roșu sunt la cazul **dativ** (de exemplu, *imperatori* = „împăratului“ sau „pentru împăratul“)
- Substantivele și adjectivele din text scrise cu verde sunt la cazul **genitiv**.
- Toate formele de dativ din secvențele *Divi Nervae filio* și *Germanico ... Patri patriae* sunt atribute care reiau cazul termenului regent (numele împăratului); în română, ele se pot traduce cu nominativul, lăsând doar numele împăratului la dativ.

Memento! – Ține minte!

Elemente de flexiune în limba latină și în limba română

Dativul singular

În textul în limba latină al inscripției de mai sus, substantivele au terminații diferite pentru **cazul dativ** (*Nervae, filio, imperatori*). Același lucru se poate observa și în limba română, comparând, de exemplu, formele următoare:

Latină – N.	Roma	murus	rex
Latină – D.	Romae	muro	regi
Română – N.	Roma	zid(ul)	rege(le)
Română – D.	Romei	zidului	regelui

Ai observat atât aici, cât și în lecțiile precedente, că exemplele de terminații pentru cazuri sunt grupate pe trei categorii de substantive. În exemplele de mai sus, atât în latină, cât și în română, un substantiv are o anumită terminație pentru caz și număr, în funcție de categoria din care face parte. Observă în tabelul următor relația dintre formele de bază (de dicționar) ale substantivelor și terminația lor la cazul dativ.

AUXILIA – REPERE

- **Terminațiile** de dativ, ca la celelalte cazuri, se adaugă la finalul temei (partea fixă a substantivului). O terminație o înlocuiește pe alta:
 - N. Roma, D. Romae
 - N. murus, D. muro
- Prin excepție, în cazul unor substantive, terminația de D. sg. se adaugă la finalul formei de N. sg.:
 - N. puer, D. puero
 - N. imperator, D. imperatori
- La unele categorii de substantive, D. sg. poate avea terminația **-ui** sau **-ei**.
- Dativul se poate traduce în română și cu prepoziția *pentru* + Ac.:
 - imperatori = împăratului/pentru împărat

Categoria de substantive	I	II	III
Forme de bază (N. sg., G. sg.)	Roma, -ae	murus, -i templum, -i	rex, -gis corpus, -oris imperator, -is
Dativul singular	Romae	muro templo	regi corpori imperatorii

În propoziția următoare poți urmări, în paralel cu limba română, funcțiile sintactice principale asociate cazurilor studiate până acum:

Senatus filio Nervae columnam dedicavit.

Senatul a dedicat o coloană fiului (pentru fiul) lui Nerva.

Cazul	Nominativ	Acuzativ	Genitiv	Dativ
latină	Senatus	columnam	Nervae	filio
română	Senatul	o coloană	lui Nerva	fiului
Funcție sintactică	<i>cină a dedicat?</i> ⇒ subiect	<i>ce a dedicat?</i> ⇒ complement direct	<i>al cui fiu?</i> ⇒ atribut substantival	<i>cui a dedicat?</i> ⇒ complement indirect

In medias res – Aplicații

- Transcrie din inscripția de pe Columna lui Traian cuvintele la dativ singular evidențiate cu roșu, grupându-le, în funcție de terminație, în cele trei categorii prezentate la *Memento*.
- Urmărește relația dintre formele de bază și terminația specifică de dativ, pe baza modelului din tabelul de la *Memento*, și construiește forma de dativ singular pentru substantivele:
 - *deus, -i* • *monumentum, -i* • *aquila, -ae* • *lex, legis*
 - *bellum, -i* • *inscriptio, -onis* • *terra, -ae*
- Tradu, folosind dicționarul, formele de dativ obținute.
Model: *deus, -i* – D. sg. *deo* = zeului, pentru zeu
- În imaginile alăturate, este prezentat reversul a trei monede emise în timpul domniei lui Traian.
 - Identifică monumentul reprezentat pe monede.
 - Pe reversul monedelor se poate citi sintagma *optimo principi* (adjectiv + substantiv). Având în vedere că N. sg. al adjectivului este *optimus* („cel mai bun“, „preabun“), iar N. sg. al substantivului este *princeps* („împărat“), stabilește la ce caz sunt cele două cuvinte și tradu sintagma.

NOTA BENE!

avers – fața principală
a unei monede/medalii

revers – fața secundară („spatele“)
unei monede/medalii

aureus *denarius* *as*
monedă de aur monedă de argint monedă de bronz

Memento! – Ține minte!

Fondul latin al limbii române

Componenta latină a vocabularului limbii române este cea mai semnificativă atât ca importanță a cuvintelor, cât și cantitativ. Schema de mai jos prezintă distribuția aproximativă a originii cuvintelor din vocabularul (fundamental) al limbii române:

LATINĂ	– cuvinte moștenite	35%	}	→	LATINĂ	– cca. 80%	– 60% moștenite	– 20% împrumutate
LATINĂ	– cuvinte create pe baza celor moștenite, prin derivare, compunere etc.	25%						
FRANCEZĂ, LATINĂ, ITALIANĂ	– cuvinte împrumutate	20%	}	→	SLAVĂ	– cca. 10%		
SLAVĂ	– cuvinte împrumutate	10%						
BULGARĂ, GREACĂ, TURCĂ, MAGHIARĂ etc.	– cuvinte împrumutate	10%	}	→	ALTE LIMBI	– cca. 10%		

Chiar dacă ponderea împrumuturilor pare semnificativă (40%), să ne gândim totuși că uneltele gramaticale esențiale – prepozițiile, conjuncțiile, pronumele, articolul, numeralele de la unu la zece, verbele de bază *a fi*, *a avea* etc. – sunt moștenite din latină. Prin urmare, putem afirma fără vreun dubiu că se pot construi fraze întregi numai din cuvinte moștenite, dar nici măcar o propoziție dezvoltată nu poate fi alcătuită doar din cuvinte împrumutate. Mai mult, o parte importantă a împrumuturilor are la bază tot cuvinte de origine latină.

Cuvintele moștenite în toate limbile romanice fac parte din domeniile esențiale ale vieții curente. Tocmai pentru că se referă la elemente din realitatea imediată a omului, ele au fost folosite neîntrerupt de-a lungul a 2000 de ani, fiind uzuale și azi. Mai jos sunt grupate pe categorii o serie de exemple de cuvinte moștenite din latină, referitoare la aspecte concrete ale vieții și mediului în care trăiește omul.

AUXILIA – REPERE

Vocabularul de bază (fundamental) al limbii române reprezintă fondul principal de cuvinte al vorbitorilor acestei limbi. Cuprinde aproximativ 1500 de cuvinte, utilizate frecvent, care denumesc noțiuni esențiale pentru viața omului. În general, sunt cuvinte vechi în limbă și constituie o bază pentru formarea de cuvinte/ expresii noi.

• cină	• a coace	• crud	• sare	• casă	• masă	• curte	• scaun	• cămașă	• fir	• inel	• curea
• făină	• pâine	• miere		• perete		• poartă	• fereastră	• veșmânt	• mânecă	• a coase	
• a lega	• a muta	• a ajuta	• a face	• roată	• an	• iarnă	• soare	• noapte			
• a culege	• moară	• a ara	• vie	• a duce	• dimineață	• seară	• zi	• lună			
• munte	• piatră	• râu	• iarbă	• fân	• floare	• cal	• capră	• cerb			
• lac	• vale	• câmp	• frunză	• piersică	• arbore	• urs	• corb	• porc			
• mare(a)			• tei	• urzică		• lup	• iepure	• muscă			

 In medias res – Aplicații

1 Discutați în perechi și identificați în limba română câte un termen general (sau o sintagmă) care să cuprindă sensul comun (câmpul lexical) al fiecărei categorii de cuvinte din grupările de mai sus. Veți descoperi astfel opt dintre domeniile existenței în care cuvintele moștenite din latină sunt esențiale. Verificați corectitudinea soluțiilor alături de colegi și de profesorul vostru.

Model: *cină, a coace, crud, făină, pâine, sare, miere – alimentație/mâncare/ a găti*

2 Construiește familiile lexicale pentru trei cuvinte, la alegere, din seriile de cuvinte moștenite, date la *Memento*.

3 În echipe de câte 4 colegi, realizați o investigație având ca temă folosirea cuvintelor moștenite din limba latină în texte literare românești. Recitați prima strofă a unei cunoscute poezii a copilăriei, „Somnoroase păsărele“, de Mihai Eminescu:

„Somnoroase păsărele
Pe la cuiburi se adună,
Se ascund în rămurele –
Noapte bună!“

a Împărțind sarcinile de lucru, căutați în DEX (online) etimologia fiecărui cuvânt și notați limba din care provine. Cuvintele se caută cu forma lor de bază – de exemplu, „somm“, „pasăre“, „a aduna“, „ramură“. Etimologia apare în DEX chiar la finalul explicațiilor pentru fiecare cuvânt.

PĂSĂRE, păsări, s. f. 1. (La pl.) Clasă de vertebrate ovipare, cu corpul acoperit cu pene, cu aripi pentru zbor și cu fălcile acoperite cu formații cornoase; (și la sg.) animal din această clasă. (...) [Var.: (înv. și pop.) păsere s. f.] – Lat. *passer*.

Model: *păsărele – pasăre – Lat. passer*

b Stabiliți, la final, procentul de cuvinte moștenite din limba latină și comparați-vă rezultatele cu ale colegilor din celelalte echipe.

4 De multe ori, cuvântul moștenit din latină primește un sinonim împrumutat din altă limbă. Observă perechile de sinonime de mai jos și stabilește, folosind dicționarul, care este termenul latinesc din fiecare pereche, precum și din ce limbi provin ceilalți termeni:

- timp – vreme
- corp – trup
- față – chip
- glas – voce

NOTA BENE!

Câmpul lexical (sau **aria semantică**) al unui cuvânt cuprinde cuvinte înrudite ca sens, nu ca formă – cuvinte care aparțin aceluiași domeniu (al existenței/cunoașterii).

Familia lexicală cuprinde totalitatea cuvintelor înrudite și ca formă, și ca sens, formate de la același cuvânt de bază și având aceeași rădăcină (temă).

Mulțumiți că au reușit să înțeleagă semnificația inscripției, cei trei prieteni pot admira acum în voie Columna și ruinele din Forul lui Traian.

Julia: Are dreptate inscripția. Cred că le-a fost teribil de greu să construiască toate astea...

Doris: ...fără excavatoare și alte mașini. Mă întreb cum au reușit.

Luca: Și cu ce efort! Iar costurile trebuie să fi fost imense.

Fuit olim... – A fost odată...

Personalități romane. Marcus Ulpius Traianus

Cunoscut drept „**împăratul soldat**“, Traian s-a remarcat de tânăr printr-o glorioasă carieră militară. În vremea împăratului Domițian, după victoriile repurtate împotriva germanilor, Traian ajunsese deja unul dintre cei mai respectați comandanți militari din imperiu. Domnia lui Traian (98 – 117 p.Chr.) este epoca în care Imperiul Roman cunoaște cea mai mare expansiune teritorială din istoria sa. Înfrângerea dacilor și a unor puternice regate din Orientul Apropiat – cel mai puternic era cel al parților – i-a permis să creeze **noi provincii romane**: Dacia, Arabia Petraea (sudul Iordaniei de azi și o parte din Arabia Saudită), Armenia, Mesopotamia (v. harta de la pag. 12).

Pe plan intern, Traian a promovat **măsuri sociale** care s-au bucurat de popularitate, precum *alimenta*, un program de sprijin financiar pentru hrana și educația copiilor lipsiți de mijloace materiale. Dar cele mai durabile realizări la nivel civil rămân **construcțiile**. La Roma și în provincii au fost realizate ample proiecte edilitare, multe dintre ele sub îndrumarea directă a lui **Apollodor din Damasc**, unul dintre cei mai valoroși arhitecți ai Antichității și apropiat al lui Traian. S-au construit drumuri, poduri, foruri, orașe întregi – ca Ulpia Traiana Sarmizegetusa –, clădiri publice, monumente, apeducte etc. Moștenirea istorică a domniei sale este astfel dublată de cea urbanistică și culturală.

Traian a rămas în istorie drept unul dintre împărații care s-au bucurat de aprecierea aproape unanimă atât a contemporanilor, cât și a generațiilor următoare. Senatul roman l-a numit oficial, în timpul domniei, *optimus princeps* („cel mai bun împărat“), iar imaginea pozitivă a lui Traian ca model de dreptate și înțelepciune a rămas nealterată în timp.

Modele estetice în artă. Arhitectura

Forum Traiani – Forul lui Traian

Proiectul lui Traian care a schimbat cel mai mult peisajul urban al Romei a constat în construcția unui **for imperial**, rămas peste veacuri un model de amenajare arhitecturală. Bogățiile intrate în posesia Romei odată cu transformarea Daciei în provincie i-au permis lui Traian să construiască un for mai strălucitor decât cele construite de Caesar, Augustus, Vespasian sau Nerva: **piața largă** prevăzută cu o **bazilică** (*basilica*) de mari proporții, cu birouri pentru funcționarii statului și săli de judecată, două **biblioteci publice** – una pentru volume în limba latină, cealaltă pentru volume în limba greacă –, o **columnă**, un **templu** și un **arc de triumf**. Descoperă în imaginea de la pag. 59 celelalte elemente care compuneau ansamblul.

NON MULTA, SED MULTUM

Felicio Augusto, melior Traiano!

„Mai fericit ca Augustus, mai bun ca Traian!“

Este urarea pe care senatorii romani o adresau noilor împărați la ceremonia de urcare pe tron, așa cum relatează istoricul Eutropius. Cei doi împărați deveniseră în conștiința publică modele de fericire, respectiv omenie.

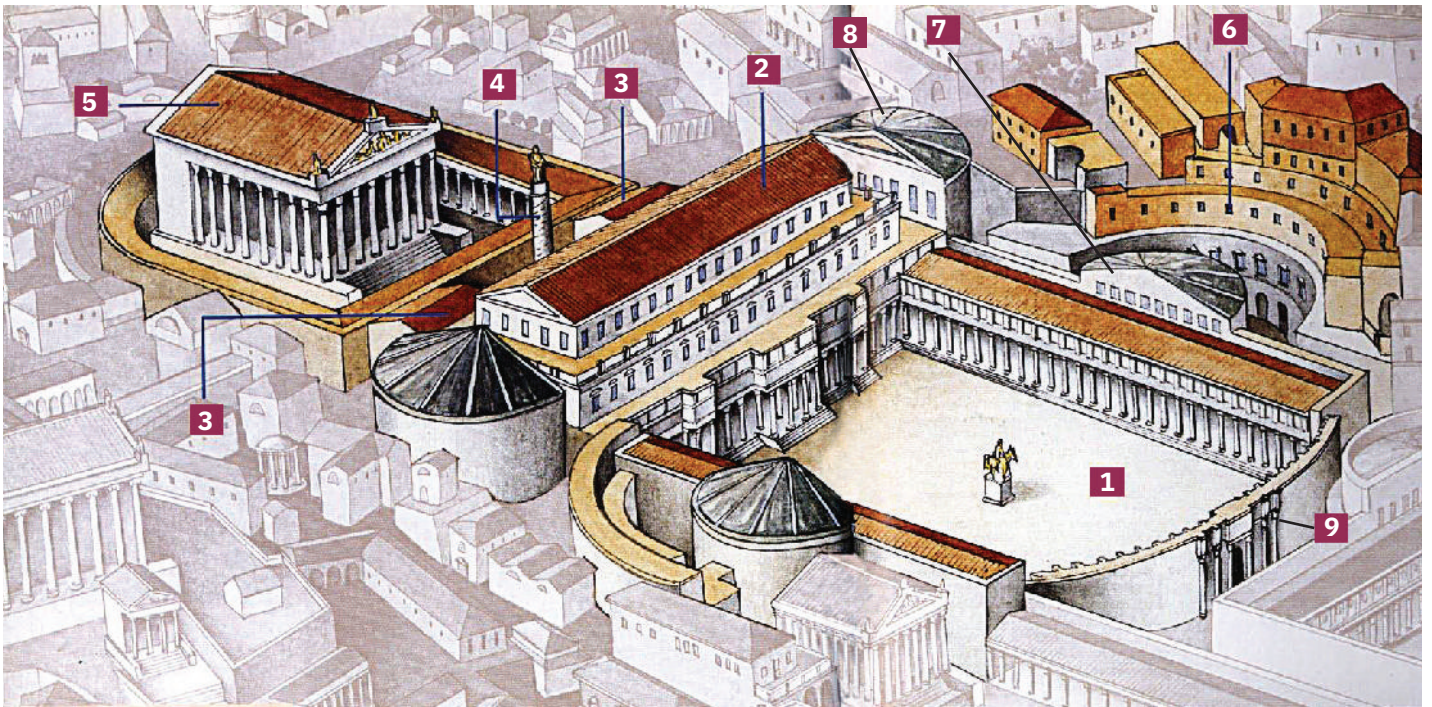
Traian.
Statuie în Londra

Mercatus Traiani. Vedere aeriană

+ O construcție adiacentă forului, dar gândită ca făcând parte integrantă din ansamblu, era impresionantul *Mercatus Traiani* – Piața lui Traian (azi, Mercati di Traiano), o clădire multietajată, de formă semicirculară. Așa cum îi spune numele latinesc, era în primul rând un vast spațiu comercial, cu mici magazine de alimente și produse din cele mai diverse, dar și cu ateliere ale meșteșugarilor care își vindeau aici produsele. În clădire existau și birouri pentru funcționari și săli de spectacole.

- 1 Statuia ecvestră a lui Traian
- 2 Basilica Ulpia
- 3 Bibliotecă
- 4 Columna lui Traian
- 5 Templul divinului Traian
- 6 Piața lui Traian (*Mercatus Traiani*)
- 7 *Exedra* (spațiu public, destinat dezbaterilor)
- 8 Absidă (încăpere/sală deschisă semicirculară)
- 9 Arc de triumf

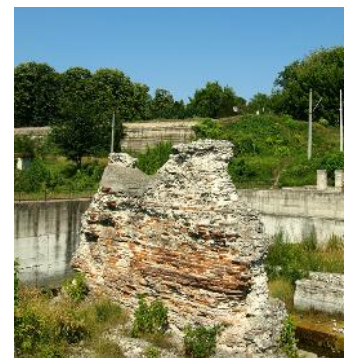

In medias res – Aplicații

- 1 Identifică în lumea de azi un tip de construcție similar cu *Mercatus Traiani*, luând în considerare atât forma și dimensiunea sa, cât și rolul clădirii în comunitate. Găsește trei asemănări care ți se par definitorii pentru asocierea dintre construcția antică și cea modernă.
- 2 O altă realizare a acestui arhitect face parte integrantă din istoria poporului nostru. La Drobeta, între anii 103 și 105 p.Chr., deci între cele două războaie cu dacii, Apollodor construiește un pod remarcabil prin dimensiuni (1,1 km), soluții tehnice și măreție arhitecturală.

Reconstituire a Podului lui Traian de peste Dunăre de la Drobeta, de către inginerul E. Duperrex, în 1907

Singurul picior de pod păstrat pe malul românesc

Precizează:

- numele complet al orașului modern din România unde se află rămășițele podului;
- numele fluviului peste care a fost construit și care constituia granița dintre Imperiul Roman și teritoriile dacilor;
- tipul de monument care orna capetele podului (vizibil în reconstituirea grafică de mai sus).

- 3 **Dezbateri.** Grupați în echipe de 4 – 5 colegi, formulați întâi argumente care să susțină **caracterul pozitiv** al domniei lui Traian, iar apoi argumente care să susțină **caracterul negativ** al faptelor împăratului, din perspectiva valorilor actuale. Apelați atât la textul de prezentare a personalității istorice a lui Traian, cât și la cunoștințe din celelalte lecții. Dezbateți apoi și stabiliți, la nivelul întregii clase, ce argumente cântăresc mai mult.

Mysterium – Explorare și descoperire

BELLUM GESSI CUM FORTIBUS ET OBSTINATIS DACIS

AUXILIA – REPERE

gessi = am purtat

cum = cu

fortibus = puternici

obstinatis = dârji, neclintii

Traducerea: _____

Fuit olim... – A fost odată...

Arta greco-romană și moștenirea ei europeană

Columna Traiani – Columna lui Traian

Între cele două biblioteci din forul construit de Apollodor a fost ridicată **Columna lui Traian**, o coloană de marmură în stil doric, plasată pe un pedestal și măsurând aproape 40 de metri. Este un monument original pentru vremea sa, chiar dacă și în epoca republicană mai fuseseră înălțate coloane cu rol triumfal. Columna este împodobită cu un **relief sculptat în marmură**, în care se succed scene din războaiele dacice. În vârful Columnei se ridica în Antichitate **statuia** de bronz, poleită cu aur, a împăratului Traian. Statuia a dispărut în Evul Mediu. În 1587, Papa Sixtus al V-lea a dispus așezarea în vârful Columnei a unei statui de bronz înfățișându-l pe Sfântul Petru, care poate fi văzută și în zilele noastre.

Statuia Sfântului Petru

La moartea împăratului, în interiorul soclului pe care se sprijină Columna, a fost așezată urna sa funerară. Pe una dintre fețele pedestalului se afla o ușă prin care se pătrundea către o **scară în spirală** ce ducea până în vârf. În pereții Columnei, din loc în loc, exista câte o mică fereastră prin care lumina putea pătrunde în interior. Este foarte probabil ca atunci când a fost inaugurată, prin anii 112 – 113 p.Chr., Columna să fi fost doar o coloană de marmură albă, fără niciun relief decorativ. Abia ulterior, probabil la ideea lui Apollodor din Damasc, s-a luat hotărârea sculptării unor scene din cele două războaie dacice. Reliefulurile au fost apoi pictate, așa cum se întâmpla frecvent în epoca imperială, dar de-a lungul timpului pictura s-a șters.

NOTA BENE!

Basorelieful, lucrare de sculptură în care figurile ies în relief pe un fond cu care fac corp comun.

Basorelieful Columnei lui Traian a fost conceput sub forma unei benzi late de circa 1 metru, care se înfășura în spirală pe o lungime de aproximativ 200 de metri.

Detaliu: relief sculptat în marmură sub forma unei benzi spiralate, desfășurată pe întreaga suprafață a columnei

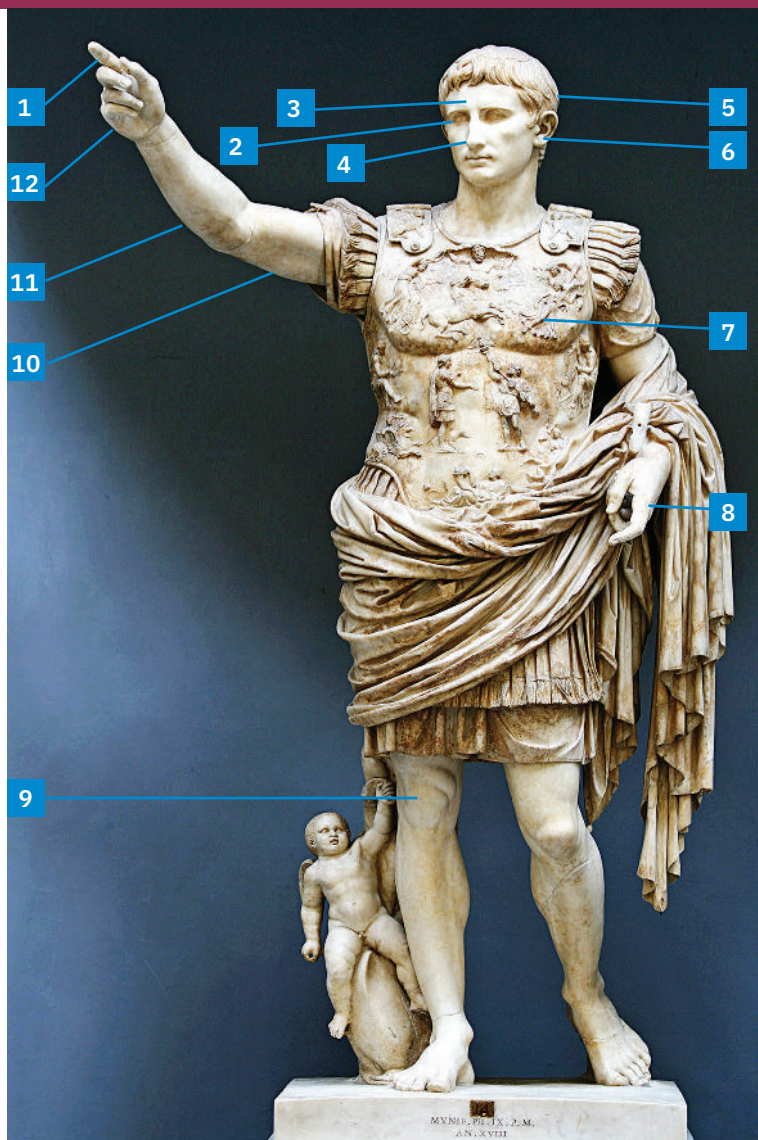

2 Privește statuia lui Augustus – unul dintre modelele devenite clasice, influențând timp de secole reprezentările sculpturale ale împăraților Romei și, mai târziu, arta europeană.

a Lista de mai jos conține substantive care desemnează **părți ale corpului omenesc**, moștenite în limba română. Notează în caiet cifra corespunzătoare părții corpului omenesc și substantivul în limba latină, urmărind asemănarea dintre cuvântul latin și cuvântul românesc.

caput	genu
oculus	manus
nasus	frons
musculus	digitus
palma	pectus
bracchium	auricula

b Exprimă un punct de vedere despre **atitudinea** împăratului, surprinsă de sculptură prin intermediul poziției corpului și al brațului drept întins.

Cogito, ergo sum – Deschideri. Reflecții

A lupta pentru putere sau pentru patrie nu este același lucru. Atmosfera de război din tabăra dacilor este descrisă astfel de către oratorul și istoricul **Dion Chrysostomos**, călător în Dacia anului 98 p.Chr.

Am ajuns la niște oameni întreprinzători, care nu aveau timp să asculte discursuri, ci erau agitați și tulburați ca niște cai de curse aflați la start, nerăbdători, cai pe care râvna și înfocarea îi fac să lovească pământul cu copitele. [...] În mijlocul unor asemenea oameni doar eu eram cu totul indiferent, un spectator foarte liniștit al războiului, neputincios la trup și înaintat în vârstă, dornic de a-i vedea pe oameni luptând, pe unii pentru stăpânire și putere, iar pe ceilalți pentru libertate și patrie.

Provocare

Identifică-i pe cei care luptă „pentru stăpânire și putere”, respectiv „pentru libertate și patrie”, și argumentează în fața colegilor alegerea făcută.

Bătălia de la Tapae, detaliu de pe Columnă. Replică de la Muzeul Național de Istorie, București

Imperium Traiani

Plinius cel Tânăr, orator și om de litere din sec. al II-lea p.Chr., compune o laudă oficială (*Panegiric*) a împăratului Traian, în care enumeră câteva dintre avantajele imperiului.

Cât de mult se bucură acum toate provinciile că au ajuns în stăpânirea și ocrotirea noastră, acum când avem parte de un împărat care poate să schimbe și să trimită rodnicia pământului când într-un loc, când într-altul, după cum o cer împrejurările și nevoile! [...] El leagă Orientul de Occident prin schimburi comerciale în așa fel, încât toate popoarele învață rând pe rând ceea ce au și ceea ce își pot dori, și înțeleg, după ce au fost sclavii unei libertăți în dușmănie, că este mult mai util să ascuți de un singur stăpân. Într-adevăr, dacă bunurile tuturor sunt separate, fiecare are parte doar de necazurile lui proprii, dar dacă sunt unite și contopite, nimeni nu are parte de necazurile personale, ci toți au parte de bunurile comune.“

Plinius cel Tânăr, *Panegiricul lui Traian*, 32

Provocare

Trecând peste exagerările intenționate ale textului, mesajul general este de subliniere a avantajelor unei **uniuni de state**, în detrimentul existenței mai multor state mai mici. Plecând de la argumentul lui Plinius și extinzând discuția la situația din zilele noastre, dezbateți la nivelul clasei dacă pentru oameni este mai bine să trăiască într-un stat mic, dar independent sau într-o uniune mare, compusă din mai multe state independente care împărtășesc principii de guvernare și legi comune?

AUXILIA – REPERE

Panegiric – discurs public, în care se preamăreau faptele de vitejie ale strămoșilor, ale poporului sau se elogia o personalitate însemnată; laudă extinsă, adesea exagerată.

Portret al lui Traian, în parcul Lazienki din Varșovia, Polonia

Primus inter pares – Evaluare

- (0,5 p. x 4 = 2 p.) În textul inscripției de pe soclul Columnei lui Traian apar cuvinte care au ajuns în limba română, fie prin moștenire, fie prin împrumut. Ținând cont atât de formă, cât și de sens, precizează care dintre cuvintele din lista următoare, extrase din inscripție, sunt moștenite de la strămoșii noștri și care sunt împrumutate din latină mai târziu.

a populus – „popor“	c altitudinis – „altitudinii“
b imperator – „împăratului“	d mons – „munte“

- Lucrările complexe ale lui Traian la drumul din defileul Dunării, în zona Porților de Fier, au fost omagiate printr-o inscripție (*tabula*), care s-a păstrat până în zilele noastre pe malul sârbesc al fluviului.

Imperator Caesar, divi Nervae filius,
Nerva Traianus Augustus Germanicus,
pontifex maximus, tribunicia potestate IIII,
pater patriae, consul III,
montibus excisis, anconibus
sublatis, viam [fecit].

.....,
Nerva Traianus Augustus, învingător al germanilor,
Mare Pontif, investit a patra oară ca tribun,
.....,
înlăturând porțiuni din munte
și folosind bârne de lemn, [a făcut] acest drum.

- (2 p. x 2 = 4 p.) Completează, fără ajutorul dicționarului, traducerea textului latinesc.
 - (0,5 p. x 2 = 1 p.) Treci cuvintele din sintagma *Nerva Traianus* la cazul D. sg., schimbând terminațiile.
- (1 p.) Menționează conflictul militar care l-a determinat pe împărat să comande construirea drumului din defileul Dunării.
- (1 p.) Precizează numele celebrului arhitect care a proiectat și coordonat execuția lucrărilor amintite.

Tabula Traiana

Total: 9 puncte + 1 punct din oficiu = 10 puncte

Lecția 7. Otium

După lungile plimbări în jurul Columnei lui Traian și pe Via dei Fori Imperiali, Luca, Doris și Iulia au fost cuprinși de oboseală și răzbiți de foame. E vremea pentru odihnă! Folosind ghidul Romei, prietenii caută un restaurant unde să mănânce câteva specialități tradiționale italienești: ce altceva decât pizza și *lasagna*. Școala pare departe, vacanța e în toi, iar cei trei se pot bucura de o masă delicioasă și de un moment de **tihnă** binemeritat.

Quo vadis? – Încotro?

- 1 Scrie în caiet primele două cuvinte la care te gândești atunci când auzi cuvintele „școală” și „vacanță”. Apoi, la nivelul clasei, după ce citiți rubrica *Nota bene!*, discutați despre diferența dintre felul cum vedeți voi școala și cum o vedeau romanii.
- 2 Ce înseamnă pentru tine „timp liber”? Elaborează o definiție personală a timpului liber.
- 3 La romani, *otium* putea avea și un înțeles negativ: termenul se referă la odihnă, timp liber, relaxare, dar și la inactivitate, lene, pierdere de vreme. Cu ce crezi că ar trebui „umplut” timpul liber, încât să nu devină pierdere de vreme?

NOTA BENE!

otium = tihnă, odihnă, repaus, timp liber

schola = școală

Cuvântul *schola* a fost împrumutat din grecescul *scholé*, care însemna inițial „timp liber”, iar apoi „școală”, pentru că în Antichitate copiii, precum adulții, aveau multe îndatoriri casnice, iar școala era locul și timpul liber de îndatoriri, destinat studiului – deci un timp pentru ei, nu pentru ceilalți.

Definiția cărturarului antic Festus este lămuritoare în acest sens: „Sunt numite *școli* (*scholae*) nu de la odihnă (*otium*) și vacanță (*vacatio*), ci pentru că, după ce au lăsat toate treburile deoparte, copiii au timp liber pentru învățătură (*studium*)”.

Latine dicta – Text în limba latină

Amici, **fame** coacti, ad tabernam eunt. Tabernae nomen est „O mi sol”.

Prietenii, împinși **de foame**, merg la restaurant. Numele restaurantului este „O sole mio”.

Luca et Iulia duas pittas **cum caseo** et olivis volunt, Doris laganum vult.

Luca și Iulia doresc două pizze **cu brânză** și măsline, Doris vrea *lasagna*.

Sub mensa est catta alba et pueri cattaie pittam dant. Catta olivas maxime amat.

....., iar copiii
Pisicii îi plac foarte mult măslinele.

Pueri **de taberna** exeunt et multas cattas vident. Copiii ies din restaurant și văd multe pisici.

Cattaie pittam **sine caepa**, sed cum multis olivis volunt.

Pisicile vor, dar cu multe măsline.

Duae cattaie nigrae **cum parte** lagani, surrepta **de mensa**, fugiunt.

Două pisici negre

.....

Completează secvențele omise în traducere, cu ajutorul informațiilor de la *Auxilia*.

AUXILIA – REPERE

Substantive:

mensa, -ae = masă

catta, -ae = pisică

pitta, -ae = pizza

caepa, -ae = ceapă

pars, partis = parte, bucată

laganum, -i = *lasagna*

(se pronunță „lazania”)

Verbe:

do, dare = a da

fugio, fugere = a fugi

Adjective:

albus/alba = alb/-ă

surreptus/surrepta = furat/-ă
(se acordă cu *parte*)

Prepoziții (+ ablativ):

sub = sub

sine = fără

cum = cu

de = din, de la, de pe; despre

Memento! – Ține minte!
Elemente de flexiune în limba latină și în limba română
Ablativul singular

Cazul ablativ nu s-a păstrat în limba română, formele sale fiind asimilate în timp de către acuzativ. În limba latină, cazurile Ac. și Abl. au terminații diferite. Poți recunoaște un substantiv la Abl. în funcție de terminațiile de mai jos, grupate pe cele trei categorii uzuale de substantive în latină. Urmărește în tabelul următor relația dintre formele de bază (de dicționar) ale substantivelor și terminația lor la **cazul ablativ**.

Categoria de substantive	I	II	III
Forme de bază (N. sg., G. sg.)	Roma, -ae	murus, -i otium, -i	rex, -gis nomen, -inis fames, -is
Dativul singular	Roma	Muro otio	rege nomine fame

Traducerea ablativului în limba română nu este dificilă. Există două situații:

1. Abl. cu prepoziție exprimată. În această situație, la fel ca acuzativul, ablativul se traduce în limba română punându-l la forma cerută de prepoziția/locuțiunea prepozițională din română. Observă exemplele prezentate comparativ cu cazul acuzativ:

Cazul	Ablativ	Acuzativ
latină	Amici in foro sunt.	Amici per forum ambulat.
română	Prietenii sunt în for .	Prietenii se plimbă prin for .
funcție sintactică	<i>unde sunt/se află (prietenii)?</i> ⇒ complement circumstanțial de loc	<i>(pe) unde se plimbă?</i> ⇒ complement circumstanțial de loc

2. Abl. fără prepoziție exprimată. În această situație, pentru traducere poate fi utilizată o prepoziție potrivită în context, cel mai adesea una dintre următoarele: *prin, în, de, la, cu* (dar uneori și *din, din cauza* etc.). Dacă ții minte această serie de cinci prepoziții, nu vei avea probleme în a „descifra” un ablativ.

Exemple	Latină	Română
<i>prin</i>	Studio mundum cognoscimus.	PRIN în de la eu studiu cunoaștem lumea.
<i>de</i>	Timore cattae nigrae fugiunt.	prin în DE la eu teamă , pisicile negre fug.
funcție sintactică	⇒ complement circumstanțial SAU ⇒ complement prepozițional	⇒ complement circumstanțial SAU ⇒ complement prepozițional

În enunțul următor poți urmări în sinteză, în paralel cu limba română, **funcțiile sintactice** principale asociate cazurilor studiate. Precum în română, vocativul, cazul prin care se exprimă o chemare/poruncă/exclamație, nu are funcție sintactică.

Senatus filio Nervae columnam summa cum **laude** dedicavit.

Senatul a dedicat o **columnă** **fiului** (pentru fiul) **lui Nerva**, **cu cea mai mare laudă**.

Cazul	Nominativ	Acuzativ	Genitiv	Dativ	Ablativ
latină	Senatus	columnam	Nervae	filio	laude
română	Senatul	o columnă	(al) lui Nerva	fiului	(cu) laudă
funcție sintactică	<i>cine a dedicat?</i> ⇒ subiect	<i>ce a dedicat?</i> ⇒ complement direct	<i>al cui fiu?</i> ⇒ atribut substantival	<i>cui a dedicat?</i> ⇒ complement indirect	<i>cum a dedicat?</i> ⇒ complement circumstanțial (de mod)

AUXILIA – REPERE

- **Terminațiile** de ablativ, ca și la celelalte cazuri, se adaugă la **finalul temei** (partea fixă a substantivului). O terminație o înlocuiește pe alta:
 - N. Roma, Abl. Roma
 - N. murus, Abl. muro
- Prin excepție, în cazul unora dintre substantive, terminația de Abl. sg. se adaugă la finalul formei de N. sg.:
 - N. puer, Abl. puero
 - N. imperator, Abl. imperatore
- La unele substantive, Abl. sg. poate avea terminația **-u**.

In medias res – Aplicații

- 1 Transcrie din textul de la rubrica *Latine dicta* cuvintele la ablativ singular evidențiate cu grena, grupându-le pe cele trei categorii de terminații.
- 2 Pe baza modelului de la *Memento!*, aplică „formula“ *prin, în, de, la, cu* pentru a descoperi sensul ablativului din propozițiile următoare – alege prin eliminare prepoziția subînțeleasă în română, potrivită în context:

Latină	Română
Audacia fortes Daci pugnans.	PRIN ÎN DE LA CU vitejie luptă puternicii daci.
Bello omne licet.	PRIN ÎN DE LA CU război totul e permis.
Labore ad felicitatem pervenimus.	PRIN ÎN DE LA CU muncă/efort ajungem la fericire.
Hora quinta ad tabernam pervenerunt.	PRIN ÎN DE LA CU ora 5 au ajuns la restaurant.

- 3 Stabilește funcția sintactică pentru fiecare substantiv la Abl. din enunțurile de mai sus.
- 4 Latina a fost, pentru cea mai mare parte a Europei, din Antichitate până în modernitate, limba culturii și a științelor, devenind în timp sinonimă cu educația însăși. Astăzi, multe școli și universități din întreaga lume au adoptat, alături de un blazon (siglă/logo) propriu, un motto latin, definitoriu pentru valorile promovate. Mai jos ai o serie de exemple, în care există cel puțin câte un ablativ:

	Ex umbra in solem Universitatea Tehnică, Valparaíso, Chile		Ingenio et labore Universitatea din Auckland, Noua Zeelandă	NON MULTA, SED MULTUM Non scholae, sed vitae discimus. „Nu învățăm pentru școală, ci pentru viață.“ este o cugetare adaptată după o constatare a filosofului Seneca: „La noi toate se învață fără noimă, chiar și literatura; parcă n-am învăța pentru viață, ci pentru școală.“
	Concordia cum veritate Universitatea din Waterloo, Canada		Honore et labore Liceu – Wangaratta, Australia	
	Fide et fortitudine Liceu – Newcastle, Africa de Sud		Virtute et sapientia floreat Liceu – Kingston, Jamaica floreat = să înflorească	
	In labore gaudium [est] Liceu – Hong Kong, China		Fide splendet et scientia Universitatea din Montréal, Canada splendet = strălucește (școala)	
	Calamus gladio fortior [est] Universitatea Keio, Japonia fortior = mai puternic		Pro hominum beneficio Universitatea Hongik, Seul, Coreea de Sud hominum (G. pl.) = oamenilor pro beneficio (Abl.)	

- a Tradu în limba română, cu ajutorul dicționarului, mottourile prezentate și recunoaște continentul unde se află fiecare școală/universitate.
- b Lucrând în echipe de 4 – 5 colegi, alcătuiți o listă de valori identificate în blazoanele de mai sus. Stabiliți o ierarhie a acestor valori la nivelul echipei, pe care s-o argumentați în fața colegilor.
- c Ce alte valori credeți că ar mai putea să se regăsească în mottourile școlilor? Exemplificați.

Mysterium – Explorare și descoperire

QUI SINE OTIO PRO PATRIA SUA SEMPER PUGNANT

Traducerea: _____

AUXILIA – REPERE

qui = (cei) care pro = pentru
sine = fără sua = (a) sa/lui/ei/lor
semper = mereu, întotdeauna
pugno, pugnare = a lupta

După ce au mâncat pe săturate, atât ei, cât și pisicile, Luca, privind către firma restaurantului, începe să fredoneze vestita melodie „O sole mio!”.

Iulia, zâmbind ironic: „O, soarele meu“...

Doris, către Luca, continuând în franceză gluma Iuliei: „Oh, Luca, mon soleil!”.

Luca, întrerupându-se pentru un moment: Prefer spaniola, „Oh, mi sol!”.

Cei trei pleacă fredonând, spre Villa Borghese, cel mai frumos parc al Romei...

Intrarea principală, dinspre Piața Flaminio, în Villa Borghese, al treilea parc ca mărime al Romei

Memento! – Ține minte!

Lexic latin în alte limbi romanice

Limbile romanice au în comun nu doar structura gramaticală de origine latină, ci și o parte semnificativă a lexicului. Deși **vocabularul fundamental comun tuturor limbilor romanice** nu conține mai mult de 500 de cuvinte, ele sunt esențiale, întrucât denumesc noțiuni de bază legate de om și de traiul lui zilnic. Aceste cuvinte moștenite din latină în toate limbile romanice se numesc **cuvinte panromanice**. Pe lângă ele, s-au moștenit din latină și alți termeni, care însă nu se regăsesc în toate limbile romanice. În total, fiecare limbă romanică păstrează între 2000 și 3000 de cuvinte din limba latină. Nu pare un număr mare, dar aceste cuvinte moștenite din latină sunt folosite foarte des, constituind partea cea mai importantă a vocabularului limbilor romanice. Iată câteva exemple de cuvinte panromanice:

LATINĂ	ROMÂNĂ	ITALIANĂ	FRANCEZĂ	SPANIOLĂ	PORTUGHEZĂ
homo		uomo	homme	hombre	homem
sol		sole	soleil	sol	sol
bonus		buono	bon	bueno	bom
cantare		cantare	chanter	cantar	cantar

Dar limbile romanice au în comun și numeroase cuvinte **împrumutate** din limba latină – în general, cuvinte abstracte sau specializate în cadrul unui domeniu științific. Au fost împrumutate din latină mai târziu, odată cu dezvoltarea literaturii și a științelor. Iată și câteva exemple de astfel de cuvinte împrumutate din limba latină:

LATINĂ	ROMÂNĂ	ITALIANĂ	FRANCEZĂ	SPANIOLĂ	PORTUGHEZĂ
auctor		autore	auteur	autor	autor
calculare		calcolare	calculer	calcular	calcular
circumferentia		circonferenza	circonférence	circunferencia	circunferência
cantare		cantare	chanter	cantar	cantar

In medias res – Aplicații

- La rubrica *Memento!* au rămas necompletate coloanele din tabel referitoare la limba română. Precizează varianta în română a cuvintelor romanice din seriile date.
- Citiți ghicitoarea de mai jos, compusă în totalitate din cuvinte moștenite din limba latină:

Câmpul alb, Nu le crede,
Oile negre, Cin-le paște
Cin-le vede Le cunoaște.

Lucrând în perechi, stabiliți asocierile corecte între cuvintele panromanice: etimonul (termenul de origine) latinesc, cuvântul românesc din ghicitoare și corespondentul său într-una din limbile romanice (it. = italiană; fr. = franceză; sp. = spaniolă; port. = portugheză):

Model: lat. *pascere* – rom. *a paște* – sp. *pacere*

• *credere* • *campus* • *non* • *niger* • *cognoscere* • *ille* • *videre*

campo (it.), *ver* (sp.), *le* (fr.), *nero* (it.), *não* (port.), *conoscere* (it.), *croire* (fr.)

- 3 În limba latină, cuvintele *actor*, *calculare*, *cultura*, *elaborare* aveau un sens concret. În limbile romanice, înțelesul lor s-a modificat. Caută în DEX înțelesul cuvintelor împrumutate în limba română și explică dacă sensul lor s-a restrâns ori s-a lărgit în timp, după modelul următor:

actor – cel care face ca ceva să apară și să crească > *actor* – „persoană care creează o operă literară, artistică, științifică sau publicistică”: sensul s-a restrâns de la ideea de a crea orice la a scrie o operă.

calculare – a folosi pietricele (*calculi*) pentru a socoti > ...

cultura – cultivarea pământului > ...

elaborare – a lucra cu grijă, a șlefui, a finisa > ...

- 4 În textul de la rubrica *Latine dicta* apare cuvântul *catta, -ae*, „pisică” (la masculin *cattus, -i*, „motan”). Cu ce cuvânt din limba engleză – limbă non-romanică – se înrudește?

— E vremea siestei, exclamă Luca. Nu ne odihnim?
Doris și Iulia preferă însă o odihnă „activă”. Îl conving pe Luca să-și continue plimbarea și să zăbovească în parc.
— Bine, dar nu mergem apoi la piscină?, insistă Luca.
— Mai întâi să vedem cum arătau piscinele romanilor, nu, Iulia? Am citit în ghid că termele, adică băile publice romane, sunt spectaculoase.

AUXILIA – REPERE

- **Siesta** reprezintă în societățile mediteraneene (mai ales în Italia și Spania) odihna de după prânz.
- Tradiția siestei este romană. Termenul provine din latinescul **sexta hora**, a șasea oră, calculată de la răsărit, deci ora 12, eventual 13.

▶ *Templul lui Aesculapius* din Villa Borghese, construit, în ciuda aparențelor, abia în secolul al XVIII-lea

Fuit olim... – A fost odată...

Viață publică – viață privată

Grădini și parcuri

Romanii au preluat din Orient gustul pentru grădini începând cu sec. I a.Chr., atunci când generalii au condus acolo campanii militare victorioase. În Persia, regii aveau parcuri întinse cu livezi, grădini de flori și chiar păduri cu animale sălbatice. Prin preluarea acestei mode, romanii, un popor de țărani la origine, își redescopereau astfel și la oraș atașamentul față de natură.

Grădinile (*horti*, plural de la *hortus*), aflate inițial la marginea Romei, au ajuns să fie incluse în incinta orașului. Din domenii private (*villae*), grădinile și parcurile au devenit în timp spații publice de recreere. Printre cele mai cunoscute erau *Horti Luculliani* – numite după Lucullus, general roman care se retrăsese din viața publică pentru a se dedica tihnei (*otium*). Aceste grădini se aflau pe colina Pincius, acolo unde acum se află Piazza di Spagna și, parțial, Villa Borghese, faimoase locuri de relaxare și astăzi.

Modelul grădinii romane s-a răspândit nu doar în Italia, ci în întreaga lume occidentală, iar parcul, ca spațiu natural amenajat arhitectural, a devenit un element central al oricărui oraș.

NON MULTA, SED MULTUM

Mens sana in corpore sano

„Minte sănătoasă într-un corp sănătos”

Expresia, azi o deviză a activității sportive, necesară pentru o bună stare de spirit, își are originea în versurile poetului Iuvenal: „De-ar avea tinerii noștri și minte sănătoasă, precum le e trupul”.

Grădina romană cu peristil a Vilei Getty din Pacific Palisades, Los Angeles. Getty Villa a fost copiată după o *villa* romană antică autentică, îngropată de o erupție a Vezuviului.

▷ Băi – Terme

Înainte de a lua masa de seară, romanii obișnuiau să meargă să-și curețe corpul la baie – *balneum* (la plural, *balnea* – băi). Obiceiul a fost preluat de la greci. Este însă meritul romanilor de a fi făcut din igiena și îngrijirea corpului un element fundamental al civilizației europene.

În epoca imperială au apărut băile publice – *thermae*. Atunci au fost construite la Roma mai multe instalații balneare, cu sisteme de încălzire prin podea. Printre cele mai cunoscute sunt Termele împăratului Caracalla, inaugurate în 216 p.Ch., și Termele împăratului Dioclețian, cele mai mari din câte a cunoscut lumea antică.

Termele romane
din Bath, Anglia

Termele lui Caracalla: **a** reconstituire și **b** ruinele de azi

Un cetățean roman care intra la terme își lăsa întâi hainele la vestiar, apoi avea de ales între mai multe săli: *tepidarium*, o sală cu apă caldă, *frigidarium*, una cu apă rece, și *caldarium*, sală cu bazine cu apă fierbinte. Existau maseuri care foloseau pentru masaj uleiuri parfumate; nu lipsea *sudatorium* (sauna), unde oamenii petreceau mai mult timp stând de vorbă; erau și locuri speciale unde se făcea gimnastică și mici magazine cu alimente (*popinae*). Termele imperiale aveau și bazine de înot, decorate în interior cu mozaicuri. Ceea ce înțelegem azi prin „băi“ și „spa“ sunt dezvoltările moderne ale termelor romane.

⊕ Masa

Romanii aveau trei mese principale într-o zi: micul dejun (*ientaculum*), prânzul (*prandium*) și cina (*cena*). Copiii care mergeau la școală luau cu ei o gogoasă (*adipatum*). Între prânz și cină putea să mai existe și o gustare (*merenda*).

Masa principală la romani era cina (*cena*), luată într-o sală de mese (*triclinium*). Cina începea cu un aperitiv (*gustatio*). În partea principală, cu mai multe feluri, erau servite diverse preparate din carne. Urma desertul, de obicei din fructe, dar și din alimente sărate care să stârnească setea. La final era prevăzut banchetul (*convivium*), la care se bea vin amestecat cu apă (*vinum*) și aproape niciodată vin curat, neamestecat (*merum*).

Otium

Romanii, firi practice, considerau că viața omului trebuie să stea în primul rând sub semnul lui *negotium* (treabă, activitate, implicare) și mai puțin sub semnul lui *otium* (odihnă, timp liber), întrucât cel din urmă poate duce la pasivitate, dezinteres. Din perspectiva activităților intelectuale însă, starea de *otium* era privilegiată: cultura, în general, necesită *otium*, adică timp pentru studiu sau creație (artistică, literară, științifică etc.). De aceea, chiar și pentru omul simplu, era recomandat un *otium* în care timpul să fie dedicat culturii. Relevantă pentru această concepție rămâne cugetarea filosofului Seneca: *Vita sine litteris mors est* – „Viața fără învățătură este moarte“.

Banchetul, frescă din Pompei, acum în Museo Archeologico Nazionale (Napoli)

In medias res – Aplicații

- Pe baza informațiilor de la *Fuit olim*, precizează semnificația următoarelor noțiuni moderne: „horticultură“, „stațiune balneară“, „băi“.
- Păstrăm din Antichitate o singură carte cu rețete culinare, cea a gastronomului Apicius (sec. I p.Chr.), o adevărată carte de bucate a Antichității. Mai jos este dată o astfel de rețetă:

DULCIA DOMESTICA:

Palmulas excepto semine, nuce vel nucleis vel piper tritum infercies. Sale foris contingis, frigis in melle cocto et inferes.

DULCIURI DE CASA:

Curmale fără **sâmbure** se umplu cu **nucă** sau semințe de pin sau piper pisat. Se presară pe deasupra cu **sare**, se **frig** în miere coaptă și se servesc.

Identifică în textul latinesc cuvintele care corespund celor scrise cu albastru în traducere.

- La moartea împăratului Theodosius (395 p.Chr.), Imperiul Roman se împarte în două, de Răsărit și de Apus. În tabloul de mai jos este reprezentat pe tron împăratul Apusului, Honorius, în timp ce vin la el mesageri care îl anunță că barbarii sunt pe cale să cucerească Roma. Valorificând informațiile de la *Fuit olim...* și *Auxilia*, oferă o interpretare scenei.
 - Într-un colț al sălii tronului, se află statuia primului împărat roman. Numește-l.
 - Statuia respectivă îl înfățișează pe împărat în ipostaza sa triumfală, în veșmânt militar și cu mâna dreaptă ridicată, ca și cum s-ar adresa soldaților/poporului. Care sunt diferențele față de imaginea lui Honorius (îmbrăcăminte, atitudine etc.)?
 - Cărui împărat i se potrivește cel mai bine noțiunea de *otium* și căruia cea de *negotium*?
 - Explică în ce fel ar putea exemplifica acest tablou opoziția dintre binele personal și binele public.

AUXILIA – REPERE

„Pentru supuși nu era o taină faptul că Honorius nu avea pasiuni, și prin urmare nici talente, că firea sa slabă și apatică era deopotrivă incapabilă să facă față îndatoririlor rangului său și să se bucure de plăcerile vârstei lui. În frageda sa tinerețe el făcuse oarecare progrese în exercițiul călăriei și în mânuirea arcului, dar curând părăsi aceste ocupații obositoare și hrănirea păsărilor deveni principala grijă de zi cu zi a împăratului din Apus, care a lăsat frâiele imperiului în mâinile tutorelui său. El își petrecea lungul somn al vieții, prizonier în palatul său, străin în țara sa și spectator răbdător și aproape indiferent al ruinei Imperiului de Apus, atacat în repetate rânduri și, în cele din urmă, răpus de armele barbarilor.“

Edward Gibbon, *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului Roman*

John William Waterhouse, *Favoriții împăratului Honorius*, 1883, Art Gallery of South Australia, Adelaide

Despre timp – tempus

Filosoful **Seneca** (sec. I p.Chr.) îi scria următoarea scrisoare prietenului său mai tânăr, Lucilius:

Dragul meu Lucilius,

Unele momente de timp ne sunt luate cu forța, altele fără să băgăm de seamă, altele ne scapă. Totuși, cea mai rușinoasă este irosirea timpului din nepăsare. Dacă ai sta să te gândești puțin, o mare parte din viață ni se scurge făcând rău, cea mai mare parte nefăcând nimic, toată viața făcând altceva decât trebuie. [...] Fă așadar, dragul meu Lucilius, ceea ce scrii că faci: îmbrățișează fiecare oră. Vei depinde mai puțin de ziua de mâine, dacă vei reuși să pui mâna pe ziua de azi. În timp ce suntem purtați peste tot, viața trece în goană pe lângă noi. Toate lucrurile ne sunt străine, numai timpul este al nostru. Natura ne-a dat în proprietate doar acest lucru fugar și alunecos, din care ne scoate oricine vrea. Și cât de mare este prostia oamenilor! Când e vorba de lucruri mărunte și fără valoare, de care poți face rost oricând, ei devin datori unii altora. Nimeni însă nu s-ar gândi că e dator cu ceva atunci când a primit timp. Și totuși acesta este singurul lucru pe care, oricât ai vrea, nu-l mai poți da înapoi.

Seneca, *Scrisori către Lucilius* 1, 1

Provocare

În grupe de 4 – 5 colegi, alcătuiți o listă de elemente/activități din viața voastră care nu înseamnă timp pierdut și o listă de elemente/activități care înseamnă, de fapt, pierdere de vreme. Comparați listele echipelor și discutați diferențele de opțiuni.

NON MULTA, SED MULTUM

Carpe diem

„Trăiește clipa!“

Expresia extrasă din versurile poetului Horatius semnifică importanța trăirii în prezent, nu în trecut sau pentru un viitor oricum nesigur, greu controlabil.

Bustul lui Seneca (sec. al XVII-lea), Muzeul Prado, Madrid

Primus inter pares – Evaluare

- 1 (1 p. x 2 = 2 p.) În următorul proverb apare un joc de cuvinte: în cadrul enumerației, fiecare substantiv își „pierde“ prima literă, devenind astfel un nou cuvânt. Recunoaște cazul substantivelor îngroșate și completează traducerea:

Amicus verus cognoscitur amore, more, ore, re.

Prietenul adevărat se recunoaște

Forme de bază (de dicționar): *amor, -is*; *mos, moris* = obicei, comportament; *os, oris* = cuvânt, vorbă; *res, rei* = lucru, faptă.

- 2 (0,5 p. x 6 = 3 p.) Completează mottoul școlii/universității cu terminația corectă de Abl. sg. – a/o/e –, în funcție de categoria arătată de formele de bază ale substantivului:

amor_ ac studi_ = prin iubire și studiu

amor, -is; studium, -i (Colegiul Bates, Lewiston, SUA)

ment_ et artifici_ = prin rațiune (minte) și cu îndemănare

mens, mentis; artificium, -i

(Universitatea Ryerson, Toronto, Canada)

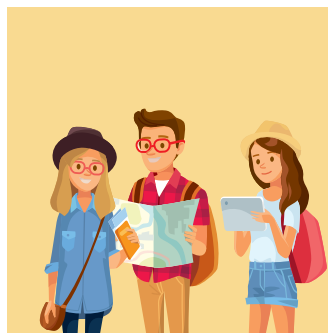
in lumin_ sapientia = înțelepciunea [stă] în lumină
lumen, luminis (Universitatea din Almería, Spania)

vincere caritat_ = învingi prin dragoste
caritas, caritatis (Liceul din Gokomere, Zimbabwe)

- 3 (1 p. x 4 = 4 p.) Menționează patru elemente/aspecte specific romane, referitoare la băile termale, masă sau odihnă, pe care le întâlnim și în societatea contemporană.

Total: 9 puncte + 1 punct din oficiu = 10 puncte

Lecția 8. Civitas Romana

Roma încă avea multe de dezvăluit celor trei prieteni. Le rămăsese în gând Circus Maximus (Circul cel mare), despre care citiseră în ghid și pe lângă care trecuseră când au vizitat colina Palatin. În timp ce Iulia caută pe o hartă de pe telefon drumul cel mai scurt, iar Luca se uită în ghid să vadă ce mai este de descoperit în zona Circului, Doris intră într-un magazin. Iese în scurt timp cu un suvenir practic: un tricou pe care era scris CIVIS ROMANUS SUM.

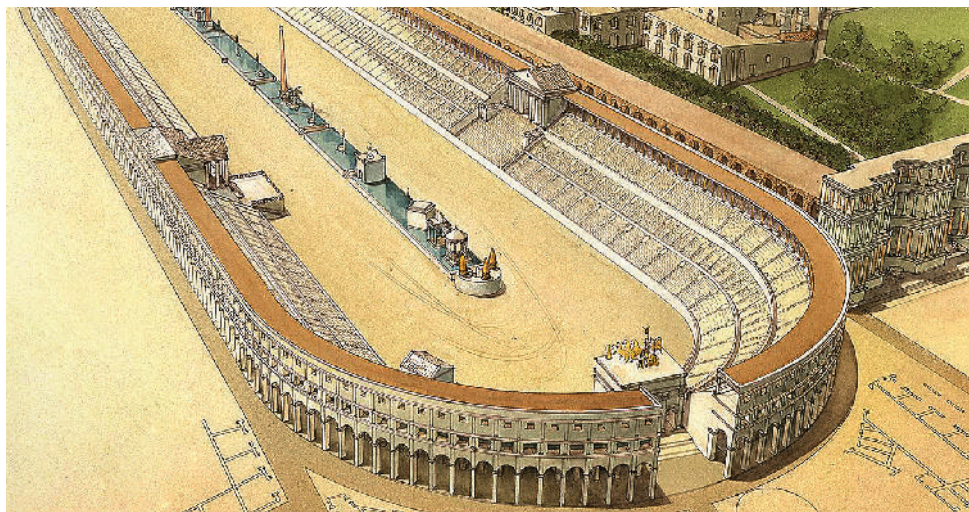
Quo vadis? – Încotro?

- 1 Având în vedere că *civis* înseamnă „cetățean“, ce înțeles are enunțul de pe tricou?
- 2 Care dintre sensurile din latină ale lui *civitas* (vezi *Nota bene*) este cel mai bine păstrat în cuvântul românesc moștenit *cetate*?
- 3 *Civitas* desemna în latină, în primul rând, cetățenii, uniți laolaltă prin **legi** (*leges*), care le ofereau **drepturi**, dar și **îndatoriri**. Poate fi această definiție valabilă și în zilele noastre? Notează în caiet câteva drepturi ale oricărui cetățean, dar și îndatorirea pe care o consideri cea mai importantă în raport cu ceilalți. Compară apoi răspunsul tău cu cele ale colegilor.
- 4 Ținând cont de toate sensurile termenului, cum se poate traduce titlul lecției?

NOTA BENE!

civitas, -atis = 1. totalitatea cetățenilor care alcătuiesc un stat, societate; 2. oraș; 3. cetățenie.

Latine dicta – Text în limba latină

Circus Maximus. Reconstituire

— Quo vadimus hodie?
— ?

— Ad Circum Maximum ire vultis?
— Vreți să mergem la Circus Maximus?

— Quid **erat** ibi?
— Ce?

Luca in libro suo legit:
.....:

AUXILIA – REPERE

Substantive:

liber, libri = carte
equus, -i = cal (equi – aici, N. pl.)
spectator, -is (aici la N. pl.)
sponsio, -onis = pariu (aici, Ac. pl.)
cursus honorum = cariera politică (ierarhia funcțiilor publice)

Adjective:

suus/sua = al său/a sa (adj. pron. posesiv)
facilis = ușor

Verbe:

lego, legere = a citi
curo, -ere = a alerga
clamo, -are = a striga, a aclama
facio, -ere = a face

Adverbe:

hodie = azi
ibi = acolo

– Ibi cursus bigarum et quadrigarum **erant**: equi **currebant**, spectatores **clamabant** et sponsiones **faciebant**.

– Acolo erau curse de care cu doi și cu patru cai:

– Imperator Caligula addictus **erat** circensibus. Equum suum tantum **amabat**, ut ei consulatum destinaret.

– Împăratul Caligula era dependent de jocurile din circ. Își iubea calul atât de mult, încât îl pregătea pentru consulat.

– Equum consulem facere **volebat**?! Equo cursus honorum non est facilis.

– Dorea să-l facă pe cal consul?! Pentru un cal,

– Per aspera ad astra.

– Pe căi anevoioase [se ajunge] la stele.

Cu ajutorul informațiilor de la *Auxilia* și *Memento!*, completează secvențele omise în traducere.

Caligula pe Incitatus, calul său favorit,
British Museum, Londra

Memento! – Ține minte!

Indicativul imperfect

Structura unei forme verbale la indicativ imperfect:

Temă + sufixul -ba + terminație	Formă completă
canta + ba + s	cantab as = (tu) cântai
canta + ba + tis	cantab atis = (voi) cântați

AUXILIA – REPERE

- La persoana I sg., terminația pentru indicativ imperfect este **-m**.
- La conjugarea a IV-a sufixul **-ba** devine **-eba**.

Modele de conjugare la indicativ imperfect (verbe cu conjugarea moștenită în română):

Conjugarea I CANTARE = a cânta		Conjugarea a II-a VIDĒRE = a vedea	Conjugarea a III-a DICĒRE = a zice	Conjugarea a IV-a AUDIRE = a auzi
cantab am	(eu) cânt am	vide bam	dice bam	audie bam
cantab as	(tu) cânt ai	vide bas	dice bas	audie bas
cantab at	(el/ea) cânt a	vide bat	dice bat	audie bat
cantab amus	(noi) cânt am	vide bamus	dice bamus	audie bamus
cantab atis	(voi) cânt ați	vide batis	dice batis	audie batis
cantab ant	(ei/ele) cânt au	vide bant	dice bant	audie bant

Verbul **esse** la indicativ imperfect = **era** + **terminație**: **eram, eras, erat, eramus, eratis, erant**.

In medias res – Aplicații

- 1 În tabelul cu modele de conjugare la indicativ imperfect este dată traducerea în limba română doar pentru formele verbului *cantare*. Completează în mod similar celelalte coloane ale tabelului cu traducerea formelor verbale.
- 2 În dialogul dintre cei trei prieteni (vezi rubrica *Latine dicta*) au fost evidențiate cu **verde** toate verbele la indicativ imperfect (cu excepția lui *esse*, marcat cu **roșu**). Notează-le pe caiet, menționând conjugarea, persoana și numărul fiecăruia.

- 3 Asociază formele verbale în latină de pe coloana din stânga cu echivalen-
tul lor în limba română de pe coloana din dreapta:

<i>auditis</i>	vedeți
<i>est</i>	erau
<i>videbamus</i>	auzeam
<i>estis</i>	auziți
<i>videtis</i>	sunteți
<i>erant</i>	vedeam
<i>audiebam</i>	este

- 4 Lucrați în perechi, împărțindu-vă sarcinile. Mai întâi **analizați** morfologic cuvintele îngroșate în traducere, stabilind cazul pentru substantive, respectiv modul, timpul, persoana și numărul pentru verbe; apoi **construiți** formele latinești echivalente, pornind de la formele de dicționar din paranteză, întregind astfel textul dat.

Model: In (*Colosseum*, -i – Abl.) *multi gladiatores* (*pugnare*).

În *Colosseum* luptau mulți gladiatori.

- (în) *Colosseum* – cazul Ac. > lat. *in* + Abl. = *Colosseo*
- luptau – indicativ imperfect, III, pl. > lat. = *pugnabant*

Gladiatores, qui servi, non cives (*esse*), semper pro (*libertas*, *libertatis* – Abl.) (*pugnare*).

Gladiatorii, care erau sclavi, nu cetățeni, întotdeauna luptau pentru libertate.

Spartacus, (*servus*, -i) ex (*Thracia*, -ae – Abl.), (*cogere*) gregem gladiatorum in Vesuvium (*mons*, *montis* – Ac.).

Spartacus, un sclav din Tracia, adună o ceată de gladiatori pe muntele Vezuviu.

Hi contra legionem (*Crassus*, -i) (*pugnare*). (*Spartacus*, -i) multi victorem (*videre*), sed victus est.

Ei luptă împotriva legiunii lui Crassus. Pe Spartacus mulți îl vedeau învingător, dar a fost învins.

NON MULTA, SED MULTUM

Sine iustitia, nulla libertas

„Fără dreptate (justiție), nu există nicio libertate.“

Expresia subliniază faptul că libertatea este dependentă de dreptate; în absența ei, nu poți fi de fapt liber, întrucât doar justiția îți poate proteja libertatea în raport cu ceilalți.

Palatul de Justiție din Assen (Olanda)

În drum spre Circus Maximus, cei trei prieteni aud o conversație în limba engleză între câțiva turiști și ghidul care îi însoțea. Un turist american îl întreabă pe ghid: „Circus Maximus was a circus with animals?“ (Circus Maximus era un circ cu animale?), iar ghidul îi răspunde „In fact, it was a stadium, where equestrian competitions took place.“ (De fapt, era un stadion unde aveau loc competiții ecvestre.) Prietenii remarcă faptul că unele cuvinte folosite în limba engleză seamănă cu cele din română sau latină, deși engleza nu este o limbă romanică.

Memento! – Ține minte!

Cuvinte de origine latină în limbi neromanice

În sec. I p.Chr. romanii cuceresc Germania (provincia istorică denumită astfel) și Britannia. Când popoarele germanice s-au stabilit în aceste teritorii începând cu sec. al V-lea p.Chr., populațiile locale erau deja romanizate; de aceea, chiar dacă locuitorii au preluat limba cuceritorilor, noile popoare au păstrat o serie de cuvinte din limba latină și au preluat apoi altele, prin împrumut.

În limba germană au pătruns cuvinte precum:

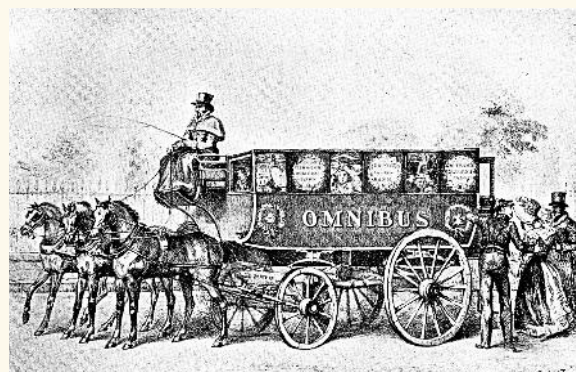
- *Kopf* – „cap“ (lat. *cuppa*, „pocal“, „pahar“ – prin asemănarea capului cu un recipient)
- *Kampf* – „luptă“ (lat. *campus*, „câmp“, de unde „câmp de luptă“)
- *Schule* – „școală“ (lat. *schola*)
- *Kaiser* – „împărat“ (lat. *Caesar* – supranumele pe care și l-au luat împărații romani de la numele marelui om politic și general)

În **limba engleză**, vocabularul de origine latină are o pondere importantă. Unii termeni sunt moșteniți, iar alții au fost preluați din latină prin împrumut: fie direct, fie prin intermediul limbilor romanice, în special franceză. Câteva exemple relevante:

Engleză	Latină	Engleză	Latină
• domeniul culinar			
cheese („brânză“)	caseus	butter („unt“)	buthyrum
wine („vin“)	vinum	fork („furculiță“)	furca („furcă“)
cook („a găti“)	coquere	kitchen („bucătărie“)	coquina
• transport			
car („mașină“)	carrus („car“)	street („stradă“)	(via) strata („drum pavat“)
transport	transportare	bus („autobuz“)	omnibus („pentru toți“)

Termenul *omnibus* desemna inițial o trăsură destinată transportului în comun, „pentru toți“, iar prin abrevierea cuvântului s-a ajuns la *bus*. Tot cu ajutorul limbii latine au fost creați termeni denumind realități moderne: *airplane* („avion“) este compus din două cuvinte latinești, *aer* („aer“) și *planus* („suprafață“).

Observăm deci că unele cuvinte latinești sunt „reciclate“ în limbile moderne și refolosite pentru a denumi o noțiune nouă, inexistentă în vremea romanilor, primind astfel un sens nou, specializat. Cu toții folosim termenul *computer*, pe care știm că româna l-a împrumutat din engleză, dar nu ne-am fi așteptat ca termenul englezesc să fie preluat din latină. Cu siguranță că românii nu aveau computere; verbul latinesc *computare* însemna „a calcula“, iar englezii l-au împrumutat pentru a desemna mașina care calculează singură.

„Omnibus“-ul lui George Shillibeer, primul vehicul de transport în comun al Londrei, 4 iulie 1829

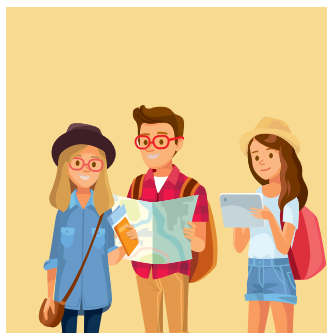

In medias res – Aplicații

- În conversația pe care o surprind cei trei prieteni, între un turist american și ghidul său, apar cinci cuvinte marcate cu bold: „In fact, it was a **stadium**, where **equestrian competitions** took place.“. Cu ajutorul dicționarului, stabilește care este etimonul lor latin (cuvântul de origine).
- Tastatura oricărui computer conține tastele *delete* și *enter*. Descoperă, cu ajutorul dicționarului de la sfârșitul manualului, etimonul celor două cuvinte.
- Termenul englezesc *airport* („aeroport“) este compus din două cuvinte latinești. Identifică-le cu ajutorul informațiilor de la *Memento!* și al dicționarului latin-român, precizându-le sensul.
- Mai jos sunt reproduse șase articole din *Declarația universală a drepturilor omului*. Organizați-vă în grupe de 4 – 5 colegi: fiecare grupă va alege un articol și va extrage cuvintele îngroșate, pentru care găsim un corespondent în limba română (provenit din același etimon latinesc). Precizați cărui cuvânt românesc îi corespunde, apoi căutați în DEX – varianta online – etimonul latin, aflat la finalul articolului de dicționar.

Model: *engl. discrimination* – *rom. discriminare* – *lat. discriminatio, -onis*

- Everyone has the right to life, **liberty** and **security** of **person**. No one shall be held in **slavery** or **servitude**.
 - No one shall be **subjected** to **torture** or to **cruel, inhuman** or **degrading treatment**.
 - The will of the **people** shall be the **basis** of the **authority** of government; this will shall be **expressed** in **periodic** [...] **elections**.
 - Everyone has the right to take **part** in the **government** of his country, **directly** or through [...] **representatives**.
 - Everyone has the right to **education**. Education shall be free, at least in the **elementary** and **fundamental** stages.
 - These rights and freedoms may in no **case** be **exercised contrary** to the purposes and **principles** of the **United Nations**.
- Și alte limbi germanice au preluat, mai ales prin împrumut, cuvinte din limba latină. Ce crezi că înseamnă în limba olandeză *Paleis van Justitie* (engl. *Palace of Justice*)?

În timp ce ocolesc Forul Roman pentru a ajunge la Circus Maximus, Doris, urmărind traseul pe harta din ghid, le arată prietenilor ruinele unei clădiri mari, care domină întregul peisaj: „— Știți ce a fost aici?“. Luca, ridicând din umeri: „— Nu pare un amfiteatru...“. Iulia, la fel de încurcată: „— Și nici vreun arc de triumf sau templu...“. Doris, citind atent din ghidul *sine qua non*: „— Este cea mai mare clădire din Forul Roman, o bazilică“.

NON MULTA, SED MULTUM

sine qua non (potest)
„fără de care nu se poate“

Expresie uzuală, folosită de obicei în formularea „o condiție *sine qua non*“.

Fuit olim... – A fost odată...

Viață publică – viață privată

Bazilica

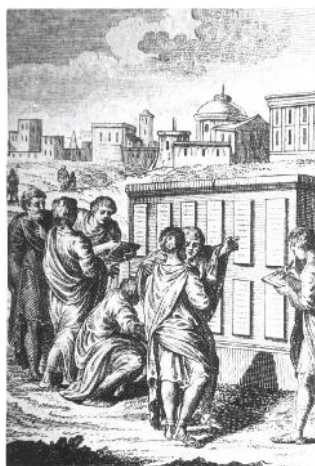
Bazilica (lat. *basilica*) era o construcție de mari dimensiuni care servea ca **tribunal**, dar și ca loc în care comercianții își încheiau afacerile. Planul ei era simplu: o sală mare în formă de dreptunghi, încadrată de coloane, care se prelungea printr-o nișă semicirculară (numită *absidă*), în care se afla masa de judecată. Una dintre cele mai vechi, din epoca republicană, era *Basilica Aemilia*, pe care anticii o considerau printre cele mai frumoase clădiri din Roma și ale cărei urme se mai pot vedea și azi în For.

În momentul în care religia creștină s-a impus în Imperiul Roman (sec. al IV-lea p.Chr.), creștinii și-au putut construi propriul **edificiu de cult**. Odată cu sporirea numărului de credincioși, a fost nevoie de construcții de dimensiuni mai mari. Atunci a fost preluat planul arhitectural al vechilor biserici romane civile pentru noile edificii cu rol religios. Așa se explică astăzi forma tipică a unei biserici, aspect care se poate observa prin compararea dintre reconstituirea interiorului Bazilicii Ulpia a lui Traian (2) și *Basilica di Santa Maria Maggiore* (1), care există și astăzi la Roma, datând din sec. al V-lea p.Chr. În limba română cuvântul „biserică“ este moștenirea termenului latinesc *basilica*.

Dreptul roman

Bazilicile aveau ca primă funcție găzduirea actului de justiție – procesele. La romani dreptul (*ius, iuris*) urmărea crearea și aplicarea unor legi care să asigure stabilitatea societății și să prevină excesul de putere al individului. De exemplu, încă din vremuri străvechi, în „Legile celor Douăsprezece Table“ (*Leges duodecim tabularum* – sec. al V-lea a.Chr.), erau interzise *privilegia*, legi care privesc un anume individ. Legile trebuie să aibă un caracter universal, idee considerată de romani temelie libertății și a egalității cetățenilor. De asemenea, era prevăzut dreptul oricărui cetățean de a face apel, adică de a contesta hotărârea unui magistrat. Cunoașterea legislației romane este indispensabilă pentru înțelegerea sistemelor juridice actuale, iar **dreptul roman** constituie o disciplină de studiu obligatorie pentru majoritatea facultăților de drept din lume.

Când doi oameni se judecau, ajungeau în fața unui magistrat (*pretor*), care examina mai întâi dacă acțiunea este întemeiată din punct de vedere juridic. Abia apoi se ajungea în fața judecătorului (*iudex*), unde oamenii veneau susținuți de către un *advocatus*, care însă nu primea vreo recompensă pentru ajutorul acordat. Numele lui înseamnă „cel chemat“. De aici a fost împrumutat cuvântul *avocat* în limba română. Pledoaria în fața judecătorului era susținută de către un *orator* care, prin forța cuvântului, încerca să-l convingă pe judecător și publicul să dea dreptate clientului său. Judecătorul lua decizia după ce asculta ambele părți din proces și audia martorii. Printre cei mai cunoscuți oratori/avocați romani au fost Cato cel Bătrân și Cicero.

Gravură prezentând
Legile celor Douăsprezece Table

1

2

NON MULTA, SED MULTUM

• Audiatur et altera pars

„Să fie ascultată și cealaltă parte.“
Principiu de drept potrivit căruia o judecată corectă trebuie să aibă loc prin ascultarea argumentelor ambelor părți (ale acuzării și ale apărării).

• de iure – de facto

„de drept“ – „de/în fapt“
Marchează opoziția dintre ceea ce este legal și ceea ce există în realitate, dar nu este întemeiat legal.

• Fiat iustitia, pereat mundus

„Să fie dreptate, chiar de-ar pieri lumea.“
Dictonul sugerează că adevărul și dreptatea sunt valori absolute, mai importante decât lumea însăși.

In medias res – Aplicații

1 Arhitectura bazilicilor romane s-a conservat în numeroase alte bazilici creștine de-a lungul întregii Europe. Căutând informații pe internet, asociază imaginile alăturate cu numele de mai jos, precizând orașul și țara în care se află fiecare:

- Bazilica San Pietro
- Bazilica Sacré-Coeur

1

2

2 Un enunț din „Legile celor XII Table” se află azi înscris pe multe embleme moderne. Tradu-l cu ajutorul dicționarului și explică, în 20 – 30 de cuvinte, de ce crezi că a fost luat ca model.

Salus rei publicae suprema lex esto.

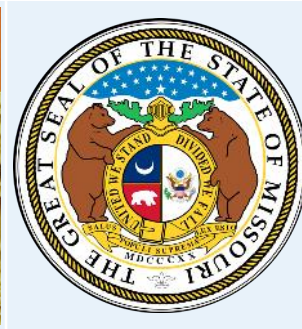
(rei publicae – G. sg., v. *respublica*; esto = să fie)

Blazon al armatei italiene

Inscripție în Parlamentul elvețian

Emblemă a Statului Missouri (SUA)

Universitatea Duquesne, Pittsburgh (SUA)

3 În Antichitate, a fi cetățean roman (*civis Romanus*) era o garanție că, spre deosebire de alți oameni, beneficiazi de mai multe drepturi, printre care: dreptul de a vota, dreptul de a ocupa o funcție în stat, dreptul de a deține proprietăți, dreptul de a te căsători și a avea o familie, dreptul de a te apăra la tribunal. Sunt comparabile drepturile unui cetățean roman cu cele ale unui cetățean european din zilele noastre? Argumentează, în fața colegilor.

4 Plecând de la informațiile de mai sus despre dreptul roman, exprimă un punct de vedere, în 60 – 100 de cuvinte, în care să explici dacă principiile de drept de acum două mii de ani și se mai par valabile și în zilele noastre.

Ocolind ruinele Bazilicii lui Maxentius și înaintând pe lângă Colosseum și Arcul lui Constantin, cei trei prieteni urmează drumul de pe hartă la umbra copacilor de pe Palatin. Nu după mult timp, li se deschide în față un întins platou înverzit. Erau de fapt acolo unde, acum două mii de ani, numeroși concurenți se întreceau pentru a dobândi gloria în Circus Maximus.

Mysterium – Explorare și descoperire

ROMANAE CIVITATI VETEREM GLO RESTITUI

AUXILIA – REPERE

vetus (adj., Ac. **veterem**) =
vechi
restitui = am redat,
am restituit

Traducerea: _____

- 2 Numește un sport modern care se aseamănă cu vechile curse de care ce aveau loc în Circus Maximus. În ce constau asemănările?
- 3 Lucrând în perechi, identificați asemănările și diferențele dintre un teatru și un amfiteatru roman. Rezumați informația în caiete.

NON MULTA, SED MULTUM

Panem et circenses „Pâine și circ“

Expresia, care îi aparține poetului roman Iuvenal, subliniază lipsa de implicare a cetățenilor, în vremea imperiului, în exercitarea puterii și alegerea conducătorilor. Practic, poporul nu-și mai dorea decât mâncare și distracție – competiții sportive/spectacole de Circ.

Cogito, ergo sum – Deschideri. Reflecții

Quid est civitas? – Ce este societatea (cetatea)?

Nimic nu e mai rezistent și mai puternic decât un popor unit, care nu pierde o clipă din vedere asigurarea existenței sale și libertatea; într-un asemenea stat, în care au toți același interes, e foarte ușor să se înțeleagă unii cu alții; neînțelegerile se iscă din deosebirile de interese, căci interesul unuia se opune intereselor altuia. [...] De aceea, întrucât legea e legătura societății civile (lex est vinculum civilis societatis), iar dreptul pe care-l acordă legea este egal pentru toți, prin ce legătură de drept poate fi menținută o societate, dacă cetățenii nu sunt egali? Căci dacă nu e potrivit ca averile să fie egale, dacă mințile tuturor nu pot fi egale, atunci trebuie să fie egale cel puțin drepturile acelor cetățeni care trăiesc laolaltă în același stat. Într-adevăr, ce este societatea (civitas) dacă nu avem toți aceleași drepturi?

Cicero, *Despre stat*, I,49

Provocare

Crezi că ideile exprimate de Cicero mai sunt valabile în societatea de azi? Indiferent dacă răspunsul tău este DA sau NU, justifică-l într-un text de 60 – 80 de cuvinte.

Primus inter pares – Evaluare

- 1 a (0,50 p. x 5 = 2,50 p.) Analizează morfologic, precizând conjugarea, modul, timpul, persoana și numărul următoarelor verbe: *veniebatis, veniunt, venit, rego, regebam*.
Forme de bază (de dicționar): *venio, venire* = a veni; *rego, regere* = a domni, a conduce.
- b (0,50 p. x 5 = 2,50 p.) Tradu în limba română formele verbale analizate mai sus.
- 2 a (0,50 p. x 2 = 1 p.) Precizează ce sens au în limba română termenii îngroșați din secvența citată mai jos din *Declarația universală a drepturilor omului*:
„Everyone has the right to freedom of **opinion** and **expression**.“
- b (0,50 p. x 2 = 1 p.) Transcrie din DEX – varianta online – etimonul (cuvântul de origine) pentru fiecare dintre cuvintele scrise îngroșat.
- 3 (2 p.) În numeroase reprezentări artistice, din Antichitate până în zilele noastre, justiția apare personificată: legată la ochi, ținând într-o mână o balanță, iar în cealaltă o sabie. Pornind de la celebra expresie „Justiția este oarbă“, scrie un text de 20 – 30 de cuvinte, în care să oferi o explicație pentru modul în care este reprezentată.

Total: 9 puncte + 1 punct din oficiu = 10 puncte

Primus inter pares Evaluare sumativă

I. (1,8 puncte) Citește textul.

— O, Șoarece! Nu cumva știi cum se iese din balta asta? Am obosit de când tot înot pe-aici. O, Șoarece! Alice gândea că așa este corect să te adresezi unui șoarece; era prima dată când făcea una ca asta, își amintea însă că văzuse în Gramatica Latină a fratelui ei: „un șoarece — al unui șoarece — unui șoarece — un șoarece — o, șoarece!“ Șoarecele o privi țință și parcă i se păru că-i face semn, clipind nițel dintr-un ochișor, dar de spus nu spuse nimic.

(Lewis Carroll, *Alice în Țara Minunilor*)

caz	română	latină
N.	șoarece	mus
G.	al/a/ai/ale șoarecelui	muris
	șoarecelui	mur...
	șoarece	mur...
V.	o, șoarece	mus

Reconstituie pagina din manual.

- (4 x 0,25 p. = 1 p.) Completează tabelul de mai sus, deducând cazurile și terminațiile.
- (2 x 0,2 p. = 0,4 p.) Precizează cazul omis de Alice și scrie forma substantivului *mus* la cazul respectiv.
- (0,4 p.) Notează cuvântul cu același sens, înrudit cu latinescul *mus*, care se regăsește și în limba engleză.

(Indiciu: se mișcă repede și mută săgeata dintr-o parte într-alta a ecranului computerului.)

II. (4,2 puncte) Citește versurile.

„Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume
Că-n aste mâni mai curge un sânge de _____,
Și că-n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un nume
Triumfător în lupte, un nume de _____!“

- (3 x 0,2 p. = 0,6 p.) Menționează autorul poeziei, titlul și precizează ce reprezintă ea pentru statul român. Formulează răspunsul într-un singur enunț.
- (2 x 0,3 p. = 0,6 p.) Completează lacunele din text.
- (3 x 0,2 p. = 0,6 p.) Identifică în text trei cuvinte moștenite din limba latină.
- (2 x 0,2 p. = 0,4 p.) Numește o construcție prin care împărații romani își celebrau triumfurile militare, exemplificând cu un monument reprezentativ.
- (2 p.) Tradu în limba română: *SPQR imperatori Traiano, Nervae filio, columnam in foro dedicavit.*
Lexic: *forum*, *-i* = for; *dedicavit* = a/au dedicat.

III. (3 puncte) Notează în a doua coloană, în dreptul fiecăruia dintre cele șase cuvinte din prima coloană, litera corespunzătoare imaginilor de mai jos, iar în a treia coloană precizează sensul cuvintelor latinești în limba română.

<i>theatrum</i>		
<i>columna</i>		
<i>thermae</i>		
<i>amphitheatrum</i>		
<i>horti</i>		
<i>iustitia</i>		

Se acordă 1 punct din oficiu.
Total: 10 puncte

Proiect

Tema proiectului: Arcurile de triumf ale lumii moderne

Modul de lucru:

- formați patru echipe;
- alegeți (prin negociere sau prin tragere la sorți) câte una dintre cele patru teme din lista de mai jos.
 - a Arcul lui Titus în reinterpretări moderne
 - Arcul de Triumf din Paris (Franța)
 - Arcul de Triumf din București (România)
 - Washington Square Arch, Washington (SUA)
 - b Arcuri care celebrează victorii militare ale unor state moderne
 - Wellington Arch, Londra (Marea Britanie)
 - Arcul de Triumf Narva, Sankt Petersburg (Rusia)
 - Arcul de Triumf din Chișinău (Rep. Moldova)
 - c Arcuri în scop monumental, urbanistic
 - Arcul de Triumf din Barcelona (Spania)
 - Grand Arche, Paris (Franța)
 - Roosevelt Arch, Parcul Național Yellowstone (SUA)
 - d Arcuri de triumf dincolo de hotarele Europei
 - Monumentul Revoluției, Ciudad de México (Mexic)
 - Arcul Victoriei, Paghman (Afganistan)
 - Arcul de Triumf din Phenian (Coreea de Nord)
- alcătuiți prezentări tematice ale moștenirii culturale și arhitecturale a arcurilor de triumf romane, pe baza surselor digitale indicate de profesor. Pentru fiecare arc, prezentarea sub formă de poster sau material video va include:
 - imagini reprezentative;
 - datare și localizare (informații succinte);
 - evenimentul comemorat/celebrat prin monument;
 - aspecte semnificative legate de contextul istoric sau de construcția lui; sursa de inspirație;
 - elemente comune cu arcul de triumf tipic roman.
- expuneți posterele sau proiectați materialele video și alegeți câte un reprezentant al grupei pentru a le prezenta; puneți apoi întrebări, faceți eventuale sugestii privind conținutul, discutați pe marginea celor aflate și, important, notați în caiete informațiile pe care le considerați interesante.

Arcul de Triumf din București a fost proiectat de Petre Antonescu, iar construcția a fost terminată în 1936

Autoevaluare/Interevaluare:

- la finalul prezentării temei de proiect, echipa completează punctajele de pe fișa de evaluare oferită de profesor (punctajele se stabilesc prin negociere în cadrul echipei);
- în mod similar, celelalte echipe din proiect realizează interevaluarea temei prezentate;
- profesorul face media punctajelor acordate prin autoevaluare și interevaluare, prezintă propriul punctaj și discută cu echipele eventualele diferențe.

U3

Europa – o călătorie spre origini

Lecția 9	84	Dei et homines
Lecția 10	94	Itinera: Pompei
Lecția 11	102	Itinera: Graecia
Lecția 12	110	Europa
Evaluare	116	
Proiect	117	

Vila Liviei, soția lui Augustus. Frescă din *triclinium*, sala de mese, cca. 20 a.Chr. – detaliu. Fresca înfățișează o grădină ideală a Italiei antice, adusă în interiorul casei. Pictura murală romană, în stilul numit pompeian, după orașul care a dezvăluit lumii cele mai frumoase picturi antice, a devenit un model pentru arta plastică europeană prin detaliile rafinate, simțul proporțiilor și culorile vii.

Discobolul lui Myron – „Aruncătorul de disc“ al sculptorului Myron. O imagine care poate sintetiza principalele valori estetice pe care Antichitatea greco-romană le-a transmis Europei: un echilibru perfect al proporțiilor, concentrare fără încrâncenare, simetrie, ritm și armonie.

Lecția 9. Dei et homines

Luca, Iulia și Doris își doreau să afle mai multe despre zeii (*dei*) și oamenii (*homines*), care au fost asemenea zeilor: eroii romanilor. Trecuseră în For pe lângă ruinele templelor lui Saturn și al lui Venus, iar lângă Circus Maximus admiraseră micul templu dedicat lui Hercules. Ar fi vrut să existe însă un loc în care să poată afla câte ceva despre toți zeii romanilor. Cum nu știau încotro să se îndrepte, hotărâsc să se oprească într-una dintre micile piețe din inima Romei pentru a consulta ghidul. Clădirea din fața lor părea și ea un templu, dar în ghid nu apărea numele niciunui zeu. Deciși să intre, descoperă și numele clădirii: Panteon.

Cupola
Panteonului
văzută din interior

Panteonul lui
Agrippa, Roma

Quo vadis? – Încotro?

- 1 Numele zilelor în care mergi la școală (luni, marți, miercuri, joi și vineri) își au originea în numele unor zeități romane, plecând de la formulele: *Lunae dies*, *Martis dies*, *Mercurii dies*, *Iovis dies*, *Veneris dies*. Tradu, cu ajutorul dicționarului, aceste sintagme și descoperă și căror planete sau corpuri cerești din sistemul solar le corespund aceste divinități.
- 2 Numele mai multor luni din calendar provin de la numele unor zei romani, printre care ianuarie (de la numele zeului Ianus) și martie (de la numele lui Mars, zeul războiului). Plecând de la imaginile de mai jos reprezentându-l pe Ianus și de la funcția/rolul lui Marte, dezbateti în clasă de ce credeți că lunile purtau acest nume.

Ianus
pe o monedă romană

Ianus Bifrons „Ianus cu două fețe”,
Muzeul Vaticanului

AUXILIA – REPERE

Panteon

Este un templu consacrat cultului tuturor zeilor (în greacă, *pan*, „tot” și *theos*, „zeu”). La Roma se păstrează până azi Panteonul lui Agrippa – general și arhitect din vremea împăratului Augustus. Panteonul are un portic împodobit cu coloane corintice, deasupra cărora se poate citi: *M·AGRIPPA·L·F·COS·TERTIVM·FECIT*, inscripție prescurtată pentru „Marcus Agrippa, fiul lui Lucius, l-a construit, pe când era consul pentru a treia oară”. În epoca medievală, Panteonul a fost transformat în biserică și îndeplinește acest rol și astăzi.

NON MULTA, SED MULTUM

Hannibal ad portas – „Hannibal la porți”

Expresie rămasă proverbială, exprimând un pericol foarte apropiat. În anul 217 a.Chr., Hannibal îi înfrânge pe romani lângă lacul Trasimenus și, un an mai târziu, la Cannae – una dintre cele mai mari bătălii ale Antichității. Hannibal se îndreaptă apoi către Roma, rămasă fără armată de apărare. Ajuns „la porțile” Romei, el ezită însă să o atace. Romanii, înspăimântați, au cerut ajutorul zeilor așezând statuile celor doisprezece zei principali (*panteonul*) pe șase altare, înainte de a le aduce sacrificii.

Latine dicta – Text în limba latină +

Luca, Iulia et Doris librum Titi Livii „Ab Urbe condita“ legunt.
Luca, Iulia și Doris citesc cartea lui Titus Livius, „De la întemeierea Romei“.

Hannibal erat ad portas Romae.
.....

„Sex pulvinaria in conspectu fuerunt,
Au fost aduse în față șase altare,

Iovi ac Iunoni unum,
.....

alterum Neptuno ac Minervae,
.....

tertium Marti ac Veneri,
.....

quartum Apollini ac Dianae,
.....

quintum Vulcano ac Vestae,
.....

sextum Mercurio et Cereri.“
.....

(Titus Livius,
De la întemeierea
Romei, 22.10.10)

Completează secvențele omise în traducere cu ajutorul cuvintelor de la *Auxilia* și al informațiilor de la *Non multa sed multum* și *Fuit olim!*

Altar cu *Dei consentes*
„Cei doisprezece zei principali“,
găsit la Gabii, Italia, azi la Muzeul Luvru

AUXILIA – REPERE

Numerale:

- unum** = unul
- alterum** = al doilea
- tertium** = al treilea
- quartum** = al patrulea
- quintum** = al cincilea
- sextum** = al șaselea

Conjuncție:

ac = și

Memento! – Ține minte!

Elemente de flexiune în limba latină și în limba română

În limba latină, la fel ca în română, adjectivul este partea de vorbire flexibilă care exprimă o calitate a unui obiect sau a unei persoane: ex.: (masculin) *clarus*, „vestit“, (feminin) *clara*, „vestită“, (neutru) *clarum*, „vestit“. El se acordă cu substantivul în gen, număr și caz, situație moștenită și în limba română:

acordul adjectivului	masculin	feminin	neutru
nominativ	<i>bonus civis</i> „cetățean bun“	<i>bona dea</i> „zeiță bună“	<i>bonum somnium</i> „vis bun“

Pentru formarea gradelor de comparație, în latina clasică se foloseau sufixe. În limba vorbită însă, exprimarea gradelor de comparație se făcea fie cu ajutorul adverbului **magis**, „mai degrabă, mai mult“, fie cu adverbul **plus**, „mai mult“ + adjectivul la gradul pozitiv: ex.: *magis clarus*, „mai vestit“. Adverbul *magis* s-a moștenit în limba română în forma **mai** (*mai frumos*) și în spaniolă (*más hermoso*), în timp ce *plus* s-a păstrat în italiană (*più*) și în franceză (*plus*).

Pentru superlativ, s-a folosit și adverbul **forte**, „tare“, care s-a moștenit în românescul **foarte**, cu care formăm azi superlativul absolut. În latină, câteva adjective foarte vechi și foarte des folosite își formau gradele de comparație în mod neregulat:

pozitiv	comparativ	superlativ
<i>bonus</i> „bun“	<i>melior, melius</i> „mai bun“	<i>optimus</i> „foarte bun“ / „cel mai bun“
<i>malus</i> „rău“	<i>peior, peius</i> „mai rău“	<i>pessimus</i> „foarte rău“ / „cel mai rău“
<i>magnus</i> „mare“	<i>maior, maius</i> „mai mare“	<i>maximus</i> „foarte mare“ / „cel mai mare“
<i>parvus</i> „mic“	<i>minor, minus</i> „mai mic“	<i>minusimus</i> „foarte mic“ / „cel mai mic“
<i>multi</i> „mulți“	<i>plures</i> „mai mulți“	<i>plurimi</i> „foarte mulți“ / „cei mai mulți“

NOTA BENE!

În fața formelor de comparativ împrumutate în limba română (ex.: *ulterior, posterior, superior, inferior*) **nu** se poate folosi adverbul **mai**, pentru că ele au deja un sens comparativ. De asemenea, în fața formelor de superlativ împrumutate în română (ex.: *maxim, minim*) **nu** se poate pune niciodată adverbul **foarte** și nici **cel mai**, întrucât ele se află deja la gradul superlativ, iar o asemenea utilizare ar fi un **pleonasm**. Nu în aceeași categorie intră și *optimist* sau *pesimist*, care admit gradele comparativ și superlativ.

Unele adjective sunt derivate din adverbe sau prepoziții. Iată mai jos câteva exemple care ne sunt de folos și azi pentru a înțelege mai bine limba română:

prepoziție sau adverb etimon	comparativ	superlativ
<i>extra</i> „afară“	<i>exterior</i> „care este în afară“	<i>extremus</i> „cel mai din afară“
<i>post</i> „după“	<i>posterior</i> „următor“	<i>postumus</i> „cel din urmă“
<i>supra</i> „deasupra“	<i>superior</i> „care este mai sus, superior“	<i>supremus</i> „cel mai înalt“
<i>infra</i> „dedesubt“	<i>inferior</i> „care este mai jos, inferior“	<i>infimus</i> „cel mai de jos, ultimul“

In medias res – Aplicații

- Alege varianta corectă și apoi tradu propozițiile. Verifică mai întâi în dicționar genul substantivelor.
Model: **Iuppiter est maximus / maxima / maximum.** (pentru că „Iuppiter“ este de genul masculin)
Traducere: **Iuppiter este cel mai mare.**
 - Amicitia est aeternus / aeterna / aeternum.
 - Vita non est longus / longa / longum.
 - Lupus est malus / mala / malum.
 - Templum est magnus / magna / magnum.
- Explică, cu ajutorul DEX-ului, sensul din limba română al următoarelor cuvinte, folosind cunoștințele de limbă latină de la *Memento!*
Model: **peiorativ** = „care are un sens defavorabil“. Vine din latinescul *peior* „mai rău“, formă de comparativ de la *malus*, „rău“.
 - minus • maximal • pesimist • maior • pluridimensional • optimist • minimal**
- Sesizează dacă există sau nu există greșeli de limbă română în enunțurile de mai jos. Acolo unde există greșeli, explică-le prin raportare la limba latină și oferă o variantă corectă, păstrând înțelesul general al propoziției. Propozițiile corecte nu trebuie modificate în niciun fel.
Model: **Este mai inferior decât ceilalți concurenți.** (*inferior* este o formă de comparativ în latină, nu poate primi adverbul *mai*).
Variantă corectă: **Este inferior celorlalți concurenți.**
 - Elevii, deși foarte pesimiști, au fost cazați în cele mai optime condiții.
 - Sunt foarte optimist și sper să trec la un nivel mai superior.
 - Deși era conducătorul suprem, a trebuit să suporte cele mai extreme condiții de trai.
 - Avea șanse infime de reușită, pentru că era inferior celorlalți.

Cei trei prieteni aveau încă în minte numele zeilor, pe care reușiseră să le descifreze în textul lui Titus Livius. Luca se visa deja Iuppiter, în timp ce Doris și Iulia nu se puteau decide cine să fie Venus și cine Diana. Înaintea oricărei decizii, hotărâră să afle mai întâi câte ceva despre fiecare zeu în parte.

Fuit olim... – A fost odată...

Panteonul greco-roman

Romanii credeau în mai mulți zei (**politeism**) și considerau că succesul lor depindea de bunele relații pe care le aveau cu aceștia. Viața lor de fiecare zi se desfășura în funcție de sărbătorile religioase și de ritualurile pe care le aveau de îndeplinit. Romanii aveau doisprezece zei principali (*dei consentes*) – șase zei și șase zeițe – care formau panteonul Romei. Statuile lor aurite se aflau într-un templu dedicat lor, la poalele Capitoliului.

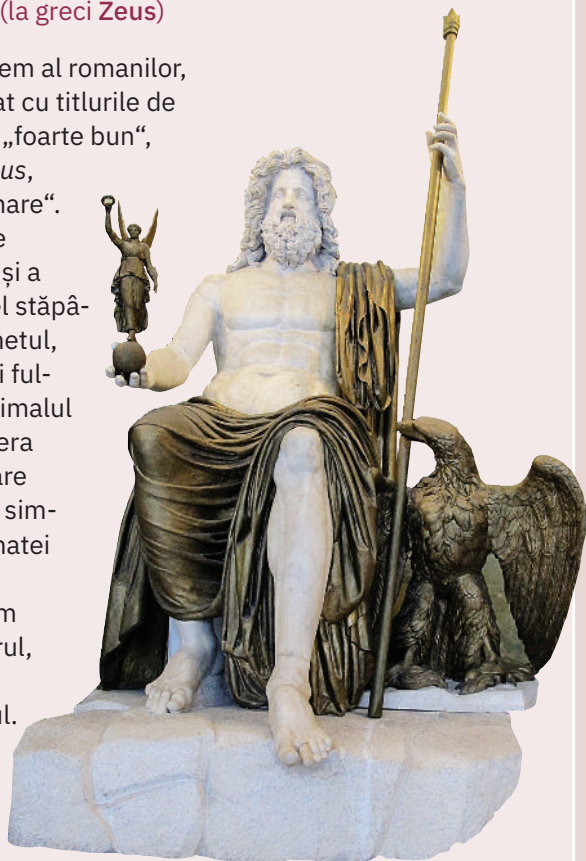
Porticus Deorum Consentium
(„Porticul celor doisprezece zei”), Forul Roman

Datorită puternicei influențe a civilizației grecești, divinitățile romane au fost asimilate cu zeii corespunzători din mitologia greacă, astfel încât se poate vorbi de un panteon comun greco-roman. Nu tuturor divinităților le era acordată aceeași importanță. Iuppiter, Iuno și Minerva erau cele trei zeițăți venerate pe Capitoliu în perioada clasică, „Triada capitolină”. Panteonul greco-roman era format din următorii zei:

Iuppiter (la greci Zeus)

Zeul suprem al romanilor, era adorat cu titlurile de *optimus*, „foarte bun”, și *maximus*, „foarte mare”. Divinitate a cerului și a luminii, el stăpâna trăsnetul, tunetul și fulgerul. Animalul preferat era acvila, care devine și simbolul armatei romane. Îl asociem cu sceptrul, tronul și fulgerul.

Iuno (la greci Hera)

Fică a lui Saturnus, era soția lui Iuppiter și mama lui Mars și a lui Vulcanus. Proteja femeile și nașterile acestora. Ca protectoare a puterii romane, era numită *regina*, „regină”. O asociem cu floarea de crin, cu vaca, găscă și păunul, animalele ei sacre.

Neptunus (la greci Poseidon)

Era zeul care stăpâna mările. Purta cu el un trident și conducea un car tras de animale monstruoase, jumătate cai, jumătate șerpi. Stătea în puterea lui să declanșeze cutremure. Îl asociem cu tridentul, calul și peștele.

Minerva (la greci Atena)

Se spune că se născuse complet înarmată din capul lui Iuppiter (Zeus). Era în primul rând zeița înțelepciunii, dar patrona de asemenea medicina, știința, arta și războiul. Simboliza forța însoțită de înțelepciune. Era înfățișată cu coif, lance și scut. Animalul ei preferat era bufnița. O asociem și cu măslinele.

Mars (la greci Ares)

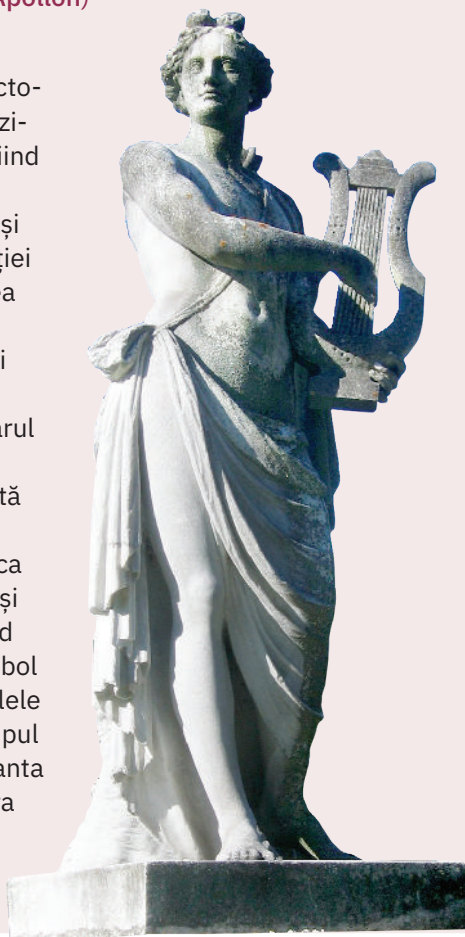
Mars (Marte) era zeul războiului. Cultul său este legat și de agricultură, și de venirea primăverii – pentru că atunci puteau reîncepe războaiele. Este, de asemenea, îndrumătorul tinerilor. Romanii îl considerau protectorul lor, căci era tatăl lui Romulus. Era reprezentat ca un bărbat înarmat cu coif, scut, sabie și sulică. Îl mai asociem și cu vulturul.

Venus (la greci Afrodita)

Era zeița iubirii, a frumuseții și a fertilității. Căsătorită cu Vulcanus (Hephaistos), ea îl iubea însă pe Marte. Era considerată străbuna romanilor, căci era mama lui Aeneas. Păsările ei favorite erau porumbeii, lebedele și vrăbiile. Îndrăgea trandafirii și mirtul.

Apollo (la greci Apollon)

Zeul al soarelui, Apollo era protectorul artelor, al muzicii și al poeziei, fiind adesea înconjurat de Muze. Era și un zeu al vegetației și al naturii. Putea fi însă și războinic, trimițându-și săgețile până departe. A avea darul profeției, de cultul său fiind legată apariția oracolelor. Era înfățișat ca un tânăr frumos și impunător, ținând uneori o liră, simbol al artelor. Animalele preferate erau lupul și delfinul, iar planta care îl definea era laurul.

Diana (la greci Artemis)

Soră geamănă a lui Apollo, era zeița vânătorii și a naturii neîmblânzite. Anticii o considerau o personificare a Lunii rătăcind prin munți. Era răzbu-nătoare, pedep-sindu-i pe mulți care au insultat-o. O întâlnim reprezentată cu un arc și o tolbă de săgeți, adesea alături de un cerb.

Vulcanus (la greci Hefaiostos)

Soț al zeiței Venus, era zeul focului și al prelucrării metalelor. Stăpâna vulcanii, care erau atelierelor sale. Era un meșter neîntrecut, fabricând arme pentru eroi și diverse alte obiecte pentru zei. Șchiop din copilărie, era de obicei reprezentat alături de uneltele sale. Îl asociem cu nicovala.

Vesta (la greci Hestia)

Soră a lui Zeus, zeița veghea focul din vatra casei. Era considerată astfel protectoarea căminului și a ordinii. Era simbolizată prin focul sacru care ardea în templele sale, păzit de vestale. Întruchipa ideea de Casă și familie.

Mercurius (la greci Hermes)

Era fiul, dar și mesagerul lui Iuppiter. Îi proteja pe negustori, fiind și un zeu al comerțului. Îi călăuzea pe drumeți, statuile sale fiind așezate la răspântii. Avea ca simboluri caduceul (o nua de aur cu două aripioare la vârf), pălăria cu boruri largi, sandalele înaripate și o pungă, simbol al câștigurilor obținute din comerț.

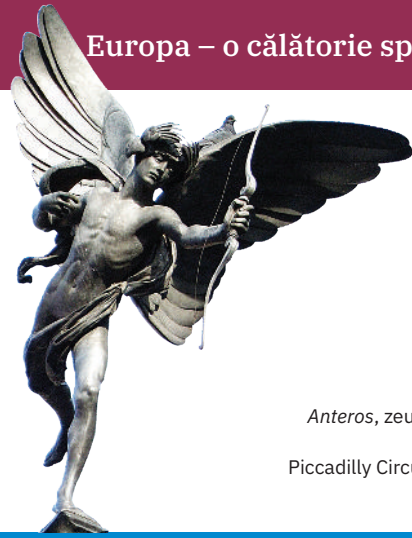

Ceres (la greci Demetra)

Era o divinitate a pământului cultivat, identificându-se cu zeița recoltei și în special a grâului. Era reprezentată printr-o femeie mai în vârstă, de obicei așezată, cu un sceptor. Simbolizând abundența, o asociem cu spicul, macul și porcul.

În afara celor douăsprezece divinități principale, mai existau și alți zei și zeițe care au jucat un rol important în mitologia greco-romană, precum: **Bacchus** (la greci Dionysos), zeul vinului, având ca atribut vița de vie; **Aesculapius** (la greci Asclepios), zeul medicinei, reprezentat cu un sceptru pe care se încolăceau doi șerpi, simbol actual al farmaciei; **Saturnus** (la greci Chronos), zeu al agriculturii și al timpului, reprezentat ținând o coasă; **Cupido** (la greci Eros), zeul iubirii, reprezentat adesea ca un copil cu sau fără aripi.

Anteros, zeul iubirii reciproce, fratele lui Eros, Piccadilly Circus, Londra, Anglia

In medias res – Aplicații

- În imaginea alăturată sunt principalii zei greco-romani, fiecare fiind reprezentat cu simbolurile sale. Identifică-i și menționează ce element te-a ajutat să-i recunoști.
- Cuvintele de mai jos au la origine numele unui zeu roman sau grec. Descoperă ce zeu se ascunde în spațele fiecărui cuvânt și explică sensul din română, în raport cu atributele zeului.
Exemplu: **vulcan = de la numele zeului Vulcan; munte din care țâșnește foc, atribut al zeului roman.**
• cereale • marțial • bahic • vestală
• jovial • ateneu • cronometru
- Mai jos sunt reproduse două proverbe latinești. Caută informații despre ele pe internet și explică ce sens au pentru tine, prin raportare la numele zeului la care fac referire. Dezbateți în clasă soluțiile găsite.
Quod licet Iovi, non licet bovi – „Ceea ce îi este îngăduit lui Iuppiter, nu-i este îngăduit unui bou.”
Non Saturnalia semper – „Nu sunt mereu Saturnaliile!”
- În ghidul de prezentare al Panteonului, Doris zărise și o monedă cu chipul împăratului care a refăcut acest monument. Ajut-o să descifreze ce scrie pe cele două fețe ale monedei, scrie pe caiet textul și tradu-l. Poate îi va fi de folos lui Doris și în descifrarea rândului din inscripția de la Sarmizegetusa.

Mysterium – Explorare și descoperire

ET VICTORIAM IOVI OPTIMO DEDICAVI

Traducerea: _____

AUXILIA – REPERE

dedicavi = am dedicat

Forma de genitiv a numelui *Iuppiter* este *Iovis*. De la rădăcina *Iov-* se formează și celelalte cazuri: dativ *Iovi*, acuzativ *Iovem*.

Luca, Iulia și Doris știau acum câte ceva nu doar despre principalii zei ai Romei, ci și despre cei ai Greciei. Dar oare unde aduceau romanii ofrande zeilor? Pentru fiecare zeu exista un loc special? Decisi să rezolve și acest mister, cei trei prieteni pornesc din nou către Forul Roman, unde își aminteau că văzuseră numele lui Saturn înscris pe frontispiciul unui ... templu.

Fuit olim... – A fost odată...

Arta greco-romană și moștenirea ei europeană

▷ Templul

Religia ocupa un loc foarte important în viața romanilor, iar **templul**, locul unde erau adorați zeii, era un edificiu fundamental al unei cetăți antice. El era un simbol al protecției pe care zeul o acorda oamenilor. Romanii au construit temple pentru zeii lor atât la Roma, cât și în provinciile pe care le-au cucerit.

Din punct de vedere arhitectural, templul este ridicat față de sol, pe un soclu (*podium*). Intrarea în templu se face urcând pe scări și trecând mai întâi prin *vestibulul* (*pronaos*) încadrat de coloane. De acolo se pătrunde în *cella* (*naos*), camera în care se afla statuia zeului, unde avea acces doar preotul. Această secțiune este încadrată de coloane pe jumătate îngropate în zid (*pilaștri*) – așa cum se poate observa într-un templu din vremea împăratului Augustus, cel mai bine conservat din Antichitate.

Templu din vremea lui Augustus, sec. I a.Chr., Nîmes, Franța

Templul lui Hadrian, machetă, Roma

In medias res – Aplicații

- 1 Câteva construcții moderne au împrumutat forma Panteonului de la Roma: Jefferson Memorial în Washington și Panteonul din Paris. Căutând pe internet, ajut-o pe Iulia să asocieze corect numele cu imaginile din dreapta.
- 2 Multe alte divinități sau personalități au avut închinat temple de-a lungul timpului la Roma și în alte provincii ale imperiului, precum: Augustus, Claudius, Caesar, Diana, Iuppiter, Mars sau Minerva. Lucrați în perechi și încercați să refaceți denumirea în latină a acestor temple.

Model:

Templul lui Augustus – *Templum Augusti*

NOTA BENE!

Numele **Panteonului** nu trebuie confundat cu cel al **Partenonului**, templu grecesc închinat zeiței Atena, aflat pe Acropola din Atena.

Judecata lui Páris

Zeii sărbătoreau nunta lui Peleus cu Thetis printr-un mare banchet, la care luau parte toți zeii din Olimp. Apollo cânta din liră, zeițele Athena, Artemis și Afrodita străluceau de frumusețe, prinzându-se în dans alături de Hermes, vestitorul zeilor, și de Ares, care dăduse uitării luptele cele crude.

Toți zeii se bucurau și se ospătau în veselie. Doar o zeiță nu lua parte la nuntă, căci nu fusese invitată: Eris, zeița discordiei. Jignită, Eris hotărî să se răzbune. Luă un măr de aur din grădina Hesperidelor, pe care scrisese următoarele cuvinte: „Celei mai frumoase“. Se strecură apoi în sala în care avea loc banchetul și aruncă mărul pe masa la care ședea zeii. Aceștia ridicară mărul și citiră cuvintele scrijelite pe coajă. Dar oare care zeiță era cea mai frumoasă?

Începu imediat o ceartă între trei zeițe: Hera, soția lui Zeus, Atena, zeița înțelepciunii, dar și a războiului, și Afrodita, zeița dragostei. Fiecare dintre ele considera că mărul i se cuvine. Cum nu cădeau la înțelegere, l-au rugat pe Zeus să fie arbitru.

Acesta însă nu acceptă să decidă el cine este cea mai frumoasă. Luă în schimb mărul, i-l dădu lui Hermes și îl trimise pe povârnișurile unui munte de lângă marea cetate Troia. Acolo, păstorul Paris, fiul cel mic al regelui Priam, regele Troiei, își ducea la păscut turmele. El urma să judece cine este cea mai frumoasă zeiță. Paris era păstor pentru că mama sa, Hecuba, visase la nașterea lui că el va aduce pieirea Troiei. De aceea fusese abandonat pe munte, unde însă fusese găsit și crescut de un slujitor al lui Priam.

Paris ducea o viață lipsită de griji atunci când la el sosiră Hermes și cele trei zeițe între care trebuia să aleagă. Primind poruncă de la Hermes să decidă care dintre zeițe era cea mai frumoasă, Paris se uita încurcat și nu putea să se hotărască. Atunci fiecare zeiță îi făcu câte o promisiune în schimbul alegerii: Hera îi făgădui că îi va da în stăpânire întreaga Asie; Atena îi promise glorie în războaie, iar Afrodita – că-i va da în căsătorie pe cea mai frumoasă dintre muritoare, pe Elena din Sparta. Paris nu stătu mult pe gânduri și îi dădu Afroditei mărul de aur.

Judecata lui Paris, frescă de la Pompei, sec. I p.Chr.

Judecata lui Paris, Harvard Art Collection, cca 1480

Judecata lui Paris, pictură de Guillaume Guillon Lethière, 1812

Eleonor Antin în cadrul expoziției *Helen's Odyssey* (2007)

Provocări

Judecata lui Paris a devenit încă din Antichitate o temă preferată a artiștilor. Ea a fost reprezentată în artă în nenumărate feluri, din Antichitate până în zilele noastre. Privește selecția de imagini de pe pagina anterioară și încearcă să răspunzi la următoarele provocări:

- 1 Caută într-un dicționar de mitologie sau pe internet informații despre următoarele personaje/locuri care au legătură, într-un fel sau altul, cu povestea lui Paris și a frumoasei Elena și alcătuiește o fișă cu fiecare dintre acestea: Prometeu, Thetis, Peleus, Ahile, Olimp, Hesperide, Troia, Hecuba, Priam, Elena.
- 2 Echivalează în latină numele zeilor pe care îi recunoști în imagini.
- 3 Identifică în imagini personajele principale din poveste și motivează-ți alegerea.
- 4 Există vreo legătură între Aeneas și unul dintre personajele din acest episod mitic? Motivează, indiferent dacă răspunsul tău este DA sau NU!
- 5 Într-una dintre imaginile de la pagina 92 apare reprezentată și Elena. Identific-o și explică-i atitudinea.
- 6 Cine crezi că este copilul care apare în două dintre imagini și lângă ce zeiță se află?
- 7 Dacă ai fi fost în locul lui Paris, ce ai fi ales? Motivează!

Elena din Troia interpretată de Diane Kruger în *Troy*, 2004

Cei trei prieteni, vorbind despre zei și mergând de la un templu la altul, nici nu-și dăduseră seama că ajunseseră la marginea Romei. O stradă lungă, pavată cu piatră, se deschidea în fața lor, printre copaci. O clădire din stânga le atrăgea atenția. Pe ea erau scrise câteva cuvinte de care mai auziseră: *quo vadis ...*

Biserica *Santa Maria delle Piante*, cunoscută și cu numele *Quo vadis, Domine!*, aflată la ieșirea din Roma, unde începe Via Appia

NON MULTA, SED MULTUM

Quo vadis?

„Încotro Te duci?”

Expresie cunoscută în formula completă *Quo vadis, Domine?* („Încotro Te duci, Doamne?”). Se spune că apostolul Petru, părăsind Roma de frica persecuțiilor îndreptate împotriva creștinilor, L-a întâlnit pe drum pe Iisus, care venea către oraș pe calea numită Via Appia. Adresându-I această întrebare, *Quo vadis, Domine?*, Iisus i-a răspuns: *Romam eo iterum crucifigi*, „Merg la Roma pentru a fi crucificat a doua oară”. Atunci Petru, înțelegând reproșul, s-a întors și el la Roma pentru a-și continua misiunea de apostol.

Primus inter pares – Evaluare

- 1 (1 p. x 2 = 2 p.) Numește două perechi de zei (soț-soție) și precizează atribuțiile fiecăruia.
- 2 (0,5 p. x 4 = 2 p.) Găsește un cuvânt derivat în limba română de la fiecare dintre următoarele forme de comparativ sau superlativ împrumutate din latină: *minor, optim, proxim, extrem*.
- 3 (0,5p. x 6 = 3 p.) Care au fost zeițele care pretindeau că sunt cele mai frumoase în *Judecata lui Paris*? Numește-le și precizează echivalentul latinesc al numelui lor.
- 4 (2 p.) Lângă Panteon există un magazin care vinde bucăți de marmură pe care sunt înscrise citate vestite în limba latină. Descifrează-l pe acesta, adaptat din poetul latin Terentius.

AUXILIA – REPERE

sine (+ Abl.) = fără
Ceres, -eris = (zeița) Ceres
friget = îngheață / este rece

Total: 9 puncte + 1 punct din oficiu = 10 puncte

Lecția 10. Itinera: Pompei

Ieșind din biserica *Quo vadis, Domine*, cei trei prieteni privesc drumul ce se deschide înaintea lor, printre chiparoși și câmpuri înverzite. O plăcuță îi anunță că este vorba de Via Appia. Copiii se uită în ghidul lor și află că Via Appia este unul dintre cele mai vechi și mai bine conservate drumuri romane.

– Vă gândiți la ce mă gândesc și eu...?

– Mai întrebă?! Să pornim!

VIA
APPIA ANTICA

Quo vadis? – Încotro?

- Romanii au construit cea mai eficientă și mai amplă rețea de drumuri din Antichitate. Amintește-ți de celebra afirmație „Toate drumurile duc la Roma” (pagina 16). Acea rețea rutieră se păstrează nu doar în mod concret, ca schelet pentru principalele artere ce străbat astăzi Europa, ci și în vocabular. Astfel, cuvântul *cale* își are originea în latinescul *callis*; *stradă* provine din (*via*) *strata* („drum pavat”), iar șosea din (*via*) *calceata* („drum bătut”). De ce crezi că s-au preocupat romanii atât de mult de rețeaua de drumuri? Ce avantaje le ofereau ele? Dezbate cu colegii importanța drumurilor, ieri și azi.
- Via Appia leagă Roma de Brindisi, trecând pe lângă Napoli. Napoli este cunoscut la noi mai ales pentru... napolitane, dar copiii se vor opri acolo dintr-un alt motiv: în apropierea acestui oraș se află Pompei, despre care știau că este cel mai bine conservat oraș antic. Acolo te poți plimba pe străzi, poți intra într-o casă romană și poți admira picturile de pe pereți. Acest fapt se datorează unui dezastru. Despre ce calamitate este vorba?
- Imaginează-ți că ești zeu și că ar trebui să alegi între: (1) a acoperi brusc un întreg oraș cu pământ, sacrificând astfel locuitorii, dar știind că orașul se va conserva, va fi descoperit în viitor și admirat în toată splendoarea lui de oameni din toate colțurile lumii, sau (2) a nu interveni cu nimic, fiind conștient însă de faptul că acel oraș se va autodistruge cu timpul: fie se va transforma și va pierde splendoarea de odinioară, fie va fi nimicim de războaie. Împărțiți-vă în două echipe: fiecare echipă va opta pentru una dintre posibilitățile pe care i le oferă statutul divin, argumentând în fața celorlalți de ce este preferabilă alegerea sa.

AUXILIA – REPERE

Substantive:

monumentum, -i (neutru) = monument
inscriptio, -onis = inscripție
annus, -i m. = an
tumba, -ae = mormânt
imago, -inis = portret, statuie
civis, -is = cetățean
miles, -itis = soldat
cohors, -rtis = cohortă
cohors praetoria = cohorta de gardă a generalului

Adjective:

sepultus, -a, -um = îngropat

Verbe:

vixit = a trăit
militavit = a slujit în armată

Latine dicta – Text în limba latină

Amici, per Viam Appiam euntes, multa **monumenta** cum **inscriptionibus** observant. Prietenii, mergând pe Via Appia, observă multe monumente cu inscripții.

Inscriptiones legunt:
Citesc inscripțiile:

– *Coniugi carissimae dulcissimae et pientissimae. Vixit mecum **annos XXI**.*
„– Soției mele foarte dragi și foarte dulci și foarte devotate. A trăit alături de mine 21 de ani.“

– **Tumbae** sunt. **Imagines civium** sepulcorum habent.
– Sunt morminte. Poartă chipul cetățenilor îngropați.

– Ecce altera inscriptio: *Quintus Valerius, Quinti filius, miles cohortis III praetoriae, militavit **annos XV**, vixit **annos XXX**.*

– Iată altă inscripție:

Tradu textul inscripției cu ajutorul informațiilor de la *Auxilia*.

AUXILIA – REPERE

Terminațiile de plural sunt următoarele:

Nominativ:

- ae (categoria I)
- i (masculinele și femininele din categ. II) / -a (neutrelor din categ. II)
- es (masculinele și femininele din categ. III) / -a (neutrelor din categ. III)

Acuzativ:

- as (I)
- os (m., f. II) / -a (n. II)
- es (m., f. III) / -a (n. III)
- a (neutrelor din orice categorie)

Genitiv:

- arum (I)
- orum (II)
- um / -ium (III)

Dativ/Ablativ:

- is (I)
- is (II)
- ibus (III)

Memento! – Ține minte!

Elemente de flexiune în limba latină și în limba română

În lecțiile trecute, ai învățat cazurile substantivelor și acum știi să le recunoști la numărul singular. Mai jos vei vedea care sunt formele de plural ale aceluiași substantive. Multe dintre ele apar în textul de la secțiunea *Latine dicta*. Nu este nevoie să le știi pe de rost. Acest tabel te va ajuta să înțelegi însă inscripțiile întâlnite de copii pe Via Appia și, mai ales, îți va servi pentru descifrarea inscripției de la Sarmizegetusa (vezi *Mysterium*, pagina 99).

Categorია de substantive	I			II			III		
	Forme de bază (N. sg., G. sg.)	lupa, -ae	murus, -i	templum, -i	rex, -gis	civis, -is	corpus, -oris		
Nominativul plural	lupae	muri	templa	reges	cives	corpora			
Acuzativul plural	lupas	muros	templa	reges	cives	corpora			
Genitivul plural	luparum	murorum	templorum	regum	civium	corporum			
Dativul plural (identice cu ablativul plural)	lupis	muris	templis	regibus	civibus	corporibus			

In medias res – Aplicații

- În textul de la rubrica *Latine dicta* apar mai multe substantive **la plural**. Identifică-le, notează-le pe caiet și menționează cazul la care se află și categoria din care face parte fiecare. Vei găsi și la *Auxilia* informații care să te ajute să afli categoria substantivelor.
Model: *amici* – caz N., categoria II.
- Unește fiecare temă (rădăcină) cu terminația potrivită, astfel încât să obții un substantiv **la plural**, și apoi alege traducerea din șirul dat:
Model: *camp-orum* (G.) = al câmpurilor
Morminte (N.), pentru corpuri (D.), inscripțiile (N. sau Ac.), drumurile (Ac.), al cetățenilor (G.).

corpor	ae
camp	as
civ	ium
vi	orum
tumb	es
inscription	ibus
- Cei trei prieteni află că Via Appia, cel mai important drum roman, a fost supranumit *Regina Viarum*. Tradu sintagma, aplicând informațiile de la *Memento!* și știind că *regina* înseamnă „regină“.

De-a lungul drumului, Luca, Iulia și Doris încearcă să citească inscripțiile de pe monumentele funerare. Astfel, ei trebuie să descifreze cifrele romane pentru a afla vârsta celor defunși sau, dacă e vorba de foști militari, numărul trupei din care au făcut parte. Își pun atunci întrebarea de ce romanii scriau cifrele cu litere... — Dar oare chiar au fost litere de la început?

Memento! – Ține minte!**Cifre romane – cifre arabe. Numeralul**

Observă, în tabelul alăturat, cum numărau romanii până la zece (numeralul cardinal), cum notau aceste numerale cu cifrele pe care le numim „romane“ și care este echivalentul în cifrele pe care le folosim astăzi (cifrele arabe).

Dar cum au apărut cifrele romane? În schimburile comerciale, pentru a număra până la zece, romanii au folosit ce aveau la îndemână, propriile mâini.

numeral cardinal	cifre romane	cifre arabe
unus (m.), una (f.), unum (n.)	I	1
duo (m.), duae (f.), duo (n.)	II	2
tres (m., f.), tria (n.)	III	3
quattuor	IV = IIII	4
quinque	V	5
sex	VI	6
septem	VII	7
octo	VIII	8
novem	IX = VIIII	9
decem	X	10

Înțelegem, așadar, că cifra folosită pentru 1, I, nu reprezintă un „i“ mare, ci un deget; 5 nu este tocmai un „V“, ci reprezentarea simbolică a mâinii, iar 10 nu este un „X“ propriu-zis, ci două mâini lipite.

Nici celelalte cifre romane nu au fost, la origine, literele pe care le cunoaștem:

Cifră romană	L	C	D	M
Cifră arabă	50	100	500	1.000

- 50 = L ⇒ de fapt, acest L era un V cu o linie verticală la mijloc, care însemna 5 x 10:

- 100 = C ⇒ acesta nu era altceva decât un X cu linia verticală la mijloc, adică 10 x 10:

C (și datorită faptului că vorbitorii au asociat semnul cu inițiala denumirii *centum* „o sută“)

- 1000 = M ⇒ acesta reprezenta, de fapt, o linie verticală și, de o parte și de alta, câte un C orientat în cele două direcții (100 x 10):

M (și prin asociere cu inițiala denumirii *mille* „o mie“)

- 500 = D ⇒ nimic altceva decât jumătatea dreaptă a semnului vechi pentru o mie: D

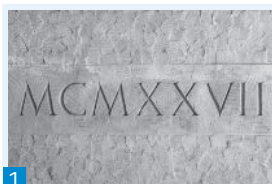
In medias res – Aplicații

1 Transformă în cifre romane:

57 93 158 199 419 1521 2019

Model: 57 = LVII

2 Nu de puține ori întâlnim și astăzi cifre romane, pe clădiri antice, moderne sau în alte situații. Transformă-le pe cele de mai jos în cifre arabe.

Fuit olim... – A fost odată...

Puterea romană. Armata

Via Appia era unul dintre principalele drumuri construite de romani. Complexa rețea rutieră romană nu a fost creată doar de dragul călătoriei sau doar cu gândul la legăturile comerciale ce se vor stabili, ci cu un scop foarte precis: acela de a cuceri teritoriul cât mai îndepărtat. Însă pentru acest scop drumurile nu erau suficiente: și mai importantă era armata.

Cum era organizată armata Romei?

Infanteriștii (pedestrașii) – soldați care luptă pe jos (fără cal sau car de luptă) – erau împărțiți în **legiuni** (*legiones*) și se numeau **legionari** (*legionarii*); o **legiune** era împărțită în **60 de centurii** (*centuriae*), iar o **centurie** era alcătuită inițial din **100**, ulterior din **80 de oameni**. Armata putea cuprinde de la **20 la 33 de legiuni**. În plus, existau și aproximativ **100 de călăreți** (*equites*). Armata avea nevoie și de ingineri de poduri, constructori de mașinării de asediu, bucătari, medici și veterinari. În armată erau înrolați locuitori din toate zonele imperiului, iar cei care nu erau cetățeni romani formau așa-numitele **trupe auxiliare** (*auxilia*).

Reconstituire a platoșei în straturi (Muzeul orașului Worcester, Anglia)

Armata a avut un rol esențial și în procesul de romanizare. Să ne gândim doar că soldații romani ajunși în Dacia s-au căsătorit cu femeile dace, punând astfel baza viitorului popor român (de aceea, lat. *miles* „soldat“ devine rom. *mire* „bărbat care se căsătorește“). La sfârșitul carierei militare (la 45 de ani), soldatul era numit *veteranus* (cuvânt moștenit în forma *bătrân* și împrumutat ca *veteran*) și primea o bucată de pământ pe teritoriul cucerit, unde își clădea o casă și își întemeia o familie.

Formația de luptă *testudo*, „țeptoasa“, care oferea protecție împotriva atacurilor dușmane

In medias res – Aplicații

- 1 *Aquila non capit muscas*. Tradu această zicală și oferă-i o interpretare, gândindu-te la simbolul acvilei pentru romani. Discută cu colegii posibilele interpretări.
- 2 Legionarii erau antrenați să lupte împreună. În general, avansau într-o linie lungă, ținându-și scuturile în față unul lângă altul, pentru a forma un soi de zid de metal care să-i apere. Dar existau și alte formații de luptă, care le permiteau să facă față diferitelor situații. Descifrează sensul fiecărui ordin militar (verbele sunt la imperativ) și asociază-l cu formația de luptă în care trebuiau să se așeze soldații atunci când îl auzeau.

AUXILIA – REPERE

capere = a prinde
cuneus, -i = cui, unghi
formare = a forma
orbis, -is = cerc
repellere = a respinge
turma – escadron de cavalerie, cuprinzând treizeci de călăreți (aici ablativ „[în] turma“)

Cuneum formate!

Traducere: _____

Orbem formate!

Traducere: _____

Repellere equites!

Traducere: _____

- 3 Tot înaintând pe Via Appia, Doris, Iulia și Luca încearcă să descifreze cât mai multe inscripții de pe pietrele funerare aflate pe marginea drumului, inscripții care descriu, pe scurt, viața celui îngropat. Cei trei prieteni recunosc anumite cuvinte care există și în limba română, dar nu mai au întotdeauna același sens. Grupați-vă în perechi și identificați în fragmentele de inscripții de mai jos cuvintele referitoare la armată, care au fost împrumutate și în limba română, aflați sensul lor în latină – folosind informațiile de la *Fuit olim* sau de la *Auxilia*, apoi verificați înțelesul lor în limba română. S-a păstrat sensul latinesc, s-a modificat ori s-au adăugat înțelesuri noi? Explicați, pe scurt, fiecare caz.

Model: lat. *cohors* – rom. *cohortă*: Cohortă = 1. (La romani) Unitate de infanterie egală cu a zecea parte dintr-o legiune – același sens ca în latină, pentru că se referă la aceeași realitate. 2. (În trecut) Trupă de cercetași formând o unitate, parte a unei legiuni. – sens mai larg, dar menținându-se în domeniul militar. 3. (Fig.) mulțime – sens generalizat, iese din domeniul militar.

Aurelius Victor eques militavit annos X turma Herculani...

Iovi Optimo Maximo, Marcus Ulpius Octavius veteranus...

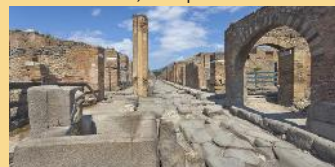
Severus Florentius miles cohortis III urbanae...

Luca fotografiază un apeduct care se vede în depărtare. Iulia susține că este un pod (*pons, pontis*) și își amintește că și pe teritoriul țării noastre există ruinele unui pod roman, cel ridicat peste Dunăre de către Apollodor din Damasc. Doris le explică însă cum, la romani, apa nu era transportată prin conducte subterane, ca în ziua de azi, ci era adusă de la zeci de kilometri cu ajutorul unor apeducte (*aquaeductus*) – un soi de șanțuri construite din piatră, la înălțime, care să conducă apa de la locul de captare până la punctul de consum. Apa călătorea pe asemenea „poduri“ și curgea în oraș printr-o fântână (*fons, fontis*).

Apeduct roman în Segovia, Spania
 Fântână antică, Pompei

Mysterium – Explorare și descoperire

TEMPLA, ONTES, VIAS REFECI ROMAE ET PER PROVINCIAS
QUAE SPLENDOREM PERDIDERANT UT URBES SEPULTAE

Traducerea: _____

Al doilea cuvânt din inscripție, a cărui primă literă lipsește, poate fi interpretat în două moduri diferite. Care sunt acelea? Sunt ambele la fel de potrivite? Pe care crezi că l-a preferat Traian?

AUXILIA – REPERE

refeci = am refăcut
per = prin, în
provincia, -ae = provincie
quae = care
splendor, -oris = strălucire
perdiderant = pierduseră
ut = precum
sepultus, -a, -um = îngropat

Tot înaintând pe Via Appia, copiii, acum departe de Roma, ajung la o porțiune circulată de mașini. Visau să ajungă la Pompei, dar pe jos nu aveau nicio șansă... Deodată, în fața lor oprește un microbuz pe care scria **NAPOLI**. Fără să stea pe gânduri, prietenii se urcă în el pentru a continua drumul. Odată așezați confortabil, Doris și Luca au o revelație:

— Ce-o fi fost în capul nostru? Nu avem niciun bagaj la noi... Și unde vom dormi???

— Nu vă faceți griji!, îi liniștește Iulia. Mătușa mea locuiește la Napoli de ani buni. De-abia aștept să-l revăd pe vărul meu, Filip, și pe tatăl lui, marinar grec... Vom sta la ei peste noapte!

Pe drum, copiii au ocazia să vadă sate, dar și proprietăți izolate, cu vii și livezi, departe de agitația orașului. Frumosele peisaje îi fac să se întrebe cum era să trăiești la țară în Antichitate.

Fuit olim... – A fost odată...**Forme de organizare comunitară. Relația urban-rural. Viața privată**

Romanii înstăriți locuiau într-o vilă (*villa*) aflată în afara orașului, decorată cu fresce și mozaicuri, având un întins domeniu agricol și sclavi care să-l lucreze. Viața lor se desfășura în lux.

Nu la fel era viața unui om de rând, care avea o proprietate mică din care abia își putea hrăni familia. În plus, de multe ori stăpânul casei se înrola în armată, ceea ce ducea la

imposibilitatea celor rămași de a se ocupa de pământ. Bogații zonei cumpărau aceste pământuri, devenind *latifundiar*.

Nici la oraș nu era o viață mai ușoară pentru locuitorii lipsiți de avere. Cei mai mulți locuiau, cu toată familia, într-un soi de „garsoniere” închiriate (desigur, fără baie și fără bucătărie!), în blocuri de câteva etaje (*insulae*).

Ruinele Vilei lui Hadrian (împărat între 117 și 138 p.Chr.), Tivoli, Italia

Insula (reconstrucție)

După mai bine de două ore în microbuz, prietenii coboară în centrul orașului Napoli. Primul lucru pe care îl face Iulia, înainte chiar de a-și suna mătușa, este să cumpere un nou ghid turistic: **POMPEI**.

— Aici mergem mâine!

Zis și făcut! A doua zi de dimineață, după ce s-au odihnit la mătușa Iuliei, au pornit spre Pompei. Filip a vrut neapărat să-i însoțească.

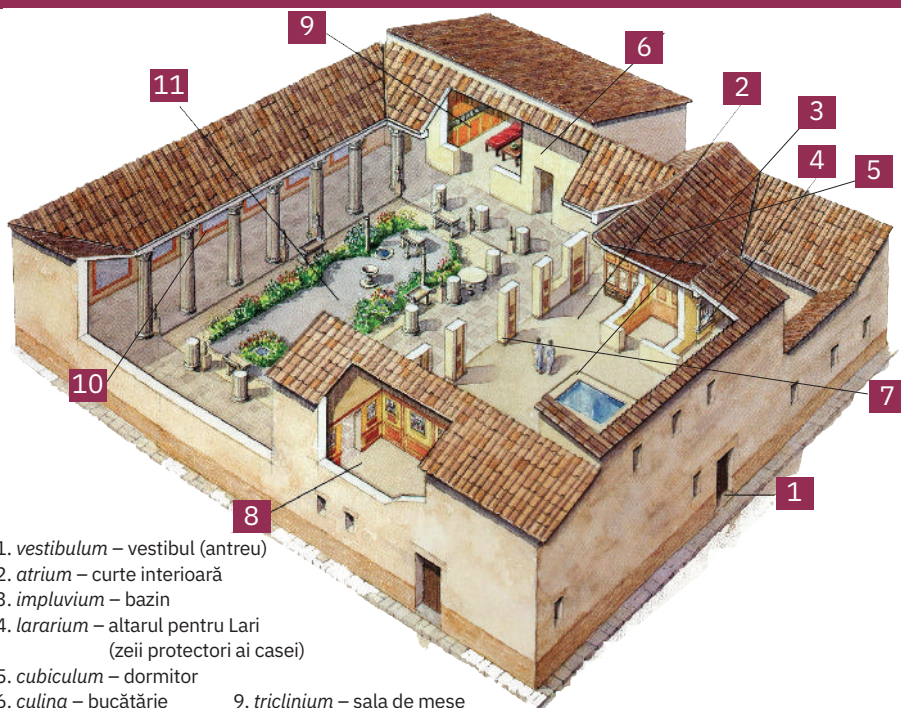
Fuit olim... – A fost odată...

Viață publică – viață privată. Pompei

În dimineața zilei de 24 august, anul 79 p.Chr., vulcanul Vezuviu prinde viață și, în mai puțin de trei zile, îngroapă în cenușă orașele din jurul său: Herculaneum, Pompei și Stabiae. Acestea aveau să rămână îngropate până în anul 1738, când sunt redescoperite întâmplător.

În anul 79, Pompei era un oraș bogat și înfloritor, port important în centrul Imperiului Roman, numărând aproximativ 20 000 de locuitori. Cenușa care a acoperit orașul l-a ajutat, de fapt, să supraviețuiască până în zilele noastre. Astfel, putem vizita azi o casă romană, înțelegând în acest fel cum trăiau romanii.

Casele pompeienilor bogați erau decorate cu fresce și cu mozaicuri rafinate, având o gamă largă de subiecte: de la natură moartă, peisaje și animale, la activități cotidiene și scene mitologice.

1. *vestibulum* – vestibul (antreu)
2. *atrium* – curte interioară
3. *impluvium* – bazin
4. *lararium* – altarul pentru Lari (zeii protectori ai casei)
5. *cubiculum* – dormitor
6. *culina* – bucătărie
7. *fauces* – culoar
8. *oecus* – salon
9. *triclinium* – sala de mese
10. *porticus* – portic
11. *peristylum* – grădină

NOTA BENE!

frescă s.f. = 1. Tehnică de a picta cu culori dizolvate în apă de var pe un zid cu tencuiala încă udă (< it. *fresco* „proaspăt”). 2. Pictură murală decorativă, de dimensiuni mari, realizată prin frescă.

Frescă din Villa Misteriilor, Pompei, reprezentând un banchet

In medias res – Aplicații

1. Mozaicul alăturat (1) se afla la intrarea într-o casă pompeiană. Descifrează cuvintele care însoțesc reprezentarea cânelui și, cu ajutorul dicționarului, tradu expresia. Cu ce avertisment, plasat astăzi pe porțile curților cu câini, l-ai putea echivala?
2. Fresca alăturată (2), descoperită la Pompei, reprezintă sacrificarea Ifigeniei. Caută informații într-un dicționar de mitologie sau pe internet, despre acest episod mitologic și răspunde la următoarele întrebări:
 - a. Cine a fost Ifigenia?
 - b. La începutul cărui mare război se petrece scena?
 - c. De ce este necesară sacrificarea ei?
 - d. Cine crezi că se află în stânga imaginii, cu fața acoperită și mâna la ochi? Ce exprimă poziția acestui personaj?

- 1 Mozaic reprezentând un câine, Pompei
- 2 Frescă reprezentând sacrificarea Ifigeniei, Pompei

Erupția vulcanului Vezuviu

Plinius del Bătrân, un adevărat enciclopedist al Antichității, autor al operei *Istoria naturală*, moare la Stabiae în timpul erupției Vezuviului. Iată cum va descrie nepotul acestuia, **Plinius cel Tânăr**, moartea sa:

Zărand un nor neobișnuit ca mărime și aspect, se urcă în locul de unde putea să privească cel mai bine fenomenul acela. Norul ieșea din Vezuviu și semăna cu un arbore ca formă. Ca om de știință, unchiul meu a considerat acest lucru foarte interesant și vrednic de a fi urmărit mai de aproape. Se pregătea să plece pe mare, când primește o scrisoare de la Rectina, îngrozită de pericolul care o amenința; ea îl ruga să o salveze dintr-o primejdie atât de mare. Unchiul meu își schimbă planul și ceea ce începuse din curiozitate științifică duce până la capăt din conștiință. Poruncește să fie pregătite mai multe corăbii și se îmbarcă și el, ca să vină în ajutor nu numai Rectinei, dar și altora. Se îndreaptă în grabă către locul de unde alții fug și ține cârma îndreptată către locul primejdiei; fără să-i fie frică, el își notează toate fazele cumplitei calamități, pe măsură ce ochii lui le înregistrau. [...]

Cârmaciul îl îndemna să se întoarcă, dar el îi răspunde: „Norocul îi ajută pe cei curajoși“ (Fortes fortuna iuvat). Ajungând la Stabiae, îl întâlnește în port pe Pomponianus, care își încărcase bagajele în corăbii, hotărât să fugă, dacă se va potoli vântul potrivit. Unchiul meu își îmbrățișează prietenul care tremura de frică, îl liniștește, îl îmbărbătează și, ca să-i potolească orice teamă, dând dovadă de calm, [...] se așază la masă și cinează arătându-se vesel sau, ceea ce e tot atât de frumos, prefăcându-se vesel.

În timpul acesta, în mai multe părți ale muntelui Vezuviu străluceau flăcări imense și se ridicau limbi de foc, a căror lumină strălucea mai puternic în întunericul nopții. [...]

A doua zi, curtea era deja plină de cenușă amestecată cu pietre ponce; cenușa se înălțase așa de mult, încât, dacă ar mai fi întârziat în cameră, nu ar mai fi putut să iasă. Se duce la Pomponianus și la ceilalți, care nu dormiseră toată noaptea. Țin sfat cu toții, dacă să rămână în casă sau să iasă sub cerul liber. Căci casele erau zguduite de cutremure dese și ample și, dislocate parcă din temelii, păreau că se răstoarnă, înclinându-se când într-o parte, când în cealaltă. Deși se temeau de căderea pietrelor ponce ușoare și poroase, după ce au cântărit riscurile, au ales totuși această soluție. La unchiul meu a biruit judecata cea mai bine cumpănită, la ceilalți, teama de mai rău. Punându-și perne pe cap, le-au legat cu cearșafuri, ca să se apere de ceea ce cădea de sus.

Se făcuse ziuă în alte părți, dar acolo era o noapte mai întunecoasă și mai densă decât orice noapte, atenuată întrucâtva de flăcări multe și lumini. Marea rămânea încă agitată și amenințătoare, astfel că nu puteau pleca. Culcându-se pe un cearșaf întins acolo, unchiul meu a cerut de câteva ori apă rece și a băut. Apoi flăcările și mirosul de sulf premergător flăcărilor îi pun pe fugă pe ceilalți și îl trezesc pe el. Sprijinindu-se de doi sclavi, el se ridică și cade imediat; după părerea mea, pentru că praful din aer i-a îngreunat respirația.

Corpul lui a fost găsit intact, nevătămat și îmbrăcat cu haine așa cum fusese; aspectul corpului era mai degrabă acela al unui om care doarme decât al unui mort.

după Plinius cel Tânăr

Provocare

- 1 Înainte să pornească în ajutorul prietenilor, Plinius era stăpânit de o altă preocupare. Care consideri că ar putea fi aceasta și ce tip de raportare la lumea înconjurătoare este ilustrat la început? Caută în text indicii care să-ți susțină afirmația.
- 2 Primind scrisoarea de la prietenii care îi cer ajutorul, Plinius își schimbă interesul prioritar. Care sunt sentimentul și preocuparea ce îl vor stăpâni de acum înainte? Notează valorile morale care îl definesc pe Plinius cel Bătrân, ilustrându-le cu ajutorul citatelor din text.

Primus inter pares – Evaluare

- 1 (0,5 x 4 = 2 p.) Notează cu cifre arabe numerele: XCIX, MCMLXXIII, MDCCXLIV, DCCXXXVII.
- 2 (0,5 x 4 = 2 p.) Notează cu cifre romane numeralele: 77, 199, 415, 2019.
- 3 (1,5 x 2 = 3 p.) Elimină intrusul din fiecare dintre cele două serii de mai jos.
 - a Intrus lexical: • atrium • triclinium • templum • cubiculum.
 - b Intrus gramatical: • via • corpora • fontes • templa.
- 4 (1 x 2 = 2 p.) Numește doi termeni militari împrumutați în limba română din latină.

Total: 9 puncte + 1 punct din oficiu = 10 puncte

Lecția 11. Itinera: Graecia

Luca, Iulia, Doris și noul tovarăș de drum, Filip, erau încă sub impresia caselor de la Pompei dezgropate de sub cenușă, când își amintesc de continuarea inscripției de la Sarmizegetusa. Câteva cuvinte le săriseră în ochi... PER MARE NOSTRUM NAVIGAT și... ORACULUM. Filip, fiu de marinar grec, le vine în ajutor: — „Este clar că e vorba de o călătorie pe mare... iar oracolul cel mai important se află la Delfi, în Grecia. Poate că trebuie să ajungem acolo...“. Într-o oră, cei patru sunt deja în port, pe iahtul tatălui lui Filip. Direcția: Grecia! Începe o mică *odisee*.

AUXILIA – REPERE

odisee = călătorie lungă și plină de aventuri. Substantivul comun din română provine de la numele uneia dintre cele două epopei ale lui Homer, anume *Odiseea*, în care este povestită întoarcerea plină de aventuri a eroului *Odiseu* de la Troia în patria sa, insula Itaca. În latină, numele eroului a fost echivalat prin *Ulixes*, de unde în română avem numele *Ulise*. Prin urmare, *Odiseu* și *Ulise* sunt una și aceeași persoană.

Cap al lui Odiseu, sec. I p.Chr.

Quo vadis? – Încotro?

- 1 Cuvântul „alfabet“ vine de la primele două litere grecești *alpha* și *beta*. Dacă îi atașăm un prefix tot de origine greacă, *an*, „fără“, obținem cuvântul *analfabet*, altfel spus „cel care nu știe *alpha* și *beta*“, adică cele mai simple lucruri din limba greacă. Amintește-ți ce ai învățat despre Grecia la ora de istorie. Scrie în caiet primele trei cuvinte care îți vin în minte și compară-le apoi cu răspunsurile colegilor.
- 2 Ai întâlnit poate până acum sintagma „greco-roman“. Romanii au cucerit Grecia în secolul al II-lea a.Chr. În același timp, cei mai importanți oameni politici și de cultură romani mergeau să-și facă studiile în Grecia. După ce erau instruiți acolo, se întorceau să-și continue activitatea la Roma. Și în zilele noastre **limbile clasice, latină și greacă veche**, se studiază de obicei împreună. În secolul I a.Chr. poetul latin Horațiu scria următoarele cuvinte: *Graecia capta ferum victorem cepit*, „Grecia, cucerită, l-a cucerit pe învingătorul ei crud.“ (fiind vorba, desigur, de romani). Dezbateți în clasă semnificația acestor cuvinte și oferiți o interpretare a sintagmei „greco-roman“, văzută și din această perspectivă.

Vas grecesc arhaic cu literele alfabetului grecesc

Latine dicta – Text în limba latină

Strâmtoarea Messina, între Sicilia și Italia

Quattuor amici in Graeciam navigant. Luca mare aspicit, Iulia et Doris litteras Graecas discutunt, Filip gubernaculum tenet. Cei patru prieteni călătoresc pe mare în Grecia. Luca privește marea, Iulia și Doris învață literele grecești, Filip ține cârma.

Ecce magna statua aurea!

Iulia inscriptionem legit.

„Vos et ipsam civitatem benedicimus“
„Vă binecuvântăm pe voi și întreaga cetate.“

Hic fuit olim magnus heros. Nomen eius erat Ulixes.

Quo vadebat?

In patriam suam.

Ubi est patria sua?

Ubi bene, ibi patria.

Oferă o traducere, cu ajutorul informațiilor de la *Auxilia*, pentru secvențele netraduse.

AUXILIA – REPERE

Substantive:

mare, -is n.= mare (întindere de apă)

statua, -ae = statuie

patria, -ae = patrie

heros = erou

nomen, -inis n.= nume

Adjective:

magnus, -a, -um = mare

aureus, -a, -um = de aur

sua(m) (adj. pron.) = a sa

Verbe:

legere = a citi

vadere = a merge

(**vadebat** – imperfect)

Interjecție:

ecce = iată

Adverbe:

hic = aici

ubi = unde

ibi = acolo

Pronume:

eius = al lui

Ubi bene, ibi patria. –

se subînțelege verbul *est*:

Ubi bene est, ibi patria est.

Memento! – Ține minte!

Alfabetul latin: egipteni > fenicieni > greci > romani > alfabetul nostru

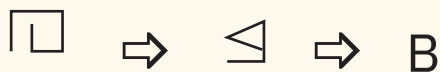
Alfabetul pe care îl folosim astăzi este rezultatul unui lung proces de evoluție a scrisului. Pare greu de crezut, dar literele cu care scriem în limba română provin din... hieroglifile egiptene.

Egiptenii foloseau imagini pentru a reprezenta concepte: de exemplu, pentru a scrie despre o pasăre, deseneau o pasăre, iar cuvântul „apă“ era reprezentat prin imaginea unor valuri. Totodată însă, puteau folosi simbolul respectiv pentru a nota primul sunet din cuvânt (de exemplu, „pasăre“ reprezenta și litera *p*), astfel încât o înșiruire de simboluri forma un cuvânt: pasăre – apă – rață – apă va nota cuvântul „pară“.

Fenicienii au preluat de la egipteni unele hieroglife pentru a nota sunetele proprii lor limbi. Astfel, pentru sunetul *A*, fenicienii au ales cuvântul *aleph*, „bou“ și, prin urmare, vor reprezenta această literă prin simbolul unui cap de bou, cu timpul simplificat, schematizat. Ulterior, grecii au preluat acest semn ca reprezentare a aceleiași litere, numind-o *alpha*.

Pentru sunetul *B*, fenicienii au folosit cuvântul *beth*, care însemna „casă“, și l-au reprezentat prin hieroglifa ce simboliza o casă. Apoi grecii l-au preluat pentru aceeași literă, numindu-l *beta*:

Denumirile acestor două litere grecești, *alpha* și *beta*, compun însuși cuvântul *alfabet*. Tot de la simbolurile feniciene care reprezentau, inițial, obiecte concrete, provin și celelalte litere grecești. La rândul lor, romanii au preluat de la greci alfabetul care a suferit din nou câteva transformări. Observă tabelul dat pentru a înțelege evoluția alfabetului, de la hieroglifile egiptene până la alfabetul latin, folosit în zilele noastre.

NOTA BENE!

Semne lingvistice folosite ca simboluri în domeniul științelor

Datorită valorii lor universale, literele grecești au ajuns să fie folosite drept simboluri în diverse științe. Astfel, în **matematică** folosim ca simboluri π , pentru a exprima raportul dintre lungimea cercului și diametrul său, sau Σ , pentru a exprima suma; Δ este folosit pentru a desemna un interval, iar ρ pentru un anumit tip de curbă; în **fizică** apar simbolurile α , β , γ pentru anumite tipuri de radiații, ρ pentru densitate și altele. Cunoașterea alfabetului grec devine astfel utilă nu doar pentru învățarea limbii grecești și pentru a înțelege originea alfabetului latin, ci și pentru a înțelege codul internațional al științelor exacte.

Evoluția alfabetului

alfabet sinaitic (Egipt)
1700 a.Chr.alfabet fenician
1000 a.Chr.alfabet grec arhaic
750 a.Chr.alfabet latin arhaic
500 a.Chr.alfabet roman clasic
sec. I p.Chr.

alfabet latin modern

Schemă Matt Baker, usefultcharts.com

In medias res – Aplicații

- 1 Alături sunt două tabele: unul cu alfabetul grecesc (folosit și astăzi în Grecia) și celălalt cu alfabetul latin, folosit de romani și moștenit de noi. Comparând cele două alfabete, notează pe caiet pe două coloane:
 - a literele care sunt identice;
 - b literele care au o formă apropiată.
- 2 Urmărește detaliile de pe bancnotă:
 - a Identifică și scrie pe caiet patru litere grecești.
 - b Transformă un număr arab într-unul roman.
 - c Identifică și numește un element de arhitectură roman.
 - d Două statui, numite „Atlanti”, susțin partea de sus a clădirii; caută în DEX sau pe internet o explicație pentru această denumire și prezint-o colegilor.

Alfabet grec
Majuscule / Minuscule

A α	N ν
B β	Ξ ξ
Γ γ	O ο
Δ δ	Π π
E ε	P ρ
Z ζ	Σ σ
H η	T τ
Θ θ	Υ υ
I ι	Φ φ
K κ	X χ
Λ λ	Ψ ψ
M μ	Ω ω

Alfabet latin
Majuscule / Minuscule

A a	N n
B b	X x
G g	O o
D d	P p
E e	R r
Z z	S s
H h	T t
Th th	Y y
I i	Ph (F), ph (f)
K k	Ch (H), ch (h)
L l	Ps ps
M m	O o

În mijlocul mării, între Italia și Grecia, Filip primește un telefon de la tatăl lui. Îl întreba despre notele de la școală. Cei trei prieteni aud, fără să vrea, convorbirea lor în limba greacă și constată că pot înțelege exact despre ce materii e vorba: matematică, fizică, biologie, chimie, muzică și tehnologie. Dar oare cum de au denumiri atât de apropiate în greacă și în română? Prietenii credeau că nu există nicio legătură între cele două limbi, pentru că greaca nici măcar nu e o limbă romanică. Și totuși...

NON MULTA, SED MULTUM

*Caelum non animum mutant,
qui trans mare currunt.*

„Cei care traversează mările schimbă doar cerul, nu și sufletul.“

Horatius, *Epistulae*, I, 11

Memento! – Ține minte!

Vocabular internațional de origine greco-romană în diverse domenii ale cunoașterii

Rădăcini, prefixoide (elemente cu valoare de prefix), sufixoide (elemente cu valoare de sufix) de origine greco-romană au fost folosite din Antichitate și până azi pentru formarea de cuvinte în diverse domenii ale cunoașterii. Cunoscându-le sensul de bază din greacă și din latină, este foarte ușor să înțelegi sensul cuvântului din limba română și din alte limbi. Iată mai jos doar câteva dintre aceste rădăcini, prefixoide și sufixoide de origine greacă și latină.

Elemente de origine greacă

Rădăcină de origine greacă	Sens în greacă	Exemple de cuvinte în română
<i>antropo-</i>	„om“	antropomorf = cu înfățișare umană
<i>demo-</i>	„popor“	democrație = puterea poporului , democrație
<i>cron-</i>	„timp“	cronic = care durează mult
<i>fil(o)-</i>	„care iubește“	filosofie = iubire de înțelepciune

Prefix/prefixoid de origine greacă	Sens în greacă	Exemple de cuvinte în română
<i>a / an-</i>	„fără“	apolitic = care nu se implică în politică
<i>bio-, bi-</i>	„viață“	biologie = disciplină care studiază viața
<i>geo-</i>	„pământ“	geologie = disciplină care studiază scoarța terestră
<i>micro-</i>	„mic“	microscop = instrument care mărește lucruri mici
<i>pan-</i>	„tot“	panoramă = vedere în toate direcțiile

Suffixoid de origine greacă	Sens în greacă	Exemple de cuvinte în română
<i>-grafie</i>	„(de)scriere“	geografie = disciplină care descrie învelișul terestru
<i>-log</i>	„cuvânt, vorbire“	monolog = vorbire a unei singure persoane
<i>-logie</i>	„știință, studiu“	biologie = disciplină care studiază viața
<i>-metru</i>	„măsură“	cronometru = cel care măsoară timpul

Elemente de origine latină

Prefix/prefixoid de origine latină	Sens în latină	Exemple în limba română
<i>ante-</i> <i>pre-</i>	„înainte“	anterior = care se întâmplă mai înainte prepoziție = element care stă înainte
<i>inter-</i>	„între“	internațional = între mai multe țări
<i>post-</i>	„după“	posterior = care se întâmplă după

Sufix de origine latină	Sens în latină	Exemple în limba română
-bil	„capabil să“	flexibil = care se poate îndoi

Limba, un organism viu

Aceste elemente și încă multe altele au reprezentat și continuă să reprezinte o sursă inepuizabilă în formarea de cuvinte noi din limbajul științific internațional. Uneori, elementele grecești au fost combinate cu cele latinești formându-se **cuvinte hibride greco-latine**, ca de exemplu *televizor*, format din grecescul *tele-*, „la distanță“ și verbul latinesc *vidēre*, „a vedea“. Elemente din limbile greacă și latină servesc în continuare la formarea unui vocabular științific comun pentru noile realități care apar an de an. Astfel, elemente din greacă, precum *hidro-*, „apă“, sau din latină, precum *ultra*, „mai mult/peste“, pot fi folosite în crearea unor noi cuvinte: **hidro**centrală, „centrală pe baza forței apei“, **ultra**central, „în plin centru“. Avantajul folosirii acestor elemente este că pot fi ușor înțelese de oameni și echivalente în alte limbi.

In medias res – Aplicații

- 1 Recunoaște în cuvintele de mai jos elemente de origine greco-romană. Transcrie separat elementul identificat și definește cuvântul, folosind și DEX-ul, în funcție de sensul acestui element.

Model: *telecomunicații*; *tele-*, „la distanță“ = *comunicații la distanță*

• *microcip* • *ultramodern* • *hidrofor* • *filologie* • *interbelic* • *contradicție* • *apometru* • *afon* • *lavabil*

În tabelul de mai jos se dau mai multe elemente de origine greco-romană și cuvinte simple în limba română. Combină un element greco-roman cu un cuvânt simplu și formează un nou cuvânt (substantiv, adjectiv sau verb), după model.

Elemente de origine greco-romană	Cuvânt simplu	Cuvânt nou format
Model: <i>pan</i>	<i>Europa</i>	<i>paneuropean</i>
bil	climat	
pre	a stabili	
sub	ordonare	
micro	a regla	

- 2 Numele unor discipline școlare conțin elemente de origine greco-romană. Plecând de la rădăcinile de mai jos, intuiește care sunt aceste discipline și încearcă să oferi câte o definiție proprie, plecând de la sensul cuvântului de origine:

Model: limba greacă – *historia* „cercetare, cunoaștere“. Disciplină: *istorie* = disciplină care cercetează trecutul

limba greacă: *bíos*, „viață“; *chyméia*, „amestec de substanțe“; *máthema*, „studiu“; *phýsis*, „natură“; *ge*, „pământ“; *plásso*, „a modela“ (*plastiké* – „legat de modelaj“); *Músa*, „muză, divinitate care ocrotește artele“; *téchnē*, „artă“; *ástron*, „stea“.

limba latină: *lingua*, „limbă“; *religio*, „legătură cu tradiția“.

Pământ! După ore bune petrecute pe iaht, cei patru prieteni zăresc, ivindu-se din mare, o fâșie de pământ. Era Peloponesul, partea de sud a Greciei. Debarcând și înaintând pe uscat, întâlnesc câteva ruine. Un arc de piatră îi invita pe un lung teren plat. Erau la Olympia, iar terenul din față era primul stadion al Europei. Dornici să se dezmoștească după lunga călătorie pe mare, cei patru se așază la linia de plecare.

Pe locuri, fiți gata, start!

Olympia, intrarea pe stadion

Fuit olim... – A fost odată...

Modele de gândire și de raportare la lume

Gloria competițională – sportul, jocurile olimpice

La sfârșitul secolului al VI-lea a.Chr., cele mai cunoscute întreceri sportive erau Jocurile Olimpice, care se desfășurau la fiecare patru ani, interval numit în greacă olimpiadă. În timpul acestor jocuri, conflictele dintre cetăți încetau, astfel încât jocurile olimpice au devenit, încă din Antichitate, un simbol al păcii. Ele erau strâns legate de religia greacă, fiind închinată lui Zeus. Probele competiționale au apărut treptat.

La origine, în secolul al VIII-lea a.Chr., exista o singură probă, alergarea pe o distanță de 190 de metri, numită în greacă *stádion*, de unde cuvântul a ajuns să denumească și locul unde se ține competiția, păstrându-se și în limbile moderne: „stadión”. Apoi a apărut alergarea pe o distanță dublă, concurenții ocolind o bornă la capătul terenului și, câțiva ani mai târziu, o cursă pe o distanță lungă, comparabilă cu crosul modern. În continuare, au fost introduse luptele corp la corp (similare cu luptele „grecoromane” din epoca modernă) și **pentatlonul**. În decursul secolului al VII-lea a.Chr., a apărut printre competiții și **boxul**. Au urmat **cursele de care**, ce se țineau pe un hipodrom special, și **pancration**, un tip de luptă liberă, violentă, cu foarte puține restricții. Aceste jocuri au continuat și după ce Grecia a fost ocupată de romani (sec. al II-lea a.Chr.). Grecii și romanii nu au elemente comune în întrecerile sportive; de altfel, la greci ele se numeau *agónes*, „competiții”, punând accent pe întrecerea dintre concurenți, în timp ce la romani spectacolele de gladiatori și cursele de care se numeau *ludi*, „jocuri”, punând accent pe distracția publicului. Jocurile olimpice au fost interzise în anul 400 p.Chr. de către împăratul Theodosius I, care le asocia ritualurilor păgâne. Jocurile Olimpice moderne au fost reînființate în 1896, ca o continuare a celor din Antichitate, îmbinând tradiția greacă (competiția) cu cea romană (plăcerea publicului) și rămânând un simbol în primul rând al păcii.

Primul stadion al Europei, Olympia, Grecia

Discobolul, „aruncătorul de disc” al lui Myron (copie romană). Sculptură în care era subliniat idealul grecesc de armonie între efort și concentrare, între trup și minte

In medias res – Aplicații

- 1 Căută pe internet lista cu sporturile olimpice moderne și descoperă care dintre ele sunt comune cu cele din Grecia antică.
- 2 Află la ce interval de timp au loc olimpiadele moderne și explică această tradiție.
- 3 Înaintea fiecărei olimpiade, torța olimpică este aprinsă cu ajutorul soarelui, într-un loc simbolic. Află unde este aprinsă și motivează această alegere.
- 4 Azi, cuvântul „olimpiadă” a ajuns să însemne și „concurs pe specialități organizat anual pe plan local și național pentru elevi”. Cum explici acest sens modern al cuvântului? Dezbate cu colegii tăi.

Mysterium – Explorare și descoperire

Traducerea: _____

Două cuvinte nu se văd bine pe inscripție. Textul de la *Latine dicta* te ajută să le reconstitui.

AUXILIA – REPERE

nunc = acum
navigare = a călători
per = pe
a = din

ultra = dincolo de
ut = după cum
oraculum = oracol
respondit = a răspuns

Din inscripția de la Sarmizegetusa nu mai rămăsese decât un singur rând de tradus. Filip urma să se întoarcă cu iahtul la Napoli, iar Luca, Iulia și Doris își continuau călătoria cu autocarul către Atena, de unde urmau să ia avionul către București. Întreaga călătorie se apropia de sfârșit. Ultima stație înainte de Atena era Delfi. Cuvântul *oraculum* din inscripție îi făcuse curioși, așa că au coborât să arunce o privire rapidă asupra Templului lui Apollo de unde, demult, se rosteau oracolele. Citiseră că la intrare era o inscripție misterioasă: ΓΝΩΘΙ ΣΕΑΥΤΟΝ

AUXILIA – REPERE

Oracol = (În Antichitate) răspuns profetic pe care, potrivit credinței, zeii îl dădeau celor veniți să-i consulte cu privire la viitor; prevestire, prezicere, profeție; lăcașul sacru unde se făceau și se interpretau aceste profeții. De cele mai multe ori, răspunsurile oracolelor erau ambigue, îngăduind mai multe interpretări.

Fuit olim... – A fost odată...

Modele estetice în artă. Arhitectura

Dialogul și cultura legii

Orașele-stat grecești (*póleis*) au cunoscut de-a lungul timpului diverse forme de guvernare: monarhia, aristocrația sau democrația. Dintre acestea, în special democrația a susținut *dialogul și discursul public*. La atenieni, de exemplu, toți cetățenii erau datori să participe la întrunirile ce aveau loc în piața centrală a orașului (*agorá*). **Democrația** era bazată pe vot și pe **egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii**. Sistemul atenian de guvernare a devenit model pentru toate regimurile democratice ulterioare, inclusiv pentru cele moderne.

Binele public

Ideea că binele comun poate fi mai important decât binele individual a apărut încă din cele mai vechi timpuri. Grecii credeau că anumite bunuri materiale, dar și sociale (precum pacea și justiția), nu pot fi obținute decât prin participarea activă a individului la treburile obștești. „Prin natura sa – spune filosoful grec Aristotel – **omul este o ființă a cetății** (*zoon politikón*)“. Îndatoririle cetățenești erau diverse, de la prezența în adunările publice și până la serviciul militar. Uneori, oamenii își dădeau chiar viața pentru țara lor. În anul 490 a.Chr., de exemplu, mulți atenieni s-au jertfit luptând la Marathon împotriva invadatorilor persani. Legenda spune că unul dintre soldați, numit **Pheidippides (Fidipide)**, imediat după luptă a alergat de la Marathon la Atena (cca 40 km) pentru a anunța compatrioților săi victoria armatei grecești, spunând doar „am învins! (în greacă: *nenikékamen*)“ și murind apoi de epuizare.

Gândirea critică – filosofia, științele exacte

Într-un interval scurt de timp (sec. al VI-lea – al IV-lea a.Chr.) și într-o zonă geografică relativ restrânsă (Asia Mică, Grecia, sudul Italiei), printr-un concurs de împrejurări încă neexplicat, științele – filosofia, matematica, fizica, geografia, biologia, filologia –, dar și artele, ingineria și medicina au cunoscut simultan progrese extraordinare. Este vorba despre așa-numitul „miracol grec“, fenomen unic în istoria omenirii, caracterizat prin originalitate, gândire critică (oamenii trebuie să se bazeze pe propria judecată, nu pe credințe și prejudecăți) și umanism (omul este măsura și scopul tuturor preocupărilor omenești). În această perioadă s-a născut filosofia (presocratică și socratică), au fost create capodopere ale literaturii universale (tragediile lui Eschil, Sofocle și Euripide, comediile lui Aristofan, operele istorice ale lui Herodot și Tucidide, lucrările filosofice ale lui Platon, elevul lui Socrate, și Aristotel), a fost construit Parthenonul și a fost inventată democrația. Inovațiile grecilor au fost preluate de romani și au intrat apoi în patrimoniul culturii universale.

NON MULTA, SED MULTUM

Nosce te ipsum!

„Cunoaște-te pe tine însuși!”

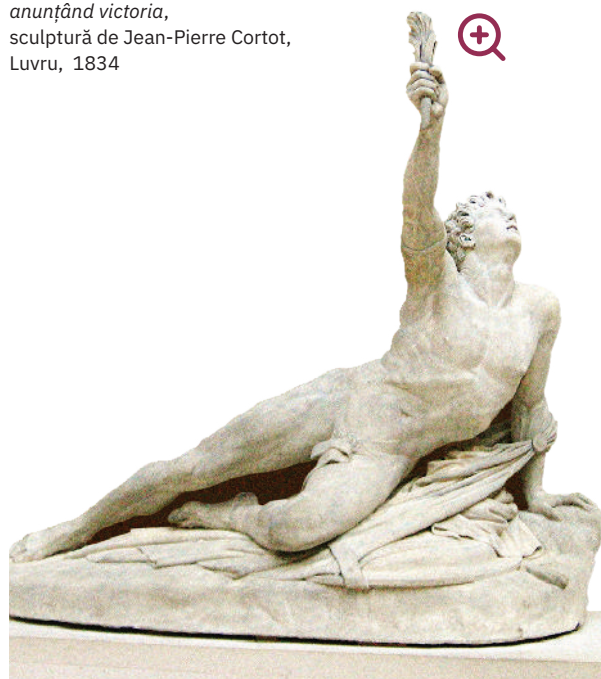
Traducere în limba latină a cuvintelor grecești ΓΝΩΘΙ ΣΕΑΥΤΟΝ (Gnothi seauton), înscrise la intrarea Templului lui Apollo de la Delfi.

Mozaic roman
găsit pe
Via Appia cu
inscripția
dictonului
delfic.

Azi la Muzeul
Termelor lui
Dioclețian, Roma

Soldatul de la Marathon
anunțând victoria,
sculptură de Jean-Pierre Cortot,
Luvru, 1834

In medias res – Aplicații

- 1 La rubrica *Fuit olim ...* apare numele unui oraș, Marathon. În română există și un substantiv comun, *maraton*. Există vreo legătură între cele două cuvinte? Explică.
- 2 O afirmație care apare în textul de mai sus a fost interpretată în diferite feluri din Antichitate și până astăzi: „omul este o ființă a cetății” (Aristotel). Organizați o dezbatere în clasă în care să discutați și să explicați argumentat ce se înțelege prin această afirmație.

Cogito, ergo sum – Deschideri. Reflecții**Școala din Atena și Renașterea culturii greco-romane**

În anul 1508, pictorul italian Rafael decorează biblioteca de la Vatican cu o frescă intitulată „Școala din Atena”, în care reprezintă învățați greci care au contribuit decisiv la formarea culturii europene.

Provocare

- 1 Cu ajutorul informațiilor de mai jos, organizați în clasă o operațiune de identificare a următoarelor personaje:
 - a Filosoful Platon, autor al unor dialoguri în care personajul principal, Socrate, caută să descopere adevărul, despre care crede că nu poate fi găsit în lumea noastră, reală, pe pământ, ci într-una ideală, a ideilor. De aceea el arată cu degetul către cer.
 - b Elevul mai tânăr al lui Platon, Aristotel, arată cu mâna către această lume, pe care crede că o poate cunoaște prin experiență.
 - c Un om îmbrăcat simplu, într-o singură culoare, Socrate, explică pe degete întrebările simple ale vieții: ce este binele? ce este adevărul? ce este frumosul?
 - d Matematicianul Pitagora își scrie „teorema” într-o carte, iar cineva trage cu ochiul la ce scrie.
- 2 În dreapta lui Platon este o statuie care reprezintă un zeu purtând o liră care simbolizează arta și adevărul. În stânga lui Aristotel este zeita înțelepciunii. Identifică zeei și motivează această așezare a statuiilor.

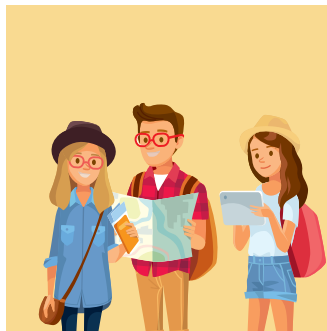
Primus inter pares – Evaluare

- 1 (0,25 p. x 4 = 1 p.) Scrie patru litere grecești care sunt diferite de cele latinești.
- 2 (0,5 p. x 6 = 3 p.) Recunoaște elementele de origine greacă din cuvintele următoare și precizează sensul lor în cuvânt: *telecomandă, hidromasaj, filantrop, cronologie, anormal, termometru*.
- 3 (0,5 p. x 4 = 2 p.) Precizează două asemănări și două deosebiri între Jocurile Olimpice antice și cele moderne.
- 4 (0,5 p. x 6 = 3 p.) Numește trei personalități ale Greciei antice și menționează prin ce s-au remarcat.

Total: 9 puncte + 1 punct din oficiu = 10 puncte

Lecția 12. Europa

Cei trei prieteni pleacă spre casă. După călătoria europeană, prin Italia și Grecia, aveau ce să-și amintească mult timp de acum înainte. Abia așezați pe scaune, în avion, începură să rememoreze de unde a plecat totul: de la inscripția misterioasă găsită la Sarmizegetusa. Au urmat Roma cu forurile impunătoare, cu spectaculosul Colosseum, statuile de împărați din alte vremuri, Columna cuceritorului Traian și a neînfricaților daci, plăcerile Termelor și mândria de a fi roman, templele de zei, Pompei – orașul renăscut din cenușă – și apoi marea albastră care-i purtase spre Grecia cu înțelepții ei... Aflaseră atâtea și reușiseră să descifreze aproape toată inscripția! Ultimul rând părea, în sfârșit, ușor. Un cuvânt, cel puțin, era binecunoscut: Europa.

Quo vadis? – Încotro?

- 1 Știi de ce continentul nostru se numește „Europa”? Iată povestea: în mitologia greacă, Europa era o tânără frumoasă, fiica regelui Feniciei, Agenor. Într-o zi, când culegea flori împreună cu prietenele sale, din înaltul cerului o zărește Zeus. Uimit de frumusețea ei, hotărăște să o răpească. Ca să nu o sperie, el ia înfățișarea unui taur minunat. Astfel apare în poiana în care se aflau fetele și se apropie de Europa, culcându-se la picioarele ei și parcă invitând-o să i se urce în spinare. Râzând, Europa se urcă, dar taurul se ridică pe dată și pornește în goană spre mare. Degeaba încearcă Europa să se împotrivescă, Zeus reușise astfel s-o răpească pe cea pe care și-o dorise. Din Fenicia (în Asia Mică), el a dus-o în Grecia, pe teritoriul viitoarei Europe. Aceasta este originea numelui continentului nostru: un rezultat al întâlnirii dintre cel mai puternic zeu și cea mai fragilă muritoare. După părerea ta, care este elementul cel mai puternic al Europei de azi? Dar cel mai fragil? Formulează un punct de vedere și dezbate cu colegii.
- 2 În penultimul rând al inscripției de la Sarmizegetusa apare sintagma *ut respondit oraculum* („după cum a răspuns oracolul”). Anticii credeau că pot afla voința zeilor prin consultarea oracolelor: puneau o întrebare privitoare la viitor, iar o preoteasă, reprezentanta zeului, le răspundea. Răspunsurile erau formulate ambiguu, astfel încât, indiferent de realitatea viitoare, să se dovedească adevărate. Un exemplu vestit este următorul: Croesus, regele Lydiei, care voia să pornească război împotriva perșilor, trimite un mesager să consulte oracolul. Oracolul îi răspunde: „Dacă Croesus va porni război, va distruge un mare imperiu”. Mulțumit de răspuns, Croesus începe războiul, însă armata lui este învinsă. Marele imperiu distrus a fost, de fapt, chiar al său. Ce crezi că l-a dus la pierzare pe regele Croesus? Propune și tu un oracol care poate fi interpretat în moduri diferite, chiar opuse. Poți alege, de exemplu, răspunsul la o întrebare a colegului de bancă despre rezultatul unui concurs sportiv la care va participa.

1 Europa și taurul, vas grecesc, 480 a.Chr.

2 Răpirea Europei, frescă la Pompei

Latine dicta – Text în limba latină

Luca, Iulia et Doris **erunt** brevi domi.

Luca, Iulia și Doris vor fi în scurt timp acasă.

Quid **faciemus** cras?

..... ?

Ego **narrabo** matri iter nostrum per Italiam et Graeciam.

.....
.....

Ego **dabo** patri donum ab Roma.

Ego nescio. Romam aut in Graeciam fortasse **redibo** et responsum oraculi **audiam**.

Eu nu știu. Poate mă voi întoarce la Roma sau în Grecia și voi asculta răspunsul oracolului.

Optime. Oraculum **respondebit**: „Post hoc iter **habebis** semper duas amicas“.

.....
.....

Cu ajutorul informațiilor de la *Auxilia* și *Memento*, întregiște traducerea textului.

AUXILIA – REPERE

Substantive:

amica, -ae = prietenă

donum, -i = cadou, dar

iter, **itineris** n. = drum (aici, Ac. sg.)

mater, **matris** (pl. **matres**) = mamă

pater, **patris** = tată

Verbe:

facio, -ere = a face

respondeo, -ere = a

habeo, -ere = a avea

narro, -are = a povesti

răspunde

do, **dare** = a da

Pronume/Adjective pronominale:

quid = ce

ego = eu

nostrum = (a/al) nostru

hoc = acest(a)

Adverbe:

cras = mâine

brevis = în scurt timp

optime = foarte bine

semper = întotdeauna

Prepoziții:

per = prin

ab = de la

post = după

În timp ce priveau pe geamul avionului, cei trei prieteni continuau să se gândească la ultimul rând al inscripției. Toate cuvintele erau clare și totuși sensul lor rămânea neclar. Avionul era deja sus; pe geam, în dreapta, se zărea pământul Greciei, iar în stânga, departe, peste mare, lăsasera în urmă Roma: cele două locuri fără de care nu și-ar mai putea imagina Europa. Scotocind prin buzunare pentru a vedea dacă le-au mai rămas bani, fiecare dintre cei trei găsește câte o monedă. Luca mai avea un euro din **Grecia** – pe revers o bufniță cu ochii mari îl privea. Știa că era simbolul Atenei, zeița înțelepciunii. Iulia mai avea o monedă de la **Roma** – pe revers un om încăpea perfect într-un pătrat și un cerc: fusese desenat de Leonardo da Vinci, în Renaștere, după schița unui arhitect roman, Vitruvius. Simboliza simetria perfectă a corpului uman și a universului. Lui Doris îi rămăsese o monedă de doi euro – pe revers, o tânără fragilă era purtată de un taur puternic. Cu literele învățate până acum putea citi „**Europe**“. Nu s-ar fi gândit nici Atena, nici Da Vinci, nici Europa că vor ajunge imprimați pe monede, în viitor...

Memento! – Ține minte!

Indicativul viitor

După cum știi, în limba română viitorul se formează cu ajutorul unui verb auxiliar (*a voi/a vrea*). În latina clasică, formarea timpului viitor nu presupunea un verb auxiliar, ci aceeași structură pe care ai întâlnit-o până acum: temă + **suffix** + terminație. Sufixe se aplică însă diferit, în funcție de conjugarea verbului: conjugările I și a II-a folosesc un anumit sufix, în vreme ce conjugările a III-a și a IV-a, alte sufixe.

AUXILIA – REPERE

- La persoana I sg., terminația pentru indicativ viitor este **-o** la conjugările I – a II-a, respectiv **-m** la conjugările a III-a – a IV-a.
- La pers. I sg., la conjugările a III-a – a IV-a, sufixul este **-a**.
- La conjugarea a III-a, sufixul **-e/-a** înlocuiește vocala **-e** de la finalul temei verbului.

Structura unei forme verbale la indicativ viitor

temă + sufix + terminație	Formă completă
canta + bi + s	cantabis = (tu) vei cânta
audi + e + s	audies = (tu) vei auzi

Modele de conjugare la indicativ viitor (verbe cu conjugarea moștenită în română)

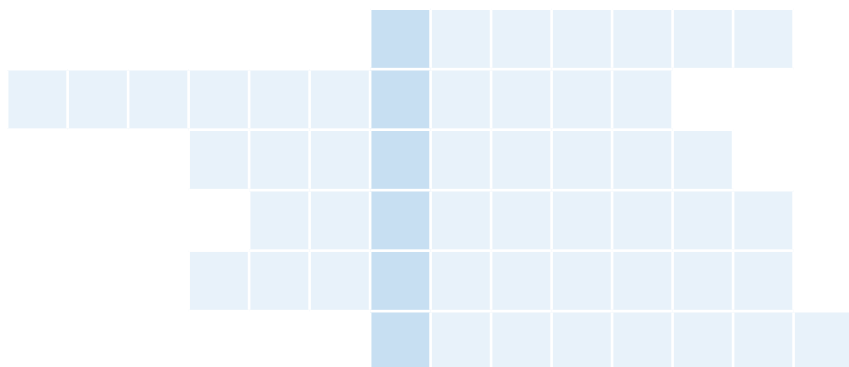
Conjugarea I CANTARE = a cânta		Conjugarea a II-a VIDĒRE = a vedea		Conjugarea a III-a DICĒRE = a zice		Conjugarea a IV-a AUDIRE = a auzi	
cantabo	(eu) voi cânta	videbo		dicam		audiam	
cantabis	(tu) vei cânta	videbis		dices		audies	
cantabit	(el/ea) va cânta	videbit		dicet		audiet	
cantabimus	(noi) vom cânta	videbimus		dicemus		audiemus	
cantabitis	(voi) veți cânta	videbitis		dicetis		audietis	
cantabunt	(ei/ele) vor cânta	videbunt		dicent		audient	

Verbul **esse** la indicativ viitor = **er(i) + terminație: ero, eris, erit, erimus, eritis, erunt.**

In medias res – Aplicații

- În tabelul cu modele de conjugare la indicativ viitor este dată traducerea în limba română doar pentru formele verbului *cantare*. Completează în mod similar, în caiet, celelalte coloane ale tabelului cu traducerea formelor verbale date.
- În dialogul dintre cei trei prieteni (vezi rubrica *Latine dicta*) au fost evidențiate cu verde toate verbele la indicativ viitor (cu excepția lui *esse*, marcat cu roșu). Notează-le în caiet, menționând conjugarea, persoana și numărul fiecăruia.
- Folosind informațiile de la *Memento!*, completează următorul rebus și vei obține pe verticală complementul direct al acestor verbe.

- Completează maxima lui Boethius de la *Non multa, sed multum* cu termenul astfel obținut, dar la cazul **nominativ**, precizând ce funcție sintactică are în cadrul propoziției.

NON MULTA, SED MULTUM

Homo - - - - - minor [est].

„Omul este o lume în miniatură.“

Maxima îi aparține filosofului Boethius, din zorii Evului Mediu, și semnifică faptul că omul, prin complexitatea lui, este un mic univers.

- vei schimba (**MUTARE**)
- va străbate (**TRANSCURRĒRE**)
- vei cunoaște (**COGNOSCĒRE**)
- veți vedea (**VIDĒRE**)
- vor ajuta (**ADIUVARE**)
- vom apăra (**MUNIRE**)

Boethius și studenții săi – detaliu dintr-un manuscris medieval (sec. al XIV-lea p.Chr.)

DUAS MATRES HABEBIT EUROPA

Traducerea: _____

Cum ai putea interpreta acest răspuns? Despre ce „mame“ vorbește oracolul?

Fuit olim... – A fost odată...

Modele estetice în artă

În secolele al XIV-lea – al-XV-lea, după o perioadă în care nu doar arta Antichității părea să fi fost dată uitării, cultura greco-romană în ansamblul ei, devenită **clasică**, ajunge să strălucească din nou în toate domeniile: artă, arhitectură, literatură, științe. Această perioadă de reînviere a Antichității a fost numită **Renaștere**. Artiștii și scriitorii Renașterii nu își propun însă doar o simplă imitare a artelor antice, ci o utilizare creativă a principiilor acestora, îmbogățite cu propriile forme de expresie artistică.

În secolul al XVII-lea, în timp ce aproape întreaga Europă Occidentală era dominată de un curent artistic orientat spre libertatea formei și surprinderea emoției – **barocul** –, Franța căuta rigoarea tradițională și simplitatea clasică, cea greco-romană. Acest curent, care se va răspândi în Europa mai ales în arhitectură, este cunoscut sub numele de **clasicism**. Spre deosebire de baroc, el face apel la rațiune și își propune glorificarea idealului greco-roman de măreție artistică, dar în forme simple, geometrice.

Odată cu dezgroparea orașelor Herculaneum și Pompei (la jumătatea secolului al XVIII-lea), se dezvoltă din nou fascinația pentru Antichitate. Astfel apare curentul artistic numit **neoclasicism** (o revigorare a clasicismului, un clasicism „înnoit”). Artă acestei perioade a preluat stilul Antichității greco-romane, manifestat în câteva principii: claritate, simplitate, ordine, simetrie. Uzul extins al coloanelor, de exemplu, este un element reprezentativ al arhitecturii acestei perioade. Neoclasicismul a lăsat urme pretutindeni în lume.

În România, centrele marilor orașe sunt adesea dominate de clădiri în stil neoclasic: Palatul Roznovanu din Iași (sediul actualei primării), Teatrul „Ioan Slavici” din Arad sau Palatul Cultural „Theodor Costescu” din Drobeta-Turnu Severin sunt doar câteva exemple. Arhitectura din Capitală s-a dezvoltat pregnant sub influența școlii franceze neoclase, tocmai de aceea Bucureștiul a fost supranumit „Micul Paris”.

Domul din Florența, cu arhitectură renașcentistă

Palatul Versailles, clădire în stil clasic

Capitolul din Washington, în stil neoclasic

Universitatea din București,
în stil neoclasic

In medias res – Aplicații

Căutând prin galeria de fotografii arhivate în telefon, prietenii descoperă o serie de imagini care sintetizau, într-un fel, tot ceea ce văzuseră și aflaseră. Este vorba despre o clădire din Roma care găzduiește o aripă a lumii academice românești: **Accademia di Romania**.

- 1 Descoperă două elemente de arhitectură romană reprezentate pe această clădire.
- 2 Accademia di Romania a fost înființată la propunerea istoricului Nicolae Iorga, astfel încât să se alătore altor academii și institute prestigioase de cercetare din lume care își construiseră un sediu la Roma. Pe frontonul din dreapta al clădirii (fig. 2) se află următoarea inscripție:

Populus Daco-Romanus hanc sedem in Urbe aeterna litteris et artibus faciendam curavit MCMXXXI. „Poporul român s-a îngrijit de ridicarea acestui așezământ, în Cetatea eternă, pentru studiul culturii și pentru creația artistică.“

- a Îți amintești expresia *Roma, caput mundi*, cu care se deschide acest manual? *Urbs aeterna* este o altă sintagmă care definește Roma. În grupe de 4 – 5 colegi, formulați o explicație pentru sensul acestei expresii. Dezbateți apoi la nivelul clasei care este cea mai potrivită și alcătuiți împreună, cu ajutorul profesorului, o listă de elemente prin care Roma își merită renumele de *Urbs aeterna*.
- b Ce valoare simbolică poți atribui studiilor culturale (literatură, istorie, arheologie) și al artelor **la Roma**, ținând cont de originea poporului nostru și de zestrea lui culturală și spirituală?
- c Descifrează numărul scris cu cifre romane și vei afla în ce an s-a înființat Accademia di Romania.

Accademia di Romania în Roma

Ajunși în țară, cei trei prieteni se grăbesc să se întoarcă la Sarmizegetusa, locul de unde au plecat, pentru a reîntregi inscripția și a-i înțelege sensul în lumina celor învățate de-a lungul călătoriei. Așezați pe iarbă în fața lespezii de piatră ce păstrase începutul din *De bello Dacico*, ei citesc inscripția cu voce tare, putând în sfârșit să redea cuvintele șterse de vreme...

Mysterium – Explorare și descoperire

Completează toate spațiile libere din inscripție, amintindu-ți ce ai descoperit de-a lungul anului. Scrie apoi traducerea întregii inscripții.

Septem reges a principio Romam habuerunt.
Deinde SPQR rem publicam constituit,
consules et leges et l—s civibus instituerunt.
Ego Imp. Caesar Tr—, Nervae filius,
Augustus,
bellum gessi cum fortibus et obstinatis Dacis,
qui sine otio pro patria sua semper pugnant.
Romanae civitati veterem glo— restitui
et victoriam Iovi Optimo — dedicavi.
Templa, —ontes, vias refeci Romae et per provincias,

quae splendorem perdiderant ut urbes sepultae.
Nunc Romae — men per mare nostrum navigat
a Hispania ultra — aciam, ut oraculum respondit:
Duas matres habebit Europa.

O virgulă

În Evul Mediu circula următoarea poveste. Un soldat, înainte de a decide dacă să plece la luptă, a dorit să afle de la oracol care îi va fi soarta. Se spune că i-a fost dat următorul răspuns:

Ibis redibis numquam morieris

„Te vei duce te vei întoarce niciodată vei muri.“

Soldatul l-a repetat în gând, subînțelegând anumite pauze (virgule):

Ibis, redibis, numquam morieris...

„Te vei duce, te vei întoarce, niciodată nu vei muri.“

Liniștit de răspuns, soldatul a plecat la luptă, unde însă a murit. Interpretase greșit cuvintele oracolului, care ar fi trebuit citite astfel:

Ibis, redibis numquam, morieris

„Te vei duce, nu te vei întoarce niciodată, vei muri!“

O virgulă pusă greșit schimbă decisiv soarta soldatului.

Provocare

Să facem un exercițiu de imaginație. Să zicem că tu ești oracolul și, într-o zi, Roma, personificată sub chipul unui călător, te-ar întreba ce soartă va avea. Îi vei răspunde la fel cum a răspuns oracolul soldatului. Alege însă tu unde vrei să fie a doua virgulă în acest răspuns:

Ibis, redibis numquam morieris.

NON MULTA, SED MULTUM

Non omnis moriar

„Nu voi muri cu totul.“

(Horatius, *Ode*, III, 30, 6)

Contextul mai larg este următorul:

Non omnis moriar multaque pars mei / vitabit Libitinam

„Nu voi muri cu totul, ci o mare parte din mine / va ocoli moartea...“

Versurile subliniază faptul că moștenirea spirituală (a omului, a operei și, prin extensie, a unei limbi și culturi) sfidează moartea – opera trăiește mult timp după ce autorul ei a murit. În cazul nostru, limba latină și cultura greco-romană, ca operă a Antichității, și-au lăsat permanent amprenta în lume, fiind, din acest punct de vedere, nemuritoare.

Primus inter pares Evaluare sumativă

I. (7 puncte)

În exemplele de mai jos ai câteva inscripții/embleme ale unor prestigioase instituții de învățământ. Rezolvă cerințele date, **având în față tabelul cu terminațiile substantivelor** pentru toate cazurile, singular și plural.

a Colegiul Național „Samuel von Bruckenthal”, Sibiu
Inscripție de pe frontispiciu – **sec. al XVIII-lea:**
Eruditioni, virtuti ac exemplis sacra

b Universitatea Princeton, Statele Unite ale Americii
Inscripție de pe frontispiciu – **sec. al XIX-lea**
Anul construirii clădirii: **MDCCCXCIV**

c Universitatea din București
Blazon (logo) – **sec. al XX-lea**
Virtute et sapientia virtutibus splendet

d Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Blazon (logo) – **sec. al XX-lea**
Traditio nostra unacum Europae virtutibus splendet

Lexic: a *eruditio, eruditionis* = cultură, știință de carte; *virtus, virtutis* = virtute (calitate morală deosebită), caracter puternic; *exemplum, -i* = model (de urmat); *sacra* (cazul N.) = lăcaș/loc sacru/ales;
b *incrementum, -i* = evoluție, dezvoltare; *scientia, -ae* = știință;
c *sapientia, -ae* = înțelepciune;
d *traditio, -onis* = tradiție; *unacum* (prep.) = împreună cu; *Europa, -ae*; *splendēre* = a străluci.

- (14 cuvinte x 0,3 p. = 4,2 p.) Oferă o variantă de traducere pentru expresiile latinești de la punctele a, c, d.
- (4 x 0,2 p. = 0,8 p.) Unul dintre scopurile pentru care a fost ridicată clădirea Universității Princeton, conform inscripției, este *incrementum scientiarum*. Menționează sensul sintagmei, precum și cazul, numărul și funcția sintactică a substantivului *scientiarum*.
- (2 x 0,5 p. = 1 p.) Identifică cel mai des întâlnit cuvânt în exemplele a, c și d. Având în vedere cuvântul respectiv, explică, într-un enunț, ce urmărește să dezvolte școala la elevi, în afară de cunoașterea teoretică și practică a unor discipline de studiu.
- (0,5 p.) Precizează anul finalizării construcției Universității Princeton, transformând cifrele romane în cifre arabe.
- (0,5 p.) Autorul inscripției a dorea să-i provoace pe elevi cu o problemă de latină și de... matematică! A evidențiat cu roșu și caractere mai mari anumite litere, care sunt totodată cifre romane. Dacă aduni cifrele evidențiate, vei afla anul în care s-a construit colegiul.
V + D + I + I + I + V + I + V + I + C + X + M + L + I + C = ?
Desfășoară adunarea pe foaia de test, cu cifre arabe, și precizează rezultatul.
Model de rezolvare: **5 + 1 + 50 + 1000 + 1 + 500 = 1557**

II. 2 puncte: (4 x 0,5 p.)

Identifică zeul/zeița greco-roman(ă), precizând doar numele lui/ei în latină:

- a *deus Optimus Maximus*;
b *dea sapientiae*;
c un *deus* patron al artelor;
d o *dea* care s-a înfuriat pe Iuppiter pentru răpirea Europei.

Se acordă **1 punct** din oficiu. Total: **10 puncte**

Proiect

Tema proiectului: Zeii greco-romani – o imagine a lumii și a oamenilor

Modul de lucru:

- formați șase echipe;
- alegeți (prin negociere sau prin tragere la sorți) câte unul dintre următorii șase zei:

Zeus – Iuppiter; Hera – Iuno; Athena – Minerva; Ares – Marte; Apollon – Apollo; Afrodita – Venus;

- alcătuiți – pe baza surselor bibliografice (tradiționale/digitale) indicate de profesor, dar și a informațiilor din lecția 9 – câte o fișă de prezentare, un poster sau un material video pentru fiecare dintre cei șase zei. Fișele de prezentare/posterele/materialele video trebuie să conțină:

- trăsăturile generale ale zeului/zeiței: funcții, attribute, simboluri;
- epitetele grecești/romane și semnificația lor;
- imaginea divinității alese: reprezentări antice (sculpturi, picturi etc.);
- un pasaj/episod relevant din mitologie, în rezumat;
- diferențele între varianta greacă și cea romană a zeului/zeiței.

- expuneți posterele sau proiectați materialele video și alegeți unul sau mai mulți reprezentanți ai echipei pentru a le prezenta;

Zeii greco-romani nu sunt perfecți; dimpotrivă, ei au, precum mulți oameni, o natură duală: într-un zeu înțelepciunea și echilibrul pot coexista cu impulsul violent, pacea cu războiul, faptele constructive cu cele distructive etc. **La finalul fiecărei prezentări, explicați-le colegilor din celelalte echipe care este partea pozitivă a zeului ales și care partea negativă, stabilind totodată partea dominantă.**

La încheierea prezentărilor, votați zeul a cărei parte pozitivă o compensează clar pe cea negativă, astfel încât să poată fi considerat „cel mai bun zeu“.

Autoevaluare/Interevaluare:

- la finalul prezentării temei de proiect, echipa completează punctajele de pe fișa de evaluare oferită de profesor (punctajele se stabilesc prin negociere în cadrul echipei);
- în mod similar, celelalte echipe din proiect realizează interevaluarea temei prezentate;
- profesorul face media punctajelor acordate prin autoevaluare și interevaluare, prezintă propriul punctaj și discută cu echipele eventualele diferențe.

Ianus – zeul cu două fețe

Dicționar latin-român

A

ad prep. = la, către, spre
aer, *aeris* subst. *m.* = aer
aeternus, *-a, -um* adj. = veșnic
ambulo, *-are* vb. = a se plimba
amicitia, *-ae* subst. *f.* = prietenie
Apollo, *Apollonis* subst. *m.* = Apollo
aquila, *-ae* subst. *f.* = vultur, acvilă
arcus, *-us* subst. *m.* arc
ars, *artis* subst. *f.* = artă
atrium, *-ii* subst. *n.* = atrium, curte interioară
audio, *-īre* vb. = a auzi
auricula, *-ae* subst. *f.* = ureche (diminutiv de la *auris*)
auxilia, *-orum* pl. subst. *n.* = 1. lucruri de ajutor; 2. trupe auxiliare
atque conj. = și

B

Bacchus, *-i* subst. *m.* = Bachus
basilica, *-ae* subst. *f.* = bazilică (edificiu public servind drept tribunal, bursă de mărfuri, spațiu comercial; mai târziu, „biserică“)
bellum, *-i* subst. *n.* = război
bene adv. = bine
beneficium, *-īi* subst. *n.* = binefacere, folos, beneficiu
bracchium, *-ii* subst. *n.* = braț

C

caelum, *-i* subst. *n.* = cer
Caesar, *Caesaris* subst. *m.* = Caesar
calamus, *-i* subst. *m.* = pană de scris
canis, *canis* subst. *m.* = câine
canto, *-are* vb. = a cânta
cantus, *-us* subst. *m.* = cântec
caput, *capitis* subst. *n.* = 1. cap; 2. capitală
cave vb. (imperativ) = păzește-te!
centuria, *-ae* subst. *f.* = centurie
Ceres, *Cereris* subst. *f.* = Ceres
certo, *-are* vb. = a se lupta, a se întrece
circenses pl. subst. *m.* = jocuri la circ
circus, *-i* subst. *m.* = circ (stadion pentru jocuri, întreceri, spectacole)
civis, *civis* subst. *m.* = cetățean
civitas, *civitatis* subst. *f.* = 1. totalitatea cetățenilor, societate; 2. oraș; 3. cetățenie
clamo, *-are* vb. = a striga
cogito, *-are* vb. = a gândi, a cugeta
columna, *-ae* subst. *f.* = columnă
competitio, *competitionis* subst. *f.* = competiție
concordia, *-ae* subst. *f.* = înțelegere, armonie
consul, *consulis* subst. *m.* = consul
corpus, *corporis* subst. *n.* = corp
cubiculum, *-i* subst. *n.* = dormitor
cum prep. = (împreună) cu

D

deleo, *-ēre* vb. = a șterge, a distruge
deus, *-i* subst. *m.* = zeu

dico, *-ēre* vb. = a zice, a spune

dicta subst. provenit din participiu, pl. = texte rostite sau scrise

dies, *-ei* subst. *f./m.* = zi

digitus, *-i* subst. *m.* = deget

directus, *-a, -um* adj. = direct

divus, *-a, -um* adj. = divin

do, *dare* vb. = a da

E

ego pron. = eu

eques, *equitis* subst. *m.* = călăreț, cavaler

equester, *-tris, -tre* adj. = ecvestru, călare, de cavalerie

ergo adv. = deci

esto vb. = să fie (v. vb. *sum*)

Europa, *-ae* subst. *f.* = Europa

et conj. = și

ex prep. = din, de la, de pe

F

factum, *-i* subst. *n.* = faptă

facies, *-ei* subst. *f.* = față

fatiscens adj. part. = istovit

fides, *-ei* subst. *f.* = credință

filius, *-ii* subst. *m.* = fiu

fons, *fontis* subst. *f.* = fântână

fortitudo, *fortitudinis* subst. *f.* = forță

forum, *-i* subst. *n.* = for, piață publică

fuit vb. = a fost (v. vb. *sum*)

G

gaudium, *-īi* subst. *n.* = bucurie

gladium, *-īi* subst. *n.* = sabie

genu, *-us* subst. *n.* = genunchi

H

habeo, *-ēre* vb. = a avea

homo, *hominis* subst. *m.* = om

honor, *honoris* subst. *m.* = onoare, cinste, demnitate

I

ibi adv. = acolo

in prep. = în, la

ingenium, *-īi* subst. *n.* = talent

insignis, *-e* adj. = remarcabil

imaginor, *-ari* vb. = a-și imagina

imperator, *imperatoris* subst. *m.* = general; împărat

imperium, *-īi* subst. *n.* = putere; imperiu

inscriptio, *inscriptionis* subst. *f.* = scriere (pe), inscripție

inter prep. = între

intro, *-are* vb. = a intra

Iuno, *Iunonis* subst. *f.* = Iuno (Iunona)

Iuppiter, G. *Iovis*, D. *Iovi* subst. *m.* = Iupiter (Jupiter)

iustitia, *-ae* subst. *f.* = justiție, dreptate

L

labor, *laboris* subst. *m.* = efort, muncă

Latine adv. = în limba latină

legio, *legionis* subst. *m.* = legiune
legionarius, *-ii* subst. *m.* = soldat în legiune, legionar
lex, *legis* subst. *f.* = lege
libertas, *libertatis* subst. *f.* = libertate
longus, *-a, -um* adj. = lung
Luna, *-ae* subst. *f.* = Luna, zeița lunii
lupus, *-i* subst. *m.* = lup

M

magnitudo, *magnitudinis* subst. *f.* = măreție
magnus, *-a, -um* adj. = mare
malus, *-a, -um* adj. = rău
mare, *maris* subst. *n.* = mare
Mars, *Martis* subst. *m.* = Marte
maximus, *-a, -um* adj. = cel mai mare, foarte mare
manus, *-us* subst. *f.* = mână
 medius, *-a, -um* adj. = de mijloc, mediu
memento vb. imper. = ține mine!
mens, *mentis* subst. *f.* = minte, gândire
Mercurius, *-ii* subst. *m.* = Mercur
miles, *militis* subst. *m.* = soldat
Minerva, *-ae* subst. *f.* = Minerva
minor adj. (comparativ) = mai mic
monumentum, *-i* subst. *n.* = monument
multus, *-a, -um* adj. = mult
mundus, *-i* subst. *m.* = lume
murus, *-i* subst. *m.* = zid
musca, *-ae* subst. *f.* = muscă
musculus, *-i* subst. *m.* = mușchi

N

nasus, *-us* subst. *m.* = nas
navigo, *-are* vb. = a călători pe mare, a naviga
Neptunus, *-i* subst. *m.* = Neptun
non adv. = nu
noto, *-are* vb. = a nota, a lua aminte
numero, *-are* vb. = a număra

O

observo, *-are* vb. = a observa
oculus, *-i* subst. *m.* = ochi
olim adv. = odinioară
optimus, *-a, -um* adj. = cel mai bun
oraculum, *-i* subst. *n.* = oracol
otium, *-ii* subst. *n.* = timp liber, tihnă

P

palma, *-ae* subst. *f.* = palmă
panis, *panis* subst. *m.* = pâine
par, *paris* (pl. *pares*) adj. = egal
pater, *patris* subst. *m.* = tată
patria, *-ae* subst. *f.* = patrie
pavimentum, *-i* subst. *n.* = pavaj, pardoseală
pectus, *pectoris* subst. *n.* = piept
per prep. = prin, pe
peto, *-ere* vb. = a cere, a căuta
platea, *-ae* subst. *f.* = piață
pons, *pontis* subst. *m.* = pod
porta, *-ae* subst. *f.* = poartă
porto, *-are* vb. = a purta
primus, *-a, -um* adj. = cel dintâi, primul
pro prep. = pentru

puer, *-eri* subst. *m.* = copil
populus, *-i* subst. *m.* = popor
pugno, *-are* vb. = a lupta

Q

-que conj. = și
quinque num. = cinci
quo adv. = încotro

R

rego, *-ere* vb. = a conduce, a domni, a stăpâni
religio, *-onis* subst. *f.* = religie
res, *rei* subst. *f.* = lucru
res publica (G. *rei publicae*, Ac. *rem publicam*) subst. *f.* = stat, republică
respondeo, *-ere* vb. = a răspunde
rex, *regis* subst. *m.* = rege
Roma, *-ae* subst. *f.* = Roma, oraș în Latium
Romanus, *-a, -um* adj. = roman

S

salus, *salutis* subst. *f.* = salvare, bunăstare
sapientia, *-ae* subst. *f.* = înțelepciune
scientia, *-ae* subst. *f.* = știință
senatus, *-us* subst. *m.* = senat
septem num. = șapte
sepultus, *-a, -um* adj. = îngropat
sol, *solis* subst. *m.* = soare
specto, *-are* vb. = a privi
stadium, *-ii* subst. *n.* = cursă de alergări
sum, *esse* vb. = a fi
supremus, *-a, -um* adj. = suprem

T

taceo, *-ere* vb. = a tăcea
templum, *-i* subst. *n.* = templu
tempus, *temporis* subst. *n.* = timp
terra, *-ae* subst. *f.* = pământ
triclinium, *-ii* subst. *n.* = tricliniu, sală de mese

U

umbra, *-ae* subst. *f.* = umbră
urbs, *urbis* subst. *f.* = oraș
ursus, *-us* subst. *m.* = urs

V

vado, *-ere* vb. = a merge
venio, *-ire* vb. = a veni
Venus, *Veneris* subst. *f.* = Venus
veteranus, *-i* subst. *m.* = veteran
veritas, *veritatis* subst. *f.* = adevăr
Vesta, *-ae* subst. *f.* = Vesta
vetustas, *-atis* subst. *f.* = vechime
via, *-ae* subst. *f.* = stradă
victoria, *-ae* subst. *f.* = victorie
video, *-ere* vb. = a vedea
virtus, *virtutis* subst. *f.* = virtute, calitate (morală) excepțională; curaj
visito, *-are* vb. = a vizita
vita, *-ae* subst. *f.* = viață
vox, *vocis* subst. *f.* = voce
Vulcanus, *-i* subst. *m.* = Vulcan

Sursele imaginilor

p. 8:	Museo della Civiltà Romana;	p. 67:	Wikipedia;
p. 9:	Dallas Museum of Art; Wikipedia Commons/ @Aaron Logan;	p. 68:	Wikipedia, Wikipedia Commons;
p. 10:	Shutterstock/ @Balate Dorin, Wikipedia;	p. 69:	Wikipedia, Wikipedia Commons, <i>Museo Archeologico Nazionale</i> ;
p. 11:	Wikipedia, Wikipedia Commons, Wikipedia/ @Popescu Camelia;	p. 70:	Wikipedia Commons/ @Art Gallery of South Australia
p. 12:	© Editura Art, autorii;	p. 71:	Wikipedia/ @Museo del Prado
p. 13:	Wikipedia/ @Giovanni Dall'Orto;	p. 72:	© Editura Art, Themagazineantiques.com;
p. 16:	Wikipedia;	p. 73:	British Museum
p. 17:	Wikipedia Commons/ @Markos90, Wikipedia Commons/ @Salvatore Falco;	p. 74:	Wikipedia;
p. 18:	Dreamstime/ @Richard Moody, Wikipedia;	p. 75:	Wikipedia;
p. 20:	Wikipedia, Dreamstime/ @Godfer;	p. 76:	Wikipedia, Wikipedia Commons;
p. 21:	© Editura Art;	p. 77:	Wikipedia, Wikipedia Commons;
p. 22:	Dreamstime/ @Yulia Belousova	p. 78:	Webstagram.one, © Egmont Foundation;
p. 23:	Shutterstock/ @nomadFra, © Editura Art;	p. 79:	Puydufou.com, Wikipedia;
p. 24:	© Editura Art, Wikipedia/ @Glauc092, Museo della Civiltà Romana, © Editura Art;	p. 80:	Wikipedia, Shutterstock/ @Tory Sevas, @wjarek, Wikipedia/ @Raimond Spekking & Elke Wetzig, Shutterstock/ @sebra, Wikipedia;
p. 25:	Dreamstime/ @Stefano Carocci, Wikipedia, Dreamstime/ @Viocara, Dreamstime/ @Elenaphotos;	p. 81:	Wikipedia;
p. 26:	Wikipedia, Wikipedia Commons;	p. 82:	Astoriatravel.gr/ @Michael Turtle;
p. 27:	Museo della Civiltà Romana;	p. 83:	Wikipedia Commons, Dreamstime/ © Robynmac;
p. 28:	© Editura Art, Wikipedia, Dreamstime/ @Godfer;	p. 84:	Wikipedia, Wikipedia Commons, Wikipedia, Shutterstock/ @Claudio Divizia;
p. 29:	Wikipedia Commons;	p. 85:	Wikipedia/ @Jastrow;
p. 30:	Shutterstock/ @dedMazay, @Alfmalder, @delcarmat, Wikipedia Commons;	p. 86:	Wikipedia;
p. 31:	Shutterstock/ @chaoss;	p. 87:	Wikipedia/ @sailko, © Biser Todorov, ©Marcel Buehner, ©Rufus46;
p. 32:	Wikipedia, Wikipedia Commons;	p. 88:	Wikipedia/ @Jean-Pol GRANDMONT, ©Andreas Praefcke, ©Rufus46, ©Eric Gaba;
p. 33:	Wikipedia;	p. 89:	Wikipedia/ @Lasy, @Lalupa, @Rufus46, Eutouring.com;
p. 34:	Wikipedia, Wikipedia Commons;	p. 90:	Wikipedia/ @Diego Delso, Shutterstock/ @HappyPictures
p. 35:	Wikipedia, Musée de l'Arles et de la Provence antiques @Jean-Claude Golvin;	p. 91:	Wikipedia/ @Danichou, @Lalupa, @Camille Gévaudan, @Another Believer;
p. 38:	news.com.au, Museo d'Antichità Torino;	p. 92:	Museo archeologico nazionale di Napoli, Harvard Art Collection, Wikipedia, © Eleanor Antin
p. 39:	Galleria Nazionale d'Arte Moderna Roma	p. 93:	Everett Collection, Wikipedia/ @LPLT, arhiva;
p. 40:	Arheološki muzej Narona, Wikipedia, Wikipedia Commons;	p. 94:	Thinkstock, Shutterstock/ @byggarn.se, arhiva;
p. 41:	Wikipedia/ @Phoenix Art Museum, clipart-library.com, Wikipedia;	p. 95:	Shutterstock/ @Stefano_Valeri;
p. 42:	Wikipedia;	p. 96:	© Editura Art;
p. 43:	Wikipedia/ © José Luiz Bernardes Ribeiro;	p. 97:	Wikipedia, Wikipedia Commons, Worcester City Art Gallery & Museum;
p. 44:	Museo della Civiltà Romana;	p. 98:	Wikipedia, Wikipedia Commons, Shutterstock/ @Cortyn;
p. 45:	Dreamstime/ © Richard Moody, Shutterstock/ @Marco Rubino;	p. 99:	Shutterstock/ @irakite, Wikipedia;
p. 46:	Wikipedia;	p. 100:	Biociliums.com, Lacamaradelarte.com, Wikipedia Commons/ @Miguel Hermoso Cuesta, @Jebulon;
p. 48:	Wikipedia;	p. 102:	Shutterstock/ @Dreamer Company, Museo Archeologico Nazionale in Sperlonga, Wikipedia Commons/ @Marsyas;
p. 49:	Wikipedia;	p. 104:	Usefulcharts.com, Shutterstock/ @YamabikaY;
p. 50:	Wikipedia;	p. 106:	Wikipedia Commons/ @Dennis Jarvis;
p. 51:	Wikipedia;	p. 107:	Shutterstock/ @villorejo, Dreamstime/ © Robynmac;
p. 52:	Wikipedia;	p. 108:	Aminoapps.com, Wikipedia Commons/ @Urban;
p. 53:	Shutterstock/ @Pier Giorgio, Wikipedia;	p. 109:	Wikipedia Commons, Wikipedia Commons;
p. 54:	Shutterstock/ @Carloni Nattee Chalermtiragool, Wikipedia;	p. 110:	Wikipedia Commons, Wikipedia Commons/ @Marie-Lan Nguyen;
p. 55:	British Museum/ @Trustees of the British Museum	p. 111:	Moneyuseum.com;
p. 56:	British Museum/ @Trustees of the British Museum	p. 112:	Wikipedia Commons;
p. 58:	Shutterstock/ @Claudio Divizia, Teggelaar;	p. 113:	Wikipedia Commons/ @Petar Milošević, © Jean-Christophe Benoist, @Martin_Falbisoner, © Editura Art;
p. 59:	Clasicasxxi.blogspot.com, Wikipedia Commons, Wikipedia;	p. 114:	Wikipedia Commons/ @Mister No, autorii;
p. 60:	Wikipedia, Wikipedia Commons;	p. 115:	Shutterstock/ @AlexZaitsev
p. 61:	Romeacrosseurope.com, Romainteractive.com;	p. 116:	Wikipedia Commons;
p. 62:	Wikipedia, Wikipedia Commons;	p. 117:	Wikipedia Commons/ @Loudon dodd.
p. 63:	Shutterstock/ @Artur Furmanek, Wikipedia Commons;		
p. 64:	Shutterstock/ @Taesik Park		
p. 66:	Wikipedia, Wikipedia Commons;		

Programa școlară poate fi accesată la adresa: <http://programe.ise.ro/>.

www.art-educational.ro

ISBN 978-606-8964-81-2

9 786068 964812